॥ श्रीः ॥

शुक्लयजुर्वेदीयमाध्यन्दिनवाजसनेयिनां

नित्यकर्मप्रयोगमाला ।

श्री–बीकानेरराज्यान्तर्गत–श्रीरत्नगढनगरनिवासिना
गौडवंशावतंसनानानिबंधकर्त्रा "कर्मकाण्डाचार्य–
कर्मकाण्डकोविदश्रौतभूषण–इत्युपाधित्र-
यभूषितेन पण्डित–श्रीचतुर्थी-
लालशर्मणा प्रणीता ।

सैव

क्षेमराज–श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिना

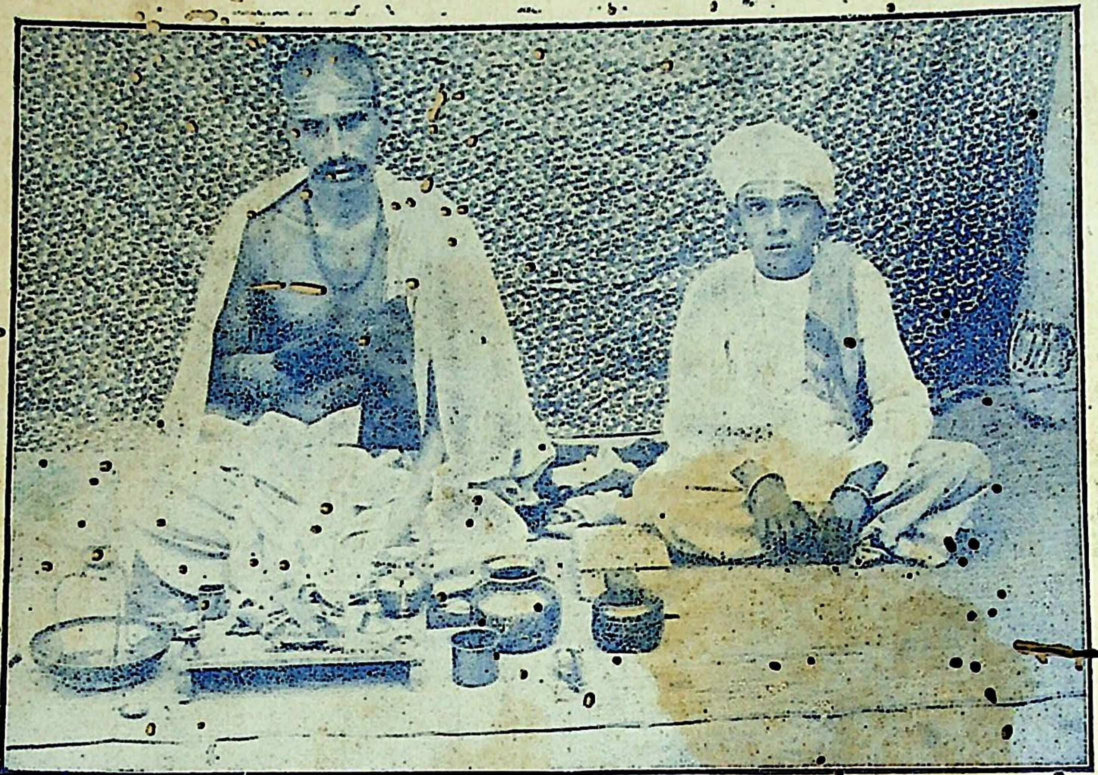
मुंबय्यां

स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वर" स्टीम्–मुद्रणालये मुद्रयित्वा
प्रकाशिता ।

सम्वत् १९७७ शके १८४२

टि० १ संवत् १९६३ महामहोपाध्याय पं० श्री शिवकुमारजीशा-
स्त्रीद्वारोपाधिः प्राप्ता । २ सं० १९७३ प्रतिवादिभयङ्करश्रीअनन्ताचार्यस्वामि-
भिर्दत्ता । ३ सं० १९७५ श्रीभारतधर्ममहामण्डलकाशीद्वारा संप्राप्ता ।

यह पुस्तक खेमराज श्रीकृष्णदासने बम्बई खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटा लैन निज "श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम् प्रेसमें अपने लिये छापकर यहीं प्रकाशित किया ।

ग्रन्थ कर्त्ता-पंडित चतुर्थीलालशर्मा.

प्रस्तावना।

अयि श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानप्रसक्तमानस--सच्चरित्रपवित्रताखिलदिङ्मण्डलमहोदया विद्वांसः! नैतदविदितं तत्रभवतां भवताम्, यत्किल करुणाकूपारेण भगवता परमेश्वरेण पुरुषार्थचतुष्टयसाधनोपयोगिकर्मानुष्ठानोद्बोधका वेदाः प्रजाश्रेयसे प्रादुर्भावयामासिर इति। तत्र भारतीयाः केचन कर्मानुष्ठानपद्धतिं जानन्त्येव न, केचन ज्ञात्वापि नानुतिष्ठन्ति, परमनुष्ठानाभावाज्ज्ञानं न सप्रयोजनम्। यथा--"अन्तर्गतं तमश्छेत्तुं शास्त्राद्बोधो हि न क्षमः। यथा न नश्यति तमः कृतया दीपवार्त्तया॥" इति। केचन नित्यादिकर्मानुष्ठानबद्धादरा अपि तत्कर्मपद्धतिनिबन्धमन्तरा क्लिशन्ति। तत्र यद्यपि मैथिलदाक्षिणात्यनिर्मिताः केचन ग्रन्थाः समुपलभ्यन्ते परन्तु गौडनिबन्धग्रन्थानां यवनराज्यकालतो लुप्तप्रायत्वात्तेषां तु तदभाव एव। अथ च येषु सर्वविषयज्ञातारो महान्तो विद्वांसो बहवः सन्ति तेषामन्यदीयनिबन्धतः कर्मकरणं किं न हास्यास्पदम्? इति मनसि निधाय मया चतुर्थीलालभास्करनामा द्वादशनिबन्धात्मको महानिबन्धो निबद्धः, तत्र त्वाष्टौ मुद्रिताः सन्ति।

अयं च यथार्थनामा नित्यकर्मप्रयोगमालानामग्रन्थो निर्माय मया मुम्बयीस्थ "श्रीवेंकटेश्वर" यन्त्रालयाध्यक्षाय क्षेमराज-श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिने समर्पितः। तेन च शोभनशीशकाक्षरैः पुष्टमसृणपत्रेषु संमुद्रय प्रकाश्यते तदेतद्ग्रहणकर्मानुष्ठानादिनाऽनुगृह्णन्तु महात्मान इति भृशमभ्यर्थयते--

पण्डित--चतुर्थीलालशर्म्मा।

कर्मकाण्डकोविद, रतनगढ।

❋ उपाधिपत्रमिदम् ❋

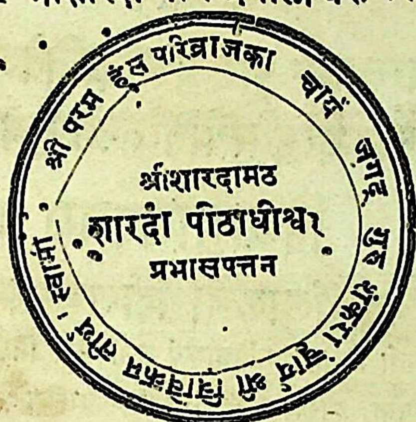
श्रीयुत कलिकातायां रतनगढ–नगर–निवासिन् पं० चतुर्थीलालशर्मन् अस्ति-तावत् भरतखण्डेऽस्मिन् निखिलभुवन–निर्माण संरक्षण–विनाशादिलीलस्य सकल-जगत्कल्याणैकनिदानस्य भगवतः कमलापतेः पुरुषोत्तमस्य परमदयालोः श्रीमन्ना-रायणस्य आज्ञाशक्तिरूपं सकल–श्रीवैष्णवश्रेयोनिदानं श्रीवैष्णवमहासम्मेलनं नामसमु-दायशक्तिविकासस्थानं किमपि स्थापनम्। तदिदं विद्यागुण–धर्माभिमानादिशालिभ्य-स्तेषां प्रोत्साहनाय तदीययोग्यतानुसारेण नानाविधोपाधि–वितरणं कुर्वदात्मनो गुणग्राहितां तदा तदा प्रकाशयति तदिदमद्य भवदीयं "प्रयोगशास्त्रसामर्थ्यमालोच्य भवन्तं" "कर्मकाण्डकोविद" इति उपाधिदानेन सम्मानयदात्मनः कर्त्तव्यनिष्ठ-ताया अभिज्ञानं प्रकाशयति। आशास्ते च भवानेवमेवोत्तरोत्तरं कर्त्तव्यपालनं कुर्वन् भगवतः कृपया चिरायुर्भवत्विति–

प्रतिवादिभयङ्करः श्रीअनन्ताचार्यः

वैशाखशुक्ल ९
संवत् १९७३
विक्रम०

सभापतिः।
श्रीवैष्णवसम्मेलनस्य।
कलकत्ता।

उपाधिपत्रमिदम्—श्रीशारदाम्बाचन्द्रमौलीश्वरौ विजयेतेतराम् ।

श्रीमत्परमहंस—परिव्राजकाचार्यपदवाक्यप्रमाणपारीण—यमाद्यष्टाङ्गयोगानुष्ठ-ननिष्ठतपश्चर्याचरण—चक्रवर्त्यनाद्यविच्छिन्नगुरुपरम्पराप्राप्तषण्मतस्थापनाचार्य-सांख्य-त्रयप्रतिपादक—वैदिकमार्गप्रवर्त्तक—सर्वतंत्रस्वतंत्र—निखिलनिगमागमसारहृदय—श्रीम-त्सुधन्वसाम्राज्यप्रतिष्ठापनाचार्य—व्याख्यानसिंहासनाधीश्वर—राजाधिराजगुरुभूमण्ड-लाचार्य—चातुर्वर्ण्यशिक्षक—रत्नाकरतीरवासप्रभासपत्तनाधीश्वर—पश्चिमाम्नायश्रीशार-दापीठाधीश्वर—श्रीमच्छंकराचार्य—श्रीमाधवतीर्थस्वामिचरणकमलभृंगायमाण-श्रीत्रि-विक्रमतीर्थस्वामिचरणै—रत्यंतशिष्यकोटिप्रविष्टं रतनगढनिवासिनं पण्डितचतुर्थीला-लशर्माणं प्रति प्रत्यग्ब्रह्मैक्यानुसंधानसमनियतनारायणस्मरणसंसूचिताऽऽशिषः समुल्लसन्तुराम्। जगद्गुरूणां महेश्वरापरावतार—श्रीमच्छंकरभगवत्पूज्यपादाचार्याणां प्रधानस्थानश्रीप्रभासपत्तनस्थ—श्रीशारदापीठगोचराभक्तिरेवाधिकश्रेयोनिदानमिति सार्वजनीनमेतत् । अनेकनिबंधनिर्मातारं स्वधर्मनिष्ठं प्रजाभ्युदयार्थं प्रयतमानं भवन्तं "कर्मकाण्डभास्कर" इत्युपाधिभूषितं कुर्मः।आश्विन कृष्णा ३०सोमे १९७९विक्रमाब्दे

॥ श्रीः ॥

महतस्तमसः पारे पुरुषं ह्यतितेजसम् ।
यं ज्ञात्वा मृत्युमत्येति तस्मै ज्ञेयात्मने नमः॥

विद्यामानपत्रम् ॥

श्रीयुक्त पं॰ चतुर्थीलालजी महाशय रतनगढ बीकानेर ।

ज्ञानस्य जननी विद्या । अविद्यारूपं तमो यया निरस्यते सा विद्या । पारमार्थिकं च तस्या विद्यायाः स्वरूपं संस्कृतां देवगिरं द्वारीकृत्यैव जगति प्राकाश्यत । साम्प्रतमधःपतितायामार्य्यजातौ सद्विद्यां पुनः प्रचार्य्याऽज्ञानोद्यमराहित्यादिदोषजातं च दूरीकृत्य यावदस्यां धर्म्मशक्तिर्न पुनराविर्भाव्यते तावदस्या जीवनरक्षणं कर्त्तुं न शक्यते। आदिशिक्षितायामादिमननशीलायामादिविज्ञानविदि जगद्गुरुत्वेनाऽभिमतायामार्य्यजातौ सद्विद्यायाः पुनर्विकाशार्थं सनातनधर्म्मस्य पुनरभ्युदयसाधनपुरस्सरं जगत्कल्याणकारिण्या धर्म्मशक्तेराविर्भावार्थं च सकलधर्मसभालयानां समष्टिरूपायाः श्रीभारतधर्म्ममहामण्डलाख्याया विराड्धर्म्मसभायाः स्थापनमभूत् ।

यत्र ये केचित् श्रीसरस्वतीदेव्याः कृपास्पदीभूता विद्वांसो विद्योन्नतौ रतास्ते सर्व्वेऽप्यस्याः स्वजातीयविराड्धर्म्मसभायाः प्रेमभाजनानीति भवतः कर्मकाण्डयोग्यतया प्रसन्नेयं स्वजातीयधर्म्ममहासभा सद्विद्यायाः सम्मानवृद्ध्यर्थं— भवन्तं "श्रौतभूषण" विद्योपाधिरूपालङ्कारेणालङ्कृत्य परमं प्रमोदमश्नुते । सर्व्वज्ञानमयस्य सर्वशक्तिमतः परमेश्वरस्य चरणकमलयोः सविनयं प्रार्थयते च भवत आध्यात्मिक्युन्नतिर्भूयादिति शम् ।

श्रीकाशीधाम्नि श्रीभारतधर्म्ममहामण्डलप्रधानकार्यालयः तिथौ ११ पक्षे कृष्णे मासे पौषे वर्षे १९७५ रामचंद्र नायक कालिया प्रधानाध्यक्षः ।	श्रीरमेश्वरसिंहः मिथिलाधिपतिः जी॰सी॰ आई॰ ई॰के॰ वी॰ ई॰ सभापतिः श्रीभारतधर्म्ममहामण्डलस्य।

आशीर्वादपत्रम् ।

श्रीभारतधर्म्ममहामण्डल,
बनारस छावनी ।
ता० २० अप्रेल. १९१९

पण्डित चतुर्थीलालजी श्रौतभूषण
रतनगढ बीकानेर ।

श्रीमानजी-

मुजे श्रीमहामण्डलकी सभाने आज्ञा दी है कि दिसम्बर. १९१८ को दिल्ली के वार्षिक "अधिवेशन" पर सर्व भारतवर्षी धर्मसभाकी ओरसे कर्म्मकाण्डमें योग्यता प्राप्ति करनेपर आपको जो मानपत्र मिलाथा सो भेजता हूं इस मानपत्रके साथ आपको संस्थाके मुख्य पंडितों और साधनोंकी शुभचिंतना पूर्वक आशीर्वाद पहुँचाता हूं कृपाकरके मानपत्रकी पहोंचको स्वींकारकरके अनुग्रहीत कीजियेगा ॥

भवदीय—

सभापतिः
महाराज बहादुर दरभंगा.
महाराज बहादुर, ऑफ. जम्बूवा काश्मीर.
महाराज बहादुरगीधोर.

एम० गौतम
सहायकमंत्री.
जनरल सेक्रेटरी.
पण्डित, रामचंद्र नायक, कालिया ।

ग्रंथकर्तृणां संक्षिप्तसंजीवनीपत्रम् ॥

अस्ति किल विद्वज्जनमानिते पावने भारते देशे भगवतस्तीर्थस्वामिनः श्रीपुष्कर-राजस्योत्तरस्यां दिशि कश्चिन्मरुस्थलो भागः। यत्र राजते विविधराज्यसमावेशोपनीता धर्म्मोपचीता श्रीवीकानेरराजधानी । तद्गतमेवैकं द्विजवर्य्यैरुपास्यमानं रत्नगढनामकं मनोहरम्प्रसिद्धं नगरम् ।

तत्रैव ग्रन्थकर्तृणां वसतिम्पूर्वपूरुषाः ।
चक्रुर्धर्मेण जीवंतः सुधियश्चिरकालतः ॥ १ ॥
प्रतिष्ठितो मान्यगणेषु गण्यो बभूव तद्वंशजजीवराजः ।
तदात्मनः पञ्चसुतास्त्वभूवन्रत्नानि सिन्धोरिव मथ्यमानात् ॥२॥
श्रीरामकृष्णोऽमरचन्द्रनामा तथा चनीरामगुमानिरामौ ।
श्रीलालचन्द्राभिध एत एव प्राधान्यमत्रापत रामकृष्णः॥ ३ ॥

अन्येषाञ्चतुर्णामपि वाहुल्येन शाखिनां शाखाप्रवरोहवद्वंशविस्तरः सञ्जातः विस्तृतिभयाद्वक्तुन्न शक्यः ।

विद्वच्छ्रीरामकृष्णो हि पुत्रत्रयमजीजनत् ।
चतुर्भुजन्तु कस्तूरीचन्द्रं ज्येष्ठमलम्परम् ॥ ४ ॥

बलवतो भगवतः कालस्य वैपरीत्यादल्पायुष्येव श्रीमान् चतुर्भुजस्तु पञ्चत्वं लेभे। अपि चाद्यापि तद्वृद्धागृहिणी सुखेनोपतिष्ठते अपरः श्रीकस्तूरीचन्द्रस्तु स्वकीयपितृव्याऽमरचन्द्रेण पुत्रीकृतस्तस्थौ । तृतीयः श्रीज्येष्ठमलो भक्तिदानसदाचारसम्पन्नो विद्वत्सु नाम निर्वापयन् प्रियजनं विहाय स्वर्लोकञ्जगाम । यतो विकीर्यमाणं पुत्र-पौत्रप्रभृति सङ्कुलं वंशं वहूनां वरीवर्ति । न शक्यते तत् पत्रीकर्तुम् ।

भगवान्कस्तूरिचन्द्रस्तु—

आस्थापयन्नात्मनि शान्तवृत्तिं रेमे सदा पण्डितमण्डलीषु ।
शास्त्रीयभावेषु कृतप्रवृत्तिर्मेने प्रधानं किल कर्मकाण्डम् ॥ ५ ॥
जगन्नाथकाशीगयायातयात्रः सदा तीव्रतेजा यतः पुण्यपात्रम् ।
तथाऽशेषसत्कर्मभिः पूतगात्रः सुखं लब्धवान्प्रार्थितब्रह्ममात्रः ६

स तु १९६१ हायनस्य कार्तिकशुक्लषष्ठ्यां परलोकवर्त्माश्रितवान् ।

उदितौ द्वौ सुतौ तस्य नानासच्छास्त्रकोविदौ ।
अंशुमांश्चिद्रमा[illegible] ॥ ७ ॥

तत्र प्राथमिकः श्रीचतुर्थीलालः सं० १९२४ आश्विनकृष्णचतुर्थ्यां भौमवासरे मेषलग्ने जन्मावसरम्प्राप तस्य दक्षिणहस्तपादयोरूर्द्ध्वरेखा मत्स्यरेखा तिलचिह्नं चास्ति। अपरः श्रीगुरुमुखरायस्तु सं० १९२७ कार्तिकशुक्लनवम्यां जन्म लभमानो व्याकरण—ज्योतिष-साहित्य--काव्यालंकारेषु चाद्भुत्यन्निदर्शयन् विधिवशात् कृतश्रीबदरीनारायणयात्रः संग्रहणीरोगमिषेण सं० १९५८ मार्गशीर्षशुक्लसप्तम्यां त्यक्तस्त्रीमात्रः परलोकमसेवत ।

श्रीचतुर्थीलालस्तु—प्रारंभतो जातकुशाग्रबुद्धिर्विवेद नूनं विषयं सदाशु।
ग्रामान्तरे नाधिजगे कदापि स्थाने स्वकीये हि गृहीतविद्यः॥८॥
बाल्यादेव विचित्रलेखलिखनेऽभ्यासोऽस्य पूर्वकृतः
श्लोकानान्तु शतत्रयं लिखितवान् सम्यक्तया प्रत्यहम् ॥
आचार्याज्जयदेवतोऽलभत वै यज्ञोपवीतं शुभं
ह्यायुर्द्वादशवार्षिकश्च गमयन्नृष्यभिके ३७ संवति ॥ ९ ॥

श्रीपण्डितश्रीधरोपदेशादधीतसंध्योपासनादि नित्यकर्म्माभवत् । अथ त्रयोदशे वर्षे चैत्रशुक्लपंचम्यां पाणिग्रहणसंस्कारेण संस्कृतः सन् श्रीपं० वासुदेवतः फत्तेपुरनिवासि-निजमातुलीभूतनिर्मलोपाधि श्रीपं० हरनंदरायतश्च कर्मकाण्डं वैद्यकविषयं श्रीमद्भागवतं चापाठीत्। पं० श्रीभूधरमलसाहाय्येन व्याकरण—पुराण—वेदांतेषु शास्त्रेष्वन्येषु चाभ्यसितोऽभूत् । पं० श्रीगौरीशंकर—कृपयाऽयुर्वेदपयोनिधिं पारङ्गतवान् पं० श्रीरामप्रतापमिश्रं ज्योतिःशास्त्रे गुरुं मनुते—

अधुना तु धृतशास्त्रमतिः स्थितधर्मगतिः कृतशान्तिरतिस्तृतदानततिः।
तुलसीदलबिल्वदलैः सततं प्रतिपूजति देवगणान् निरतः॥१०॥

अथ १९४७ संवति मृतप्राक्तनभार्य्येणाऽपरोपि विवाहः समकारि—सं० १९५० ज्येष्ठशुक्लद्वादश्याम् । पं० श्रीनानूरामशास्त्रिणामुपदेशेन खेमकोपाधिना श्रेष्ठि-श्रीस्नेहिरामगुप्तेन निर्मितायां धर्मसभायामाविंशतिवर्षं श्रोतृगणानष्टादशमहापुराणानि श्रीमहाभारत वाल्मीकिरामायणं धर्मशास्त्राणि च श्रावयामास ।

ततस्तु—मंत्रैः कर्माणि शूद्राणां कारयन्ति च पण्डिताः ।
मत्वेदं रचयामास तदर्थम्बहुपद्धतीः ॥ ११ ॥

शूद्रवास्तुपद्धतिः शूद्रश्राद्धपद्धतिः शूद्रविवाहपद्धतिश्चापूर्वतां दर्शयाम्बभूवुः। लुप्यन्ते गौडग्रन्थाः प्रचरन्ति दाक्षिणात्यमैथिला इति मन्यमानो वाराणसीप्रभृतिप्रधानस्थानेष्वपि च तदभावं विज्ञाय द्वादशमहानिबन्धान् बबंध हृते च प्रतिष्ठाप्रकाश १ जलाशयोत्सर्गप्रकाश २ गौडीयश्राद्धप्रकाश ३ शान्तिप्रकाश ४ मुहूर्तप्रकाश ५ अनुष्ठानप्रकाश ६

संस्कारप्रकाश ७ व्रतोद्यापनप्रकाश ८ प्रायश्चित्तप्रकाश ९ दानप्रकाश १० शुद्धिप्रकाश ११ चिकित्साप्रकाश १२ इति संज्ञां लभंते, नित्यकर्मप्रयोगमालापि श्रीमतैवं सम्पादिता। एत उक्तग्रंथा मुम्बईनिवासिश्रेष्ठिक्षेमराजेन स्वकीये श्रीवेङ्कटेश्वर-मुद्रणालये मुद्रापिताः ।

अथ कृतवारचतुष्टयजगन्नाथदर्शनो गंगा-यमुना-सरस्वती-प्रयाग-काशी-गया-मथुरा-वृंदावन श्रीरामेश्वर-श्रीरंग-चिदंबर-कांची-वेंकटाचल-गोदावरी-त्र्यंबकेश्वर ओंकार-उज्जैन-महाकालेश्वर-डाकोर-सिद्धपुर-गिरिनार-प्रभासक्षेत्र सोमनाथ-सुदामा पुरी-श्रीद्वारकाद्वय-नागेश्वर-वैद्यनाथ-कुरुक्षेत्र-लोहार्गल-पुष्करादिकृतयात्रश्च सर्वत्र गङ्गाजलकूपोदकं च पिबन् सदाचारयुतो विहितपारदकलेवरं कैलासवासिनं भगवंतमुपास्ते अपि न द्वेष्टि देवताभ्यः काभ्यश्चिदिति ।

अपरश्च-अस्त्येकं ग्रामरत्नं स्थितिरपि नहि तस्यातिदूरे विभाति
ह्यासीत्तस्य त्वपेयं लवणितमहितं कृत्स्नशः क्षारवारि ॥
तत्रत्योऽशेषलोको बहुतरमभुनक् प्रत्यहं स्पष्टकष्टं
सौख्यार्थं तज्जनानामयमिति प्रततन्तत्र कुण्डश्चकार ॥ १२ ॥

धन्योयमेषां परिश्रमः सहस्रशो रूप्याणाञ्च व्ययो यदालम्ब्य धूलिभिरुद्धूलिता आतपेन चातप्ताः श्रमिताः पथिकजना उज्ज्वलितं जाठरं भगवन्तं वैश्वानरं शमयन्ति । श्रीमतां सं० १९६३ भाद्रपदशुक्लत्रयोदश्यां काश्यां श्रीमहामहोपाध्याय-पं० श्रीशिवकुमारशास्त्रिभिः "कर्मकाण्डाचार्य" इत्युपाधिः प्राप्तः। पुनः कलिकातायां सं. १९७३ वैशाखशुक्लपूर्णिमायां वैष्णवसम्मेलनमहासभायां प्रतिवादिभयङ्करश्रीमदनन्ताचार्यैः "कर्मकाण्डकोविद" इति पदेनोपाधत्त। अनंतरं सं. १९७५ पौषकृष्णैकादश्यां श्रीभारतधर्ममहामंडलविराट्सभायां 'श्रौतभूषण' इत्युपाधिदानं प्राप्तम्। पुनश्च सं० १९७७ आश्विनकृष्णाऽमावास्यायां श्री-शारदापीठाधीश्वर प्रभासपत्तनस्थ-जगद्गुरु श्रीशंकराचार्यश्रीत्रिविक्रमतीर्थस्वामिभिः 'कर्मक[illegible]भास्कर' इति पदेन संमानितः। सं० १९७६ वैशाखपूर्णिमायां भवान् महाभारतं वाल्मीकिरामायणं देवीभागवतमष्टादशपुराणानि च भूसुरेभ्योऽदात्। फाल्गुनशुक्लाष्टम्यां स्वगृहात् पश्चिमदिशि पंचमीवीथ्यां 'श्रीपतितपावनेश्वर' नामानं शिवलिङ्गं स्थापितवान्। श्रीमतो महादेवशर्माऽऽत्मभूर्विद्यालंकृतश्चोपतिष्ठते तिस्रः कन्या अपरोलघीयांश्च माणवकः [illegible]:चिरञ्जीवेदिति भवतां धर्मशास्त्रविनोदेनैव कालो गच्छति चतुष्पंचाशद्वार्षिक-[illegible]धुना प्रवृत्तिर्महताम्। परमात्मैषां देशोपकाराय चिरस्थिमे तिष्ठेयुर्दितिमतिः। किं बहुना [illegible]। आश्विनशु० [illegible] सं. १९७७, संपादयिता-अलीगढ "सुनामई" निवासि [illegible] श्रीयुगलकिशोर [illegible] मिश्राचार्यः ।

॥ श्रीः ॥

नित्यकर्मप्रयोगमालाविषयानुक्रमणिका.

इति नित्यकर्मप्रयोगमालाविषयानुक्रमणिका समाप्ता ।

अथ माध्यंदिनानां-
नित्यकर्मप्रयोगमाला ।

वंदे महेश्वरं शांतं सानंदं सुंदरं शिवम् ॥
श्रीशं गणेशं गिरिजां तपनं पितरौ तथा ॥ १ ॥
नत्वा विश्वेश्वरं स्वेष्टं दृष्ट्वा हरिहरादिकान् ॥
चतुर्थीलालशर्माहं करोमि शिवतुष्टये ॥ २ ॥

ग्रंथमिति शेषः । अथोच्यते गृहस्थस्य नित्यकर्म यथाविधि ॥ यत्कृत्वाऽनृण्यमाप्नोति दैवात्पैत्र्याच्च मानुषात् ॥ ३ ॥ अथात्र ब्राह्ममुहूर्तमारभ्यास्वापं कर्माण्युच्यंते ॥ ब्राह्मो मुहूर्तः संध्यापूर्वं दंडद्वयात्मकः ॥ आगमे-ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय चिंतयेद्रघुनंदनम् ॥ श्रीपूर्वं जयमध्यस्थं द्विर्जयांतं विचक्षणः ॥ १ ॥ अत्र स्वापे

१ "श्रीराम जय राम जय जय राम" इति ।

प्रायश्चित्तं रत्नावल्याम्—ब्राह्मे मुहूर्ते या निद्रा सा पुण्यक्षयकारिणी ॥ तां करोति द्विजो मोहात्पादकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥ २ ॥

अथ प्रयोगः ॥ पूर्वोक्तब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय । कराग्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती । करमूले स्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शनमिति स्वकरतलमवलोक्य गण्डूषत्रयं कृत्वा नेत्रे प्रक्षाल्य आचम्येष्टदेवतां नमस्कृत्य प्रातःस्मरणं कुर्यात् ॥ तद्यथा—हे जिह्वे रससारज्ञे सर्वदा मधुरप्रिये ॥ नारायणाख्यपीयूषं पिब जिह्वे निरंतरम् ॥१॥ त्रैलोक्यचैतन्यमयादिदेव श्रीनाथ विष्णो भवदाज्ञयैव ॥ प्रातः समुत्थाय तव प्रियार्थं संसारयात्रामनुवर्तयिष्ये ॥ ॥ २ ॥ भारते—अनिरुद्धं गजं ग्राहं वासुदेवं महाद्युतिम्॥ संकर्षणं महात्मानं प्रद्युम्नं च तथैव च ॥ ३ ॥ मत्स्यं कूर्मं च वाराहं वामनं तार्क्ष्यमेव च ॥ नारसिंहं च नागेन्द्रं सृष्टिसंहारकारकम् ॥ ४ ॥ विश्वरूपं हृषीकेशं गोविंदं मधुसूदनम् ॥ त्रिदशैर्वंदितं देवं दृढभक्तिमनूपमम् ॥५॥ एतानि प्रातरुत्थाय संस्मरिष्यंति ये नराः॥ सर्वपापैः प्रमुच्यंते स्वर्गलोकमवाप्नुयुः ॥ ६ ॥ शिवादिचिंतनम्—प्रातः स्मरामि भवभीतिहरं सुरेशं गंगाधरं

वृषभवाहनमंबिकेशम् ॥ खट्वाङ्गशूलवरदाभयहस्तमीशं संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामि गिरिशं गिरिजार्द्धदेहं सर्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवम् ॥ विश्वेश्वरं विजितविश्वमनोभिरामं संसाररोगहरमौषधम० ॥ २ ॥ प्रातर्भजामि शिवमेकमनंतमाद्यं वेदांतवेद्यमनघं पुरुषं पुराणम् ॥ नामादिभेदरहितं च विकारशून्यं संसार० ॥ ३ ॥ प्रातःसमुत्थाय शिवं विचिंत्य श्लोकत्रयं येऽनुदिनं पठंति ॥ ते दुःखजालं बहुजन्मसंचितं हित्वा पदं यांति तदैव शंभोः ॥ ४ ॥ प्रातः स्मरामि भवभीतिमहार्तिशांत्यै नारायणं गरुडवाहनमब्जनाभम् ॥ ग्राहाभिभूतवरवारणमुक्तिहेतुं चक्रायुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामि मनसा वचसा च मूर्ध्ना पादारविंदयुगलं परमस्य पुंसः ॥ नारायणस्य नरकार्णवतारणस्य पारायणप्रवणविप्रपरायणस्य ॥ २ ॥ प्रातर्भजामि भजतामभयं करन्तं प्राक्सर्वजन्मकृतपापभयापहत्यै ॥ यो ग्राहवक्त्रपतितांघ्रिगजेंद्रघोरशोकप्रणाशनकरो धृतशंखचक्रः ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदं पुण्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ लोकत्रयगुरुस्तस्मै दद्यादात्मपदं हरिः ॥ ४ ॥ ब्रह्मा मुरारिस्त्रिपुरांतकारिर्भानुः शशी

भूमिसुतो बुधश्च ॥ गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतवः कुर्वंतु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥ १ ॥ भृगुर्वसिष्ठः क्रतुरंगिराश्च मनुः पुलस्त्यः पुलहश्च गौतमः ॥ रैभ्यो मरीचिश्च्यवनश्च दक्षः कुर्वंतु० ॥ २ ॥ सनत्कुमारः सनकः सनंदनः सनातनोप्यासुरिपिंगलौ च ॥ सप्त स्वराः सप्त रसातलानि कुर्वंतु स० ॥ ३ ॥ सप्तार्णवाः सप्तकुलाचलाश्च सप्तर्षयो द्वीपवनानि सप्त ॥ भूरादिकृत्वा भुवनानि सप्त कुर्वंतु स० ॥ ४ ॥ पृथ्वी सगंधा सरसास्तथापः स्पर्शी च वायुर्ज्वलितं च तेजः ॥ नभः सशब्दं महता सहैव कुर्वंतु स० ॥ ५ ॥ इत्थं प्रभाते परमं पवित्रं पठेत्स्मरेद्वा शृणुयाच्च तद्वत् ॥ दुःस्वप्ननाशस्त्विह सुप्रभातं भवेच्च नित्यं भगवत्प्रसादात् ॥ ६ ॥ पुण्यश्लोकजनस्मरणमाचारमयूखे—पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः ॥ पुण्यश्लोका च वैदेही पुण्यश्लोको जनार्दनः ॥ ७ ॥ अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः ॥ कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः ॥ ८ ॥ सप्तैतान्संस्मरेन्नित्यं मार्कंडेयमथाष्टमम् ॥ जीवेद्वर्षशतं सोपि सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ९ ॥ अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ॥ पंचकं ना स्मरेन्नित्यं

महापातकनाशनम् ॥ १० ॥ अविमुक्तचरणयुगलं दक्षिणमूर्तेश्च कुक्कुटचतुष्कम् ॥ स्मरणमपि वाराणस्या निहन्ति दुःस्वप्नमपशकुनम् ॥ ११ ॥ पद्मपुराणे—उमा उषा च वैदेही रमा गंगेति पञ्चकम् ॥ प्रातरेव स्मरेन्नित्यं सौभाग्यं वर्धते सदा ॥ १२ ॥ सोमनाथो वैद्यनाथो धन्वंतरिस्थाश्विनौ ॥ पञ्चैतान्स्मरतो नित्यं व्याधिस्तस्य न विद्यते॥ १३॥ कपिलाकालियोऽनंतो वासुकिस्तक्षकस्तथा ॥ पञ्चैतान्स्मरतो नित्यं विषबाधा न जायते ॥ १४ ॥ हरं हरिं हरिश्चंद्रं हनुमंतं हलायुधम् ॥ पंचकं वै स्मरेन्नित्यं घोरसंकटनाशनम् ॥ १५ ॥ रामं स्कंदं हनूमंतं वैनतेयं वृकोदरम् ॥ पंचैतान्संस्मरेन्नित्यं भवबाधा विनश्यति ॥ १६ ॥ आदित्यश्च उपेंद्रश्च चक्रपाणिर्महेश्वरः ॥ दंडपाणिः प्रतापी स्यात्क्षुत्तृड्बाधा न जायते ॥ १७ ॥ वसुर्वरुणसोमौ च सरस्वती च सागरः ॥ पंचैतान्संस्मरेद्यत्र तृषा तत्र न बाधते ॥ १८ ॥ सनत्कुमारदेवर्षिशुकभीष्मप्लवंगमाः ॥ पंचैतान्स्मरतो नित्यं कामस्तस्य न बाधते ॥ १९ ॥ रामलक्ष्मणौ सीता च सुग्रीवो हनुमान्कपिः ॥ पंचैतान्स्मरतो नित्यं महाबाधा प्रमुच्यते ॥ २० ॥ कर्कोटकस्य नागस्य दमयंत्या

नलस्य च ॥ ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनम् ॥ ॥ २१ ॥ वैन्यं पृथुं हैहयमर्जुनं च शाकुन्तलेयं भरतं नलं च ॥ रामं च सीतां स्मरति प्रभाते तस्यार्थलाभो विजयश्च नित्यम् ॥ २२ ॥ छंदोगपरिशिष्टे—श्रोत्रियं सुभगां गां च अग्निमग्निचितिं तथा॥ प्रातरुत्थाय यः पश्ये- दापद्भ्यः स विमुच्यते ॥ १ ॥ इत्यादिपुराणमंत्रान्प- ठित्वा ॥ समुद्रवसने देवि पर्वतस्तनमंडले ॥ विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥ १ ॥ इति प्रार्थ्योत्थाय रविं गुरुं तुलसीं गां च नमस्कृत्य शौचं कुर्यात् ॥ इति प्रातःस्मरणम् ॥

अथ मूत्रपुरीषोत्सर्गः ॥ तत्र क्रमः ग्रामाद्बहिर्नैर्ऋत्या- दिषुविक्षेपात्यये शुद्धमृत्तिकां ससिकतां जलपात्रं चादाय कीटादिरहितस्थलं मत्वा मृज्जलपात्रे निधाय अयज्ञियै- रनार्द्रैस्तृणैर्भूमिमाच्छाद्य प्रावृतशिरा निवीती पृष्ठतः कंठ- लंबितयज्ञोपवीत एकवस्त्रश्चेद्दक्षिणकर्णनिहितयज्ञोपवीतो मौनी घ्राणास्ये पिधाय दिवोदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणा- मुखः प्राणबाधादिषु यथा सुखमुखो वा मूत्रपुरीषे उत्सृज्य लोष्टादिना गुदं परिमृज्य गृहीतशिश्नश्चोत्थाय पूर्वगृहीतमृज्जलपात्रे गृहीत्वार्द्रामलकमात्रमृज्जलैर्द्वि-

वारं लिंगशौचं कृत्वाऽर्धप्रसृतितदर्धार्धमृज्जलैस्त्रिवारमपानं संशोध्य पुनर्जलैरेव लिंगगुदे प्रक्षाल्य शुद्धमृत्तिकया एकवारं हस्तं प्रक्षाल्यशुद्धभूमिमागत्य अन्यमृज्जलैर्दशवारं वामकरं प्रक्षाल्य ततः करद्वयं सप्तवारं तावद्भिःरेव मृज्जलैः प्रक्षाल्य वामदक्षिणपादौ प्रत्येकं त्रिः प्रक्षाल्य अन्यजलेन द्वादशगंडूषान्वामभागे कृत्वा जलपात्रं त्रिः पर्युक्ष्य उपवीती द्विराचामेत् (मूत्रमात्रोत्सर्गे तु) पूर्ववदेकवारं लिंगं प्रक्षाल्य वामकरं त्रिः प्रक्षाल्य करद्वयं द्विः प्रक्ष्याल्यैकैकया मृदा पादौ प्रक्षाल्य गंडूषचतुष्टयं विधायाचामेत् ॥ एवमेव मैथुने ज्ञेयम् ॥ इति शौचप्रकारः ॥

अथाचमनप्रयोगः ॥ शुचौ देशे भूमिष्ठपादोंतर्जानुहस्तः प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा उपविश्य संहतांगुलिना माषमात्रं शुद्धं जलं गृहीत्वा मुक्तांगुष्ठकनिष्ठेन दक्षिण पाणिना अंगुष्ठमूलस्थ ब्रह्मतीर्थेन केशवनारायणमाधवेति संबुद्ध्यंतैस्त्रिभिर्नामभिस्त्रिः पिबेत्॥ ततः करौ प्रक्षाल्य अंगुष्ठमूलेन ओष्ठौ संमृज्य तं प्रक्षाल्य खानि संस्पृशेत् तद्यथा-तर्जनीमध्यमानामिकाभिरास्यम् ॥ अंगुष्ठतर्जनीभ्यां नासारंध्रद्वयम् ॥ अनामिकांगुष्ठाभ्यां चक्षुषी ॥

ताभ्यामेव श्रोत्रे ॥ अंगुष्ठकनिष्ठाभ्यां नाभिम्॥ पाणितलेन हृदयं संकुचितकराग्रेण स्कंधद्वयम् ॥ एवमेव शीर्षम् एवं स्मार्त्ताचमनं कुर्यादित्याचमनम् ॥

अथ दंतधावनम् ॥ प्रतिपत्-षष्ठी-अष्टमी-नवमी-एकादशी-चतुर्दशी-पंचदशी-संक्रांति-व्यतीपात-व्रतोपवासश्राद्धदिनार्कदिनातिरिक्तदिनेषु ब्राह्मणो द्वादशांगुलप्रमाणेन क्षत्त्रियवैश्यौ तु दशाष्टाङ्गुलमानेन स्त्रीशूद्रौ चतुरंगुलीप्रमाणेन च कनिष्ठिकाग्रवत्थूलेन तिंतिडयादिविहितवृक्षोद्भवेन चूर्णीकृताग्रेण प्रक्षालितेन शुष्केणार्द्रेण वा प्राङ्मुखो मौनेन दन्तधावनं कुर्यात् । प्रतिषिद्धदिनेषु च पर्णादिना तर्जनीवर्ज्यांगुल्या अपां द्वादशगण्डूषैर्वा दंतान्संशोधयेत् । दन्तधावनमंत्राः-ॐ अन्नाद्याय व्यूहध्वꣳ सोमो राजायमागमत् । स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन च इति ॥ ॐ आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ॥ ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते ॥ १ ॥ इति मंत्रेणाभिमंत्र्य ॥ मुखदुर्गंधनाशाय दंतानां च विशुद्धये ॥ ष्ठीवनाय च गात्राणां कुर्वेहं दंतधावनम् ॥ १ ॥ इति मंत्रमुक्त्वा दंतान्संशोध्य जिह्वोल्लेखं च कृत्वा द्वादश गंडूषांश्च वामभागे

कृत्वा ओंकारं गायत्रीं च स्मृत्वा स्नानं कुर्यात् ॥ इति दंतधावनम् ॥

अथ स्नानप्रयोगः ॥ आचारादर्शे कात्यायनः—यथोक्तमृत्तिकामार्द्रं गोमयं कुशान्कृष्णतिलान्सुरभीणि पुष्पाण्यादाय सुमना नद्यादिकं गत्वा तत्तीरे शुचौ देशे पृथक् पृथक् स्थापयेत् ॥ तदनंतरं सूर्याभिमुखस्तीर्थानि प्रार्थयेत् ॥ ॐ पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ आगच्छंतु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥ १ ॥ त्वं राजा सर्वतीर्थानां त्वमेव जगतः पिता ॥ याचितं देहि मे तीर्थं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ अपामधिपतिस्त्वं च तीर्थेषु वसतिस्तव ॥ वरुणाय नमस्तुभ्यं स्नानानुज्ञां प्रयच्छ मे ॥ ३ ॥ गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ॥ नर्मदे सिंधु कावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥ ४ ॥ इति प्रार्थ्य ॥ ततः पाणिपादं प्रक्षाल्य नाभिमात्रजलं गत्वा कुशहस्तो बद्धशिख आचम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ मम कायवाङ्मनःकृतकर्मदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रातःस्नानं करिष्य इति संकल्प्य ॥ उरुꣳ हीत्यस्य शुनःशेपऋषिर्वरुणोदेवता त्रिष्टुप्छन्दः जलाभिमंत्रणे विनियोगः ।

ॐ उरु ठं हिराजा॑वरु॑णश्चकार॒सूर्या॑यु॒पन्था॒मन्वे॑तवा॒ऽउ॑।
अपदे॒पादा॒प्रति॑धातवे॑करुताप॑ वक्ता॒हृदया॒विधश्चित् ॥
नमो॑वरु॑णाया॒भिष्ठि॑तो॒ वरु॑णस्य॒पाश॑ः ॥ इति न्यु-
ब्जांजलिहस्तेन तोयमामंत्र्य ॥ येतेशतमिति मंत्रस्य
बामदेव ऋषिर्वरुणसवितृविष्णुविश्वमरुत्स्वर्का देवता-
स्त्रिष्टुपूछंदः तोयावर्तने विनियोगः ॐ ये ते॑ श॒तं व॑रुण
ये स॒ह॒स्रं य॒ज्ञियाः॒ पाशा वित॒ता॑ म॒हान्तः॑ ॥ तेभि॑र्नो॑ऽ-
अ॒द्य स॑वि॒तोत विष्णु॒र्विश्वे॒ मुञ्चन्तु म॒रुतः॒ स्वर्काः॑ ॥
इति त्रिः प्रदक्षिणं जलमावर्त्तयेत् ॥ ततः ॥ सुमित्रियान
इति मंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिरापो देवता यजुश्छंदः जलग्र-
हणे विनियोगः । दुर्मित्रिया इत्यस्य प्रजापतिर्ऋषिरापो
देवता यजुश्छंदः अंजलिप्रक्षेपे विनियोगः ॐ सुमि-
त्रियान॒ऽआप॒ऽओषधयः सन्तु । इतिजलांजलिमादायॐ
दु॒र्मि॒त्रि॒यास्तस्मैसन्तु॒योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यञ्च॑व॒यन्द्वि॒ष्मः इति
तीर्थतटे द्वेष्यं प्रति निषिंचेत् ॥ ततः कटिं बस्त्यूरुजंघे
चरणौ करौ प्रत्येकं मृत्तोयाभ्यां त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्य एकं
पादं जलेऽपरं स्थले निधायाचामेत् ॥ ततः उदकं नम-

स्कृत्य। इदंविष्णुरित्यस्य मेधातिथिर्ऋषिः विष्णुर्दे-
वता गायत्रीछंदः अनुलेपनेविनियोगः ॐइदंविष्णुर्वि-
चंक्रमेत्रेधानि दधेपदम्॥ समूढमस्यपाᳬसुरे स्वाहा॥
इति मृत्तिकयांगानि संस्पृश्य नाभिमात्रं जलं प्रविशेत्॥
आपोऽअस्मानित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिरापो देवता
अत्यष्टिश्छंदः मज्जनोन्मज्जने विनियोगः ॐ आपोऽ-
अस्स्मान्मातरः शुन्धयन्तु घृतेन नो घृतप्वः पुनन्तु॥
विश्वᳬहिरिप्रम्प्रवहन्तिदेवीरिति मंत्रेण सूर्याभिमुखो
निमज्जेत्॥ ततः स्नात्वा। ॐ उदि दाभ्यः शुचि-
राभूत ऽएमि॥ इति निमज्ज्योन्मज्ज्याऽऽचम्य मान-
स्तोक इत्यस्य कुत्स ऋषिः रुद्रो देवता जगतीच्छंदः
अंगानुलेपने विनियोगः ॐ मानस्तोकेतनयेमान ऽआ-
युषिमानोगोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषः॥ मानो वीरा-
न्रुद्रभामिनोवधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वाहवामहे इति मंत्रेण
गोमयेनांगानि विलिंपेत्॥ ततो दर्भैः कुंभमुद्रया मार्ज-
नम्। इमंमेवरुणेति मंत्रस्य शुनःशेपऋषिर्वरुणो देवता
गायत्री छंदः। तत्त्वायामीत्यस्य शुनःशेपऋषिर्वरुणो

देवता त्रिष्टुप्छंदः । त्वन्नोऽअग्ने इति मंत्रस्य वामदेव ऋषिः अग्नीवरुणौ देवते त्रिष्टुप्छंदः । सत्वन्नो इत्यस्य वामदेव ऋषिः अग्नीवरुणौ देवते त्रिष्टुप्छंदः । मापोमौषधीरित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः हृदयशूलं देवता यजुश्छंदः। उदुत्तममिति मंत्रस्य शुनःशेपऋषिर्वरुणो देवता त्रिष्टुप्छंदः । मुंचंत्विति मंत्रस्य आथर्वणो भिषग्बंधुर्ऋषिरोषधयो देवता अनुष्टुप्छंदः । अवभृथेत्यस्य प्रजापतिर्ऋषिर्यज्ञो देवता अनुष्टुप्छंदः । अभिषेके विनियोगः ॥

ॐ इमम्मेव्वरुणश्रुधीहवमद्याचमृडयत्वामवस्युराचके ॥ ॥ १ ॥ ॐ तत्त्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ अहेडमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ २ ॥ ॐत्वन्नोऽअग्नेव्वरुणस्यविद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासिसीष्ठाः ॥ यजिष्ठोवह्नितमः शोशुचानोविश्वाद्वेषाꣳसिप्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥३ ॥ॐसत्वन्नोऽअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥ अवयक्ष्वनोवरुणꣳरराणोव्वीहिमृडीकꣳसुहवोनऽएधि ॥४॥

ॐ मापोमौषधीर्हिꣳसीर्द्धाम्नोधाम्नोराजꣳस्ततोव्वरुणनो-

मुञ्च ॥ यदाहु रघ्न्या इतिवरुणेतिशपामहेततोवरुणनो-मुञ्च ॥ ५ ॥ ॐ उदुत्तमँव्वरुणपाशमस्मदवाधमंविम-ध्यमंश्रथाय ॥ अथावयमादित्यव्रतेतवानागसोऽअ-दितयेस्याम ॥ ६ ॥ ॐ मुञ्चन्तुमाशपथ्यादथोव्वरुण्या-दुत ॥ अथोयमस्यपड्वीशात्सर्वस्मादेवकिल्बिषात् ॥७॥ ॐ अवभृथ निचुम्पुणनिचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदे-वैर्देवकृतमेनो यासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णादेवरिष-स्पाहि ॥ ८ ॥ इत्यष्टभिर्मंत्रैर्हस्तेन प्रत्येकं शिरसि जलं प्रक्षिपेत् ॥ ततो वहति जले प्रवाहाभिमुखः स्थिरे सूर्याभिमुखो मौनी मज्जेत् ॥ तत आचम्य वक्ष्यमा-णैरोंकारादिभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं कुशत्रयेण सजलेन प्रदक्षि-णमात्मानं पावयेत् ॥ ॐकारस्य परब्रह्मऋषिः परमात्मा देवता गायत्रीछंदः पावने विनियोगः सप्तव्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपाऋष-यः अग्निवायुसूर्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवा देवता गाय-त्र्युष्णिगनुष्टुब्जगती त्रिष्टुप्पंक्तिबृहतीछंदांसि पावने विनियोगः ॐ पुनातु ॥ १ ॥ ॐ भूः पुनातु ॥ २ ॥

ॐ भुवः पुनातु ॥ ३ ॥ ॐ स्वःपुनातु ॥ ४ ॥ ॐ महःपुनातु ॥ ५ ॥ ॐ जनः पुनातु ॥ ६ ॥ ॐ तपः पुनातु ॥ ७ ॥ ॐ सत्यं पुनातु॥ ८ ॥ तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता गायत्री छंदः पावने. विनियोगः । ॐ तत्सवितुरिति सर्वं पुनातु ॥ आपोहिष्ठेतितिसृणां सिंधुद्वीपऋषिरापो देवता गायत्री च्छंदः पावने. विनियोगः ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्जेदधातन ॥ महेरणाय चक्षसे ॥ ६ ॥ योवः÷शिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः÷ ॥ उशतीरिव मातरः÷ ॥७॥ तस्माऽअरंगमामवो यस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयथाचनः÷॥ ८ ॥ ॐ इदमापरित्यस्य प्रजापतिऋषिरापो देवता महापंक्तिश्छंदः । हविष्मतीरित्यस्य प्रजापतिऋषिर्लिंगोक्ता देवता अनुष्टुप्छंदः। देवीराप इत्यस्य प्रजापतिऋषिरापो देवता पंक्तिश्छंदः। कार्षिरसीत्यादित्रयाणां मंत्राणां प्रजापतिऋषिः कार्षिरसीत्यक्षरचतुष्टयस्याज्यं देवता समुद्रस्य. समाप इत्यस्य चापो देवता त्रयाणामनुष्टुप्छंदः । पावने विनियोगः । आपोदेवा इत्यस्य वरुण ऋषिरापो देवता त्रिष्टुप्छंदः । द्रुप-

दापदिवेति मंत्रस्य प्रजापत्यश्विसरस्वत्य ऋषयः आपो देवता अनुष्टुप्छंदः । शन्नोदेवीति मंत्रस्य सिंधुद्वीप ऋषिर्गायत्री छंदः । अपाᳫंरसमिति बृहस्पतिर्ऋषिः रसो देवता अनुष्टुप्छंदः पावने विनियोगः । अपोदेवी-रित्यस्य सिंधुरद्वीपऋषिरापो देवता न्यंकुसारिणी बृहतीच्छंदः पावने विनियोगः । पुनंतुमा इति मत्रयोः प्रजापतिर्ऋषिः पितरो देवता अनुष्टुप्छन्दः पावने विनियोगः । अग्नआयूमित्यस्य वैश्वानर ऋषिरग्निर्देवता अनुष्टुप्छंदः । पुनंतुमेति मंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिर्लिंगोक्ता देवताअनुष्टुप्छंदः।पवित्रेणपुनीहिमेतिमंत्रस्यप्रजापतिर्ऋ-षिरग्निर्देवता गायत्रीच्छंदः । यत्तेपवित्र इत्यस्य प्रजापति-र्ऋषिरग्निर्देवता तृतीयपादस्य ब्रह्मदेवता गायत्रीच्छंदः पावने विनियोगः । पवमान इत्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः सोमो देवता गायत्रीच्छंदः । उभाभ्यांदेवेति मंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिः सविता देवता गायत्रीच्छंदः । वैश्वदेवी-तिमंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिर्विश्वेदेवा देवतास्त्रिष्टुप्छंदः पावने विनियोगः ॥ चित्पतिमेंतित्रयाणां प्रजापति-र्ऋषिः चित्पतिर्माव्वाक्पतिर्मेत्युभयोः प्रजापतिर्देवता देवोमेत्यस्य सविता यजुश्छंदः पावने विनियोगः ।

इदमापः प्रवहतावद्यञ्चमलञ्चयत् ॥ यच्चाभिदुद्रोहानृतँ यच्चशेपेऽअभीरुणम् ॥ आपोमातस्मादेनसः पवमानश्च मुञ्चतु ॥ ९ ॥ ॐ हविष्मतीरिमाऽआपोहविष्माँ२ ॥ ऽआविवासति ॥ हविष्मान्देवोऽअध्वरोहविष्माँ२ ॥ ऽअस्तुसूर्य्यः ॥ १० ॥ ॐ देवीरापोऽअपान्नपाद्योवऽऊर्म्मिर्हविष्यऽइन्द्रियावान्मदिन्तमः । तन्देवेभ्योदेवत्रादत्तशुक्रपेभ्योयेषाम्भागस्थस्वाहा ॥ ११ ॥ ॐ कार्षिरसिसमुद्रस्य त्वाक्षित्याऽउन्नयामिसमापोऽअद्भिरग्मत समोषधीभिरोषधीः ॥ १२ ॥ ॐ अपोदेवीमधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वतीराजस्वश्चितानाः ॥ याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्न्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः १३। ॐ द्रुपदादिवसुमुचानः स्विन्नः स्नातोमलादिव ॥ पूतम्पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तुमैनसः ॥ १४ ॥ ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये । शँय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १५ ॥ ॐ अपाँरसमुद्वयसँसूर्य्येसन्तँसमाहितम् ॥

माहितम् ॥ अपाᳫँरसस्यषोरसस्तँव्वोगृह्णाम्युत्तममुप यामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टंङ्गृह्णाम्येषतेयोनिरिन्द्रायत्वा जुष्टंतमम् ॥ १६ ॥ ॐ अपोदेवीरुपसृजमधुमतीरयक्ष्मा- यप्रजाभ्यः ॥ तासामास्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपि- प्पलाः ॥ १७ ॥ ॐ पुनन्तुमापितरः सोम्यासः पुनन्तु- मापितामहाः पुनन्तुप्रपितामहाः ॥ पवित्रेणशतायुषा ॥ १८ ॥ ॐ पुनन्तुमापितामहाः पुनन्तुप्रपितामहाः ॥ पवित्रेणशतायुषाव्विश्वमायुर्व्यश्नवै ॥ १९ ॥ ॐ अग्नऽ- आयूᳫँषिपवसऽआसुवोर्ज्जमिषञ्चनः ॥ आरेबाध- स्वदुच्छुनाम् ॥ २० ॥ ॐ पुनन्तुमादेवजनाः पुनन्तु मनसाधियः ॥ पुनन्तु विश्वाभूतानि जातवेदः पुनी- हिमा ॥ २१ ॥ ॐ पवित्रेणपुनीहिमाशुक्रेणदेवदीद्यत्॥ अग्नेक्रत्वाक्रतूँ॥ रनु ॥ २२ ॥ ॐ यत्तेपवित्रमर्चिच- ष्यग्नेविततमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनपुनातुमा ॥ २३ ॥ ॐ पवमानः सोऽअद्यनःपवित्रेणविचर्षणिः ॥ यःपोतासपु-

२

नातुमा ॥ २४ ॥ ॐ उभाभ्यान्देवसवितः पवित्रेणस-
वेनंच ॥ माम्पुनीहिविश्वतः ॥२५॥ ॐ वैश्वदेवीपुनती
देव्यागाद्यस्यामिमाबह्व्यस्तन्वोव्वीतपृष्ठाः। तयामदन्तः
सधमादेषुव्वयᳪस्यामपतयोरयीणाम् ॥ २६ ॥ ॐ
चित्पतिर्मापुनातु देवोमासवितापुनात्वच्छिद्रेणपवित्रेणसू
र्य्यस्यरश्मिभिः। तस्यतेपवित्रपतेपवित्रपुतस्ययत्कामः पुने-
तच्छकेयम् ॥ २७॥ ॐ वाक्पतिर्मापुनात्वच्छिद्रेणपवि-
त्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रपतेपवित्रपूतस्यय-
त्कामः पुनेतच्छकेयम् ॥ २८ ॥ ॐदेवोमासवितापुना
त्वच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः । तस्यतेपवित्रपते
पवित्रपूतस्ययत्कामः पुनेतच्छकेयम्॥ २९॥ एवं मार्ज्जनं
कृत्वा । अपाघमिति मंत्रस्य शुनःशेपऋषिर्लिंगोक्ता
देवता अनुष्टुप्छंदः अपामार्जने विनियोगः ॐ अपाघम-
पकिल्बिषमपकृत्यामपोरपः ॥ अपामार्गत्वमस्मदप-
दुःष्वप्न्यᳪसुव ॥ इतिमंत्रेणापामार्गैस्त्रिभिर्मार्जयेत् ।

तत ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषः परुषस्परि ॥ एवा-नोदूर्वेप्रतनुसहस्रेणशतेनच ॥ २८ ॥ इति मंत्रेण दूर्वा-भिस्त्रिभिर्मार्जयेत् । ततः पूर्ववत् ॐ इमं मे वरुणेत्यादि-मंत्रैः शिरसि जलं निक्षिपेत् । ततोऽन्तर्जले मग्नोऽघमर्षणं द्रुपदां च आयं गौरिति वा ऋचं त्रिरावर्तयेत् ॥ ऋतं-चसत्यंचेति मंत्रस्य अघमर्षण ऋषिः । भाववृत्तं दैवतम् अनुष्टुप्छंदः अघमर्षणे विनियोगः । द्रुपदादिवेति कोकिलो राजपुत्र ऋषिः । आपो देवता अनुष्टुप्छंदः अघमर्षणे विनियोगः । आयंगौरित्येतेषां त्रयाणां मंत्राणां प्रजापतिर्ऋषिरग्निःपरावररूपो देवता गायत्रीच्छंदः अघ-मर्षणे विनियोगः । ॐ ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽ-ध्यजायत । ततो रात्र्यजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥ समुद्रादर्णवादधिसंवत्सरो अजायत ॥ अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी ॥ सूर्याचंद्रमसौ धाता यथा-पूर्वमकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चान्तारिक्षमथो स्वः॥१॥ ॐ द्रुपदादिव० इति त्रिः पठेत् । ॐ आयङ्गौःपृश्निरक्र-मीदसदन्मातरम्पुरःपितरञ्चप्रयन्त्स्वः इति वा त्रिः पठेत् सशिरसं प्राणायामं वा त्रिः कुर्यात् ॥ यद्वा परमात्मानं विष्णुं शेषशायिनं सायुधं सश्रीकं ध्यायेत् ॥

ततः तीर्थप्रार्थना। ॐ विष्णोः पादप्रसूतासि वैष्णवी विष्णुपूजिता ॥ पाहि नस्त्वेनसस्तस्मादाजन्ममरणांतकात् ॥ १ ॥ विष्णोः पादार्घसंभूते गंगे त्रिपथगामिनि। धर्मद्रवीति विख्याते पापं मे हर जाह्नवि ॥ २ ॥ तिस्रः कोटयोऽर्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ॥ दिवि भुव्यंतरिक्षे च तानि ते संति जाह्नवि ॥ ३ ॥ नंदिनीत्येव ते नाम देवेषु नलिनीति च ॥ वृंदा पृथ्वी च सुभगा विश्वकाया शिवासिता ॥ ४ ॥ विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोकप्रसाधनी ॥ क्षेम्या च जाह्नवी चैव शांता शांतिप्रदायिनी ॥ ५ ॥ एतानि पुण्यनामानि स्नानकाले प्रकीर्तयेत् ॥ भवेत्संनिहिता तस्य गंगा त्रिपथगामिनी ॥ ६ ॥ नमामि गंगे तव पादपंकजं सुरासुरैर्वंदितदिव्यरूपम् ॥ भुक्तिं च मुक्तिं च ददासि नित्यं भावानुसारेण सदा नराणाम् ॥ ७ ॥ या गतिर्योगयुक्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ सा गतिः सर्वजंतूनां जाह्नवीतीरवासिनाम् ॥ ८ ॥ इति पठित्वा नाभिमात्रजलं गतः सन् स्नानांगतर्पणं कुर्यात् ॥

अथ तर्पणप्रयोगः ॥ ॐ मोदस्तृप्यताम् ॥ १ ॥ ॐ प्रमोदस्तृप्य० ॥ २ ॥ ॐ सुमुखस्तृ० ॥ ३ ॥ ॐ दुर्मुखस्तृप्य० ॥ ४ ॥ ॐ अविघ्नस्तृ० ॥ ५ ॥ ॐ विघ्न-

कर्ता तृ० ॥ ६॥ ॐब्रह्मादयो देवास्तृप्यन्ताम् ॐभूर्देवास्तृप्यन्ताम् ॐभुवर्देवास्तृप्यन्ताम् ॐस्वर्देवास्तृप्यन्ताम् ॐभूर्भुवःस्वर्देवास्तृप्यन्ताम् ॥ ७ ॥ ॐगौतमादय ऋषयस्तृप्यंताम् ॥ ८ ॥ इति देवतीर्थेन एकैकमंजलिं जले प्राङ्मुखः क्षिपेत् । अथोदङ्मुखो निवीत्यूर्ध्वंजुषः प्राजापत्येन तीर्थेन सनकादींस्तर्पयेत्।ॐसनकादयो मनुष्यास्तृप्यंताम् २॥ ॐ भूर्ऋषयस्तृप्यंताम् ॐभुवः ऋषयस्तृप्यं०ॐस्वः ऋषयस्तृप्यंताम्ॐभूर्भुवःस्वःऋषयस्तृप्यन्ताम् । ततोपसव्यं दक्षिणाभिमुखः पितृतीर्थेन कृष्णतिलोदकैः कव्यवाडनलादींस्तर्पयेत् ॥ ॐकव्यवाडनलादयो देवपितरस्तृप्यंताम्३ ॐ भूः पितरस्तृ०। ॐभुवः पितरस्तृ०।ॐस्वः पितरस्तृ०।ॐ भूर्भुवः स्वः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ ॥ (इति त्रयोंजलयः) ॐअस्मत्पितृपितामहप्रपितामहास्तृप्यंताम् ३॥ ॐ अस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहास्तृप्यंताम् ३ ॥ ॐआब्रह्मस्तम्बपर्यंतं जगत्तृप्यताम् ॥ एवं स्नानांगतर्पणं कृत्वा यक्ष्मणे जलं दद्यात् ॥ ॐ यन्मया दूषितं तोयं मलैः शारीरसम्भवैः ॥ तस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं यक्ष्मैतत्ते तिलोदकम् ॥ १ ॥ ततस्तीरमागत्य ॥ अग्निदग्धाश्च

ये जीवा येऽप्यदग्धाः कुले मम । भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्ता यांतु परां गतिम् ॥ इति जलांजलिं तटे निक्षिपेत् । ततः–लतागुल्मेषु वृक्षेषु पितरो ये व्यवस्थिताः । ते सर्वे तृप्तिमायांतु मयोत्सृष्टैः शिखोदकैरिति स्वदक्षिणभागे शिखां निष्पीडयेत् ॥ इति स्नानांगतर्पणं कृत्वा जलाद्बहिर्निष्क्रम्य अहतं श्वेतं धौतम् अष्टहस्तं सदशं ॐ परिधास्यै यशोधास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि शतं च जीवामि शरदः पुरूचीरायस्पोषमभिसंव्ययिष्ये इति मंत्रेण वस्त्रं परिधाय उपवस्त्रं गृहीत्वानंतरं कुशासने प्रागास्यो वोदगास्य उपविशेत् आचामेत् ॥ इति नद्यादिषु स्नानप्रयोगः ॥

अथ गृहस्थानां गृहे नित्यस्नानम् । गृहे उष्णोदकेन स्नानं न तु शीतोदकेन । तद्विधिश्च । पात्रे शीतोदकं प्रक्षिप्य तदुपरि उष्णोदकेनापूर्य ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये । शंयोरभिस्रवन्तुनः ॥ १ ॥ आपः पुनन्तु० ॥ २ ॥ द्रुपदादिव० ॥ ३ ॥ ऋतं च सत्यं० ॥ ४ ॥ आपोहिष्ठा० ॥ ५ ॥ इति पंचभिर्ऋग्भिरभिमंत्र्य इमंमे वरुणेत्यादिना तीर्थानि स्मरन् स्नायात् ॥ गृहेस्नाने संकल्पाचमनमघमर्षणं तर्पणं च

कार्यम् एवं स्नात्वा वस्त्रेण पाणिना वा जलापनयनं कृत्वा शुष्कं शुभ्रमहतं कार्पासवस्त्रं परिधाय स्नानार्द्रव-स्त्रमूर्ध्वमुत्तारयेत् ॥ (विकच्छोऽनुत्तरीयश्च नग्नश्चावस्त्र एव च । श्रौतस्मार्त्तं नैव कुर्यात्) इति गृहे प्रातर्नित्य-स्नानम् ॥

अथ तिलकधारणम् ॥ तत्रादौ वाहमस्ते दक्षिणह-स्तेन गंगादितीर्थमृत्तिकां वा गार्हपत्यौपासनाग्निभस्म गृहीत्वा पश्चादुदकमिश्रणानंतरं दक्षिणहस्तेन भस्म मर्दयेत् ॥ तत्र मंत्राः । ॐ अग्निरिति भस्म ॐवायुरिति भस्म ॐ जलमिति भस्म ॐ स्थलमिति भस्म ॐव्यो-मेति भस्म सर्वᳬ ह वा ःइदं भस्म ॐ मन एतानि चक्षूंषि भस्मानीति भस्माभिमंत्र्य । ॐ त्र्यम्बकं-यजामहेसुगन्धिम्पुष्टिवर्धनम् ॥ उर्वारुकमिवबन्धना-न्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ ॐप्रसद्यभस्मनायोनिमपश्च पृथिवी मग्ने । सᳬसृज्यमातृभिष्ट्वंज्योतिष्मान् पुनरासदः ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेरितिललाटे । ॐ कश्यपस्य त्र्यायु-षमिति ग्रीवायाम् । ॐयद्देवेषु त्र्यायुषमिति दक्षिणांसे । ॐतन्नोऽअस्तु त्र्यायुषमितिः हृदि । एतैर्मंत्रैर्ललाटादिषु

धारयेत् । ततो रुद्राक्षमालाधारणम् ॥ ('विभूतिर्यस्यनो भालेनाङ्गेरुद्राक्ष धारणम् । न हि वाण्यां शिवोच्चारस्तंत्य- जेदंत्यजं यथा ॥ १ ॥

अथ संध्याप्रयोगः ॥ वामे बहून् कुशान् दक्षिणे पाणौ सपवित्रं कुशत्रयं च धृत्वा सप्रणवगायत्र्या शिखां बद्धा ऐशान्यभिमुख आचम्य ऋतमित्यभिमंत्र्य पुन- राचामेत् ॥ १ ॥ ॐ ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोध्य- जायत । ततो रात्र्यजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥ समु- द्रादर्णवादधिसंवत्सरोअजायत । अहोरात्राणि विदध- द्विश्वस्य मिषतो वशी । सूर्याचंद्रमसौ धाता यथापूर्वमक- ल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चांतरिक्षमथो स्वः ॥ ॐ अप- वित्रः'पवित्रो वेत्यस्य वामदेव ऋषिः'। विष्णुर्देवता । गायत्री छंदः । हृदि पवित्रकरणे विनियोगः ॥ ॐ अप- वित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा । यःस्मरेत्पुंड- रीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ इत्यात्मानं दर्भैर्जलेन संप्रोक्ष्य । ॐ पृथिवीत्यस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः । कूर्मो देवता। सुतलं छंदः । आसने विनियोगः ॥ ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥ इति भूमिं प्रार्थयेत् ॥ अथ

संकल्पः ॥ ॐ तत्सद्द्य श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्त्तमानस्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्द्धे तदादौ श्रीश्वेतवाराहकल्पे सप्तमे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे तत्रापि परमपवित्रे भारते वर्षे आर्यावर्तांतर्गतब्रह्मावर्त्तैकदेशे कुमारिकानामक्षेत्रे श्रीगंगायमुनयोरमुकदिग्भागे नर्मदाया उत्तरे श्रीबौद्धावतारे अमुकनामसंवत्सरे अमुकायने अमुकऋतौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथावमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते सूर्ये अमुकदेवगुर्वादिशेषेषु ग्रहेषु यथास्थानस्थितेषु एवं ग्रहगुणविशिष्टायां तिथौ अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलसिद्ध्यर्थं मम उपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रातःसन्ध्योपासनं करिष्य इति संकल्प्य वारिणात्मानं वेष्टयित्वा सप्रणवगायत्र्या रक्षां कुर्यात्। ततः ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिर्गायत्री छंदोऽग्निर्देवता शुक्लो वर्णः सर्वकर्मारंभे विनियोगः ॥ ॐ सप्तव्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि। अग्निवाय्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवा देवताः। अनादिष्टप्राय-

श्चित्ते प्राणायामे विनियोगः ॥ गायत्र्या विश्वामित्रऋ-षिर्गायत्रीछंदः सविता देवताऽग्निर्मुखमुपनयने प्राणायामे विनियोगः ॥ ॐ शिरसः प्रजापतिर्ऋषिर्ब्रह्माग्निवायुसूर्या देवताः यजुश्छन्दः प्राणायामे विनियोगः ॥ इति ऋष्यादिकं स्मृत्वा । बद्धासनः सम्मीलितनयनो मौनी प्राणायामत्रयं कुर्यात् ॥ तत्र वायोरादानकाले पूरक-नामा प्राणायामस्तत्र श्यामं चतुर्भुजं विष्णुं नाभौ ध्यायेत् । धारणकाले कुंभकस्तत्र कमलासनं रक्तवर्णं ब्रह्माणं चतुर्मुखं हृदि ध्यायेत् । त्यागकाले रेचकस्तत्र श्वेतं त्रिनेत्रं शिवं ललाटदेशे ध्यायेत् । त्रिष्वप्येतेषु प्रत्येकं त्रिर्मंत्राभ्यासः । प्रत्येकमोंकारादिसप्तव्याहृतयः ॥ ॐकारादिसावित्री ॐकारद्वयमध्यस्थः शिरश्चेति मंत्र-स्तस्य स्वरूपं (ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गो देवस्य-धीमहि ॥ धियो योनः प्रचोदयात् ॥ ॐ आपो ज्यो-तीरसोमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम्) इति प्राणायामः ॥ ततः ॐ सूर्यश्चेति ब्रह्मा ऋषिः प्रकृतिश्छंदः सूर्यो देवता अपा-मुपस्पर्शने विनियोगः ॥ ॐ सूर्यश्च मामन्युश्च मन्युपत-यश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यद्रात्र्या पापम-

कार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्किञ्चिद्दुरितं मयि इदमहमापोऽमृतयोनौ सूर्य्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा इति प्रातराचामेत् ॥ (ॐ आपः पुनन्त्विति विष्णुर्ऋषिरनुष्टुप्छंद आपो देवता अपामुपस्पर्शने विनियोगः ॥ ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वी पूता पुनातु मां पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु मां यदुच्छिष्टमभोज्यं च यद्वा दुश्चरितं मम ॥ सर्वं पुनंतु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहꣳ स्वाहा इति मध्याह्न आचामेत्) (ॐअग्निश्चमेति रुद्र ऋषिः प्रकृतिश्छंदोग्निर्देवता अपामुपस्पर्शने विनियोगः ॥ ॐ अग्निश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षंतां यदह्ना पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना अहस्तदवलुंपतु यत्किंचिद्दुरितं मयि इदमहमापोऽमृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा इति सायमाचामेत्) (तत आपोहिष्ठेत्यादित्र्यृचस्य सप्तभिः पदैः शिरसि अष्टमेन भूमौ नवमेनापि शिरसि कुशत्रयेण जलं क्षिपेत्) ॐ आपोहिष्ठेत्यादित्र्यृचस्य सिंधुद्वीप ऋषिर्गायत्री छंदः आपो देवता मार्ज्जने विनियोगः ॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवः

ॐ तान॑ऽऊर्जे॒ दधातन ॐ म॒हेरणा॑य॒चक्ष॑से ॐ योव॑ः शि॒व-तमो॒रस॒÷ ॐ तस्य॑ भाजयते॒हन॑÷ ॐ उशतीरि॑वमा॒तर॑÷ ॐ तस्मा॒ऽअर॑ङ्गमामव॑÷ ॐ यस्य॒क्षया॑य॒ जिन्व॑थ ॐ आपो॑ज॒नय॑थाचन॒ऽ ॥ इति मार्ज्जनम् ॥ ततः (करेण जलमादाय वारत्रयं द्रुपदां पठित्वा तज्जलं शिरसि क्षिपेत्) ॐ द्रुपदादिवेति कोकिलो राजपुत्र ऋषिः ॥ आपो देवता ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ अघमर्षणे विनियोगः ॥ ॐ द्रुप॒दा॒दि॑व मुमुचा॒नऽ स्वि॒न्नऽ स्ना॒तोमला॑दिव ॥ पूत-म्पवि॒त्रेणे॒वाज्य॒माप॑÷ शुन्धन्तु॒मेन॑सऽ ॥(ततः करस्थजलं नासायां संयोज्य आयतासुरनायतासुर्वा त्रिः सकृद्वाऽ-घमर्षणं जपेत्) ॐ ऋतं च सत्यं चेति अघमर्षणसूक्त-स्याघमर्षण ऋषिरनुष्टुप्छंदो भाववृत्तो देवता अश्वमेधा-वभृथे विनियोगः ॥ ॐ ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसो-ध्यजायत । ततो रात्र्यजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥ समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत । अहो रात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी ॥ सूर्याचंद्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चांतरिक्षमथो स्वः ॥ ततः ॐ अंतश्चरसीति तिरश्चीन ऋषिरनुष्टुप्छंदः

आपो देवता आचमने विनियोगः ॥ ॐ अंतश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः । त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपोज्योती रसोऽमृतमित्यनेनाचामेत् ॥ ततः अर्घ्यदानम् ॥ उत्थाय ॐ भूर्भुवः स्वरिति गायत्र्या पुष्पमिश्रं जलं सूर्याभिमुखो वारत्रयं प्रक्षिपेत् ॥ (कालातिक्रमे सति ॐ आकृष्णेन इति मंत्रेण चतुर्थार्घ्यं दद्यात्) ॐ भूर्भुवः स्वरिति महाव्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः । अग्निवायुसूर्या देवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुभश्छन्दांसि । ॐ तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः । सविता देवता । गायत्री छंदः । अर्घ्यदाने विनियोगः ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ तत्सवितु० ब्रह्मस्वरूपिणे सूर्यनारायणाय नमः । इदमर्घ्यं दत्तं न मम असौ आदित्यो ब्रह्म । इत्यर्घ्यं दत्त्वा (प्रातः सायं च कृताञ्जलिर्मध्याह्ने ऊर्ध्वबाहुः सूर्यं ध्यायन्नुपतिष्ठेत् (एभिर्मंत्रैः) ॐ उद्वयन्तमित्यस्य हिरण्यस्तूप ऋषिरनुष्टुप्छंदः ॥ सूर्यो देवता ॥ सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥ ॐ उद्वयन्तमसस्परिस्वः पश्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्यमगन्मज्योतिरुत्तमम् ॥ ॥ १ ॥ ॐ उदुत्यमित्यस्य प्रस्कण्व ऋषिर्गायत्री छंदः ॥ सूर्यो देवता ॥ सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥ ॐ उदुत्य-

जातवेदसन्देवंवहन्तिकेतवः ॥ दृशेविश्वाय सूर्यम् ॥२॥
ॐ चित्रमित्यस्य कौत्स ऋषिस्त्रिष्टुप्छंदः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥ ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः ॥ आप्रा द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षꣳसूर्यऽआत्माजगतस्तस्थुषश्च ॥ ३ ॥ ॐ तच्चक्षुरिति दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिरक्षरातीतिपुर उष्णिक्छंदः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥ ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ पश्येमशरदः शतञ्जीवेमशरदःशतꣳशृणुयामशरदःशतंप्रब्रवामशरदःशतमदीनाःस्यामशरदःशतं भूयश्चशरदःशतात्॥इत्युपस्थायप्रदक्षिणीकृत्योपविश्य ॥ ततः अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां ॐ हृदयाय नमः ॥ ॐ भूःशिरसे स्वाहा ॥ ॐ भुवः शिखायै वषट् ॥ ॐ स्वः कवचाय हुम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वर्नेत्राभ्यां वौषट् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःअस्त्राय फट् ॥ इत्यंगानि त्रिरावर्त्य ॥ ॐ तत्पदं पातु मे पादौ जंघे मे सवितुः पदम् ॥ वरेण्यं कटिदेशं तु नाभिं भर्गस्तथैव च ॥ १ ॥ देवस्य मे तु हृदयं धीमहीति गलं तथा ॥

धियो मे पातु जिह्वायां यः पदं पातु लोचने ॥ २ ॥ ललाटे नः पदं पातु मूर्द्धानं मे प्रचोदयात् ॥ इति गायत्रीन्यासं च कुर्यात् ॥ तत ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिर्गायत्री छंदोऽग्निर्देवता ॥ जपे विनियोगः ॥ ॐ त्रिर्व्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्र्युष्णिगनुष्टुभश्छंदांस्यग्निवाय्वादित्या देवताः जपे विनियोगः ॥ ॐ गायत्र्या विश्वामित्र ऋषिः । गायत्री छंदः सविता देवता जपे विनियोगः ॥ इति ऋष्यादिकं स्मृत्वा ॥ ॐ मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिंदुनिबद्धरत्नमुकुटांतत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ॥ गायत्रीं वरदाभयांकुशकशां शूलं कपालं गुणं शंखं चक्रमथारविंदयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥ १ ॥ गायत्रीं ध्यायेत् ॥ तत ॐ तेजोसीति देवा ऋषयः शुक्रं देवतं गायत्री छन्दो गायत्र्यावाहने विनियोगः ॥ ॐ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासिप्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ॥ इति गायत्रीमावाह्य ॐतुरीयस्य विमल ऋषिः परमात्मा देवता गायत्री छंदः गायत्र्युपस्थाने विनियोगः ॥ ॐ गायत्र्यस्येकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पद्यपदसि न हि पद्यसे नमस्ते

तुरीयाय दर्शताय पदाय परोरजसे सावदोम् ॥ इत्युपस्थाय प्रातः प्राङ्मुखो मध्याह्ने सूर्याभिमुखस्तिष्ठन् सायं पश्चिमाभिमुख उपविष्ट उक्तविधिना सहस्रं शतं वा गायत्रीं जपेत् ॥ जप्यस्वरूपं यथा ॐभूर्भुवःस्वः तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ ततो जपांते कवचं पठित्वा देवागात्विति पठेत् ॥ ततः प्रदक्षिणी कृत्य प्रणिपत्य विसर्जयेत् इति संध्याप्रयोगः ॥

अथ ब्रह्मयज्ञः ॥ तत्र कात्यायनः—देशंकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्रह्मयज्ञेनाहं यक्ष्ये इति संकल्प्य । कुशासने प्राङ्मुखोपविष्टः ब्रह्मयज्ञं कुर्यात् तद्यथा ॥ ॐ व्विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यम्मध्वायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुतम् ॥ व्वातजूतोयोऽअभिरक्षतित्त्मनाप्रजाः पुपोषपुरुधाव्विराजति ॥ १ ॥ उदुत्यञ्जातवेदसंदेवँव्वहन्तिकेतवः ॥ दृशेव्विश्वायसूर्य्यम् ॥ २ ॥ येनापावकचक्षसाभुरण्यन्तञ्जना ॥ ऽअनु ॥ त्वँव्वरुणपश्यसि ॥ ३ ॥ दैव्यावध्वर्यूऽआगतꣳ रथेनसूर्य्यत्वचा मध्वायज्ञꣳ

समंज्ञाथे ॥ तम्प्रत्क्कथायँव्वेनश्चित्रन्देवानाम् ॥ ४ ॥ तम्प्रत्क्कथापूर्व्वथाव्विश्वथेमथाज्ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदंᳬस्व-र्विदम् ॥ प्रतीचीनँव्वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनुया-सुवर्धसे ॥ ५ १॥ अयँव्वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाज्ज्योतिर्ज-रायूरजसो व्विमाने ॥ इममपाᳬ सङ्गमे सूर्य्यस्यशिशु-न्नविप्रामतिभीरिहन्ति ॥ ६ ॥ चित्रन्देवानामुदगादनी-कञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्नेः ॥ आप्राद्यावापृथिवीऽअ-न्तरिक्षᳬसूर्य्यऽआत्माजगतस्तस्थुषश्च ॥ ७ ॥ आनऽइ-डाभिर्व्विदथसुशस्तिव्विश्वानरः सवितादेवऽएतु ॥ अपि-यथायुवानोमत्सथानोव्विश्वञ्जगदभिपित्वेमनीषा ॥ ८॥ यदद्यकच्चवृत्रहन्नुदगाऽअभिसूर्य्य ॥ सर्व्वन्तदिन्द्रतेव्वशे ॥ ९ ॥ तरणिर्व्विश्वदर्शतोज्योतिष्कृदसिसूर्य्य ॥ विश्वमा-भासिरोचनम् ॥ १० ॥ तत्सूर्य्यस्यदेवत्वन्तन्महित्वम्मध्या कर्त्तोर्व्विततᳬसञ्जभार ॥ यदेदयुक्तहरितः सधस्थादा-द्रात्रीव्वासस्तनुतेसिमस्म ॥ ११ ॥ तन्मित्रस्यव्वरुण-

स्याभिचक्षे सूर्य्योरूपङ्कृणुते द्यौरुपस्थे ॥ अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सम्भरन्ति ॥ १२ ॥ बण्महाँ२ऽअसि सूर्य्य बडादित्य महाँ२ऽअसि ॥ महस्ते सतो महिमा पनस्यतेद्धा देवमहाँ२ऽअसि ॥ १३ ॥ बट् सूर्य श्रवसा महाँ२ऽअसि सत्रा देवमहाँ२ऽअसि ॥ मह्ना देवानामसुर्य्यः पुरोहितो विभुज्योतिरदाभ्यम् ॥ १४ ॥ श्रायन्तऽइव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ॥ वसूनि जाते जनमानऽ ओजसा प्रतिभागन्न दीधिम ॥ १५ ॥ अद्या देवा ऽ उदिता सूर्य्यस्य निरंहसः पिपृता निरवद्यात् ॥ तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी ऽउत द्यौः ॥ १६ ॥ आकृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ १७ ॥

अथ पुरुषसूक्तम् ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ सभूमिꣳ सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष ऽएवेदꣳ सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् ॥ उतामृतत्वस्येशानो

यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्यमहिमातोज्याँश्चपूरुषः ॥ पादोस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वऽउदैत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोविष्वङ्व्यक्रामत्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततोविराडजायतविराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽअत्यरिच्यतपश्चाद्भूमिमथोपुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतम्पृषदाज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्चक्रेवायव्यानारण्याग्राम्याश्चये ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः सामानिजज्ञिरे ॥ छन्दाᳬसि जज्ञिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ॥ ७ ॥ तस्मादश्वाऽअजायन्तयेकेचोभयादतः ॥ गावोहजज्ञिरेतस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥ ८ ॥ तँयज्ञम्बर्हिषिप्रौक्षन्पुरुषञ्जातमग्रतः ॥ तेनदेवाऽअयजन्तसाध्याऽऋषयश्चये ॥ ९ ॥ यत्पुरुषँव्यदधुः कतिधाव्यकल्पयन् ॥ मुखङ्किमस्यासीत्किम्बाहूकिमूरूपादाऽउच्येते ॥ ॥ १० ॥ ब्राह्मणोस्यमुखमासीद्बाहूराजन्यः कृतः ॥

ऊरू तद॑स्य॒यद्वैश्य॑÷ प॒द्भ्याᳪ॒शूद्रोऽअ॑जायत ॥ ११ ॥ चन्द्र॒मा॒मन॑सो जा॒तश्चक्षोः॒सूर्यो॑ऽअजायत॥ श्रोत्रा॑द्वा॒युश्च॑ प्रा॒णश्च॒मु॒खा॑द॒ग्निर॑जायत ॥ १२ ॥ नाभ्या॑ऽआसीद॒न्त-रि॑क्षᳪ॒ शी॒र्ष्णो॑द्यौ÷सम॑वर्त्तत ॥ प॒द्भ्याम्भूमि॒र्दिश॒ः श्रो-त्रा॒त्तथा॑लो॒का२॑ऽअ॑कल्पयन् ॥ १३ ॥ यत्पुरु॑षेणह॒विषा॑ दे॒वाय॒ज्ञमत॑न्वत ॥ व॒स॒न्तो᳚स्यासीदाज्यं॑ग्री॒ष्मऽइ॒ध्मः श॒रद्ध॒विः ॥ १४ ॥ स॒प्तास्या॑सन्परि॒धय॒स्त्रिः स॒प्तस॒मि-धः॑÷ कृ॒ताः ॥ दे॒वायद्य॒ज्ञन्त॑न्वा॒नाऽअब॑ध्न॒न्पुरु॑षम्प॒शुम् ॥ १५ ॥ य॒ज्ञेन॑य॒ज्ञम॑यजन्त॒दे॒वास्ता॒नि॒धर्मा॑णि॒प्रथ॒मा-न्या॑सन् ॥ तेह॒नाक॑म्महि॒मान॑÷ सचन्त॒यत्र॒पूर्वे॑साध्याः॒ सन्ति॒दे॒वाः ॥ १६ ॥ अथ शिवसंकल्पः ॥ ॐ यज्जाग्र॑-तो॒दूर॒मु॒दै॒ति॒दैवं॒न्तदु॑सु॒प्तस्य॒तथै॒वैति॑ ॥ दू॒र॒ङ्ग॒मञ्ज्योति॑षा॒ञ्ज्योति॒रेक॒न्तन्मे॒मन॑÷ शि॒वस॑ङ्क॒ल्पमस्तु ॥ १ ॥ येन॒-कर्मा॑ण्य॒पसो॑मनी॒षिणो॑य॒ज्ञे कृ॒ण्वन्ति॑वि॒दथे॑षु॒धीराः॑ ॥ यद॑पू॒र्वं य॒क्षम॒न्तः प्र॒जाना॒न्तन्मे॒मन॑÷शि॒वस॑ङ्कल्पमस्तु ।

॥ २ ॥ यत्प्रज्ञानमुतचेतोधृतिश्चयज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्रजासु ॥ यस्मान्नऽऋतेकिञ्चनकर्मक्रियतेतन्मेमनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ३ ॥ येनेदम्भूतम्भुवनम्भविष्यत्परिगृहीतममृतेनसर्वम् ॥ येनयज्ञस्तायते सप्तहोता तन्मेमनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ४ ॥ यस्मिन्नृचः सामयजूᳩंषियस्मिन्प्रतिष्ठितारथनाभाविवाराः ॥ यस्मिँश्चित्तᳩं सर्व्वमोतम्प्रजानान्तन्मेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिरश्वानिवयन्मनुष्यान्नेनीयतेभीशुभिर्व्वाजिनऽइव ॥ हृत्प्रतिष्ठंयदजिरञ्जविष्ठन्तन्मेमनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ६ ॥

अथ मण्डलब्राह्मणम् ॥ ॐ यदेतन्मण्डलं तपतितन्महदुक्थन्ताऽऋचः सऽऋचांलोकोथयदेतदर्चिर्दीप्यते तन्महाव्रतं तानिसामानिससाम्नां लोकोथयऽएषऽएतस्मिन्मण्डलेपुरुषः सोग्निस्तानियजूᳩंषिसयजुषांलोकः १ सैषात्रय्येवविद्यातपतितद्धैतदप्यविद्वाᳩंसऽआहुस्त्रयीवाऽएषा विद्यातपतीतिव्वाग्घैवतत्पश्यन्तीव्वदति २ सऽएषऽएवमृत्युः । सऽएष

ऽएवमृत्युर्षऽएषऽएतस्मिन्मंडलेपुरुषोथैतदमृतंयदेतदार्चिर्दीप्यते तस्मान्मृत्युर्नम्रियतेमृतेह्यन्तस्तस्माद्वन्न दृश्यतेमृते ह्यन्तः ॥३॥ तदेषश्लोकोभवति । तदेषश्लोकोभवत्यन्तरमृत्योरमृतमित्यवरꣳ ह्येतन्मृत्योरमृतंमृत्यावमृतमाहितमित्येतस्मिन्हि पुरुषऽएतन्मण्डलं प्रतिष्ठितं तपतिमृत्युर्विवस्वन्तं वस्तऽइत्यसौवाऽआदित्योविवस्वानेषह्यहोरात्रेविवस्तेतमेषवस्तेसर्वतोह्यनेन परिवृतोमृत्योरात्माविवस्वतीत्येतस्मिन्हिमण्डलऽएतस्य पुरुषस्यात्मैतदेष श्लोको भवति ॥ ४॥ तयोर्वाऽएतयोरुभयोरेतस्यचार्चिषऽएतस्यचपुरुषस्यैतन्मण्डलं प्रतिष्ठातस्मान्महदुक्थम्परस्मैनशꣳसेन्नेदेतां प्रतिष्ठांछिनदाऽइत्येताꣳहसप्रतिष्ठांछिन्तेयोमहदुक्थंपरस्मैशꣳसतितस्मादुक्थशसंभूयिष्ठंपरिचक्षते प्रतिष्ठाच्छिन्नोहिभवतीत्यधिदैवतम् ॥ ५ ॥

अथाधियज्ञम् । यदेतन्मण्डलंतपत्ययꣳ सरुक्मोथयदेतदर्चिर्दीप्यतऽइदं तत्पुष्करपर्णमापोह्येताऽआपःपुष्करप-

र्णमथयऽएषऽएतस्मिन्मण्डलेपुरुषोयमेवसयोय७ंहिरण्मुयःपुरुषस्तुदेतद्वैतत्रयर्ठंस७ंस्कृत्येहोपधत्तेतद्यज्ञस्यैवानुस७ंस्थामूर्द्ध्वमुत्क्रामतितदेतमप्येतियऽएषतपति तस्माद्यन्निन्नाद्रियेतपरिहंतुममुत्रह्येषतदाभवतीत्यु ऽएवाधियज्ञम् ॥ ६ ॥ अथाध्यात्मम् । यदेतन्मडलंतपतियच्चैषरुक्मऽइदंतच्छुक्लमक्षंनथयदेतदर्चिर्दीप्यते यच्चैतत्पुष्करपर्णमिदंतत्कृष्णमक्षन्नथयऽएषऽएतस्मिन्मण्डले पुरुषोयच्चैषहिरण्मयःपुरुषोयमेवसयोयंदक्षिणेक्षन्पुरुषः॥७॥सऽएषऽएवलोकंपृणतामेषसर्वोग्निरभिसंपद्यतेतस्यैतंमिथुनंयोयं७ंसव्येक्षन्पुरुषोर्द्धमुहैतदात्मनोयन्मिथुनंयदावैसहमिथुनेनाथसर्वोथकृत्स्नःकृत्स्नतायैतद्यत्ते द्वेभवतोद्वन्द्वं७ंहिमिथुनंप्रजननन्तस्माद्वेद्वेलोकंपृणेऽ उपधीयेतेतस्माद्युद्राभ्यांद्वाभ्यांचितिंप्रणयन्ति॥८॥सऽएषऽएवेन्द्रोयोयंदक्षिणेक्षन्पुरुषोथेयमिंद्राणीताभ्यांदेवा ऽएतांविधृतिमकुर्वन्नासिकांतस्माज्जायायाऽअंतेनाश्नीयावीर्यवान् हास्माज्जायतेवी-

यंवन्तमुहसाजनयतिसस्याऽअन्तेनाश्नाति ॥ ९ ॥ तदेतं
द्देवव्रतᳯराजन्यबन्धवोमनुष्याणां मनुतमां गोपायंति
तस्माद्धतेषुवीर्यवाञ्जायतेमृतंवाकाशंव्वयसाᳯ साक्षिप्र-
श्येनंजनयति॥१०॥ तौहृदयंस्याकाशं प्रत्यवेत्यमिथुनी-
भवतस्तौ यदामिथुनस्यान्तंगच्छतोथहैतत्पुरुषः स्वपि-
तितद्यथाहैवेदंमानुषस्यमिथुनस्यान्तंगत्वासम्विदऽइवभ-
वत्येवᳲहैवैतदसंविदऽइवभवतिदैवᳯ ह्येतन्मिथुनंपर-
मोह्येषऽआनन्दः ॥ ११ ॥ तस्मादेवंव्वित्स्वंप्याल्लोक्य-
ᳲहैतऽएवतद्देवते मिथुनेनप्रियेणधाम्ना समर्द्धयतितस्मा-
द्धहस्वपन्तंधुरेवनबोधयेन्नेदेतेदेवतेमिथुनीभवन्त्यौ हिन-
सानीतितस्माद्धहैतत्सुषुपुषः श्लेष्माणमिवमुखंभवत्येतेऽ
एवतदेवतेरेतः सिञ्चतस्तस्माद्रेतसऽइदᳲसर्वᳯ सम्भवति
यदिदंकिञ्च ॥ १२ ॥ सऽएषऽएवमृत्युर्यऽएषऽएतस्मिन्मन-
ण्डलेपुरुषोयश्चायंदक्षिणेक्षन्पुरुषस्तस्यहैतस्यहृदयेपादाव
तिहतौतौहैतदाच्छिद्योत्क्रामति. सयदोत्क्रामत्यथहैतत्पु-
रुषोम्रियते तस्माद्धहैतत्प्रेतमाहुराच्छेद्यस्येति ॥ १३ ॥

एष ऽउ ऽएव प्राण ऽएष ह्यीमाः सर्वाः प्रजाः प्रणयति तस्यैते प्राणाः स्वाः स यदा स्वपित्यथैनमेते प्राणाः स्वाऽअपियन्ति तस्मात्स्वाप्ययः स्वाप्ययो ह वै तं स्वप्न ऽइत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवाः ॥ १४ ॥ स ऽएते ॥

स ऽएतैः सुप्तो न कस्य च न वेदन मनसा संकल्पयति न वाचान्नस्य रसं विजानाति न प्राणेन गंधं विजानाति न चक्षुषा पश्यति न श्रोत्रेण शृणोत्येतं ह्येते तदा पीता भवन्ति स ऽएष ऽएकः सन्प्रजासु बहुधाऽव्याविष्टस्तस्मादेकास तीलोकं पृणा सर्वमग्निमनु विभवत्यथ यदेक ऽएव तस्मादेका ॥ १५ ॥

तदाहुरेको मृत्युर्बहव ऽइत्येकश्च बहवश्चेति ब्रूयाद्यदहासावमुत्रते नैकोऽथ यदिह प्रजासु बहुधाऽव्याविष्टस्तेनो बहवः ॥ १६ ॥

तदाहुरन्तिके मृत्युर्दूरा ऽइत्यन्तिके च दूरे चेतिह ब्रूयाद्यदहायमिहाध्यात्मन्तेनान्तिकेऽथ यदसावमुत्र तेनो दूरे ॥ १७ ॥

तदेष श्लोको भवति । तदेष श्लोको भवत्यन्नेभात्युपश्रितोरसानां संक्षरेऽमृत ऽइति यदेतन्मण्डलं तपति तदन्नमथ य ऽए

षऽएतस्मिन्मण्डलेपुरुषः सोत्तासऽएतस्मिन्नन्नेपश्रितो भातीत्यधिदैवतम् ॥१८॥ अथाध्यात्मम् । अथाध्यात्ममिदमेवशरीरमन्नमथयोयंदक्षिणेक्षन्पुरुषः सोत्तासऽएतस्मिन्नन्नेपश्रितोभाति ॥ १९ ॥ तमेतमग्निरित्यध्वर्यवऽउपासते ॥ यजुरित्येषहीदᳬंसर्वंयुनक्तिसामेतिच्छन्दोगाऽएतस्मिन्हीदᳬं० सर्वᳬं समानमुक्थमितिबह्वृचाऽएषहीदᳬं० सर्वमुत्थापयति यातुरितियातुविदऽएतेनहीदᳬं सर्वंयतंविषमितिसर्पाःसर्पऽतिसर्पविदऽऊर्गिति देवारयिरितिमनुष्या मायेत्यसुराःस्वधेतिपितरोदेवजनऽइति देवजनविदोरूपमितिगन्धर्वागन्धऽइत्यप्सरसस्तंयथायथोपासतेतदेवभवति तद्धैनान् भूत्वावति तस्मादेनमेवंवित्सर्वैरेवैतैरुपासीतसर्वᳬं हैतद्भवतिसर्वᳬंहैनमेतद्भूत्वावति ॥ ॥ २० ॥ सऽएषत्रीष्टकोग्निऽऋगेकायजुरेकासामैकातद्यां काञ्चात्रर्चोपदधाति रुक्मऽएवतस्याऽआयतनमथयांयजुषापुरुषऽएवतस्याऽआयतनमथयाᳬंसाम्नापुष्करपर्ण-

मेवतस्याऽआयतनमेवञ्जीष्टकः ॥ २१ ॥ तेवाऽएतेऽउभेऽ-
एषुचरुक्मऽएतच्चपुष्करपर्णमेतंपुरुषमपीत उभेह्यृक्सामेय-
जुरपीतऽएवम्वेकेष्टकः ॥ २२ ॥ सऽएषऽएवमृत्युः सऽ-
एषऽएवमृत्युर्यऽएषऽएतस्मिन्मण्डलेपुरुषोयश्चायंदक्षिणे-
क्षन्पुरुषःसऽएषऽएवं विदऽआत्माभवतिसयदैवम्विद-
स्माल्लोकात्प्रेत्यथैतमेवात्मानमभिसम्भवति सोमृतोभ-
वतिमृत्युर्ह्यस्यात्मा भवति ॥ २३ ॥ इति मंडलब्राह्मणम् ॥

इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य प्रागग्रदर्भेषु उप-
विशेत् ॥ ततो दर्भपाणिः स्वाध्यायं च यथाशक्ति
इषेत्वोर्जेत्यादि पठेत् ॥ तत्र तावन्न्यासः ॥ ॐ गौतम-
भरद्वाजाभ्यां नमः नेत्रयोः ॥ ॐ विश्वामित्रजमदग्निभ्यां
नमः श्रोत्रयोः ॥ ॐ वसिष्ठकश्यपाभ्यां नमः नासि-
कायाम् ॥ ॐ अत्रये नमः वाचि ॥ ॐ गायत्र्यग्निभ्यां
नमः शिरसि ॥ ॐ उष्णिक्सवितृभ्यां नमः ग्रीवायाम् ॥
ॐ बृहतीबृहस्पतिभ्यां नमः हनौ ॥ ॐ बृहद्रथंतरद्या-
वापृथिवीभ्यां नमःबाह्वोः॥ॐत्रिष्टुबिन्द्राभ्यां नमःनाभौ॥
ॐ जगत्यादित्याभ्यां नमः श्रोण्योः ॥ ॐ अतिच्छंदः

प्रजापतिभ्यां नमः लिङ्गे ॥ ॐ यज्ञायज्ञियवैश्वानराभ्यां नमः गुदे ॥ अनुष्टुब्विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ऊर्वोः॥ ॐ पंक्तिमरुद्भ्यो नमः जान्वोः ॥ ॐ द्विपदाविष्णुभ्यां नमः पादयोः ॥ ॐ विच्छंदोवायुभ्यां नमः नासापुटस्थप्राणेषु ॥ ॐ न्यूनाक्षराछंदोभ्यो नमः सर्वाङ्गेषु ॥ एवमेवाङ्गानि योजयित्वा वेदमयः संपद्यते । न कुतश्चिद्भयं विंदते । शापानुग्रहसामर्थ्यं ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते । स्वर्गलोकः परं साधनं धर्मार्थकाममोक्षस्य च तस्य दारिद्रयदुःखशोकरोगभयं न भवति । ततः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितु० ॐइषेत्वोर्ज्जेत्वावायवस्त्थदेवोवः सवितापप्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमायकर्म्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइंद्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशत माघशर्ठ॰सोध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौस्यात बह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ ॐअग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्विजम् ॥ होतारंरत्नधातमम् ॥ २ ॥ ॐ अग्नऽआयाहिवीतयेगृणानोहव्यदातये ॥ निहोतासत्सिबर्हिषि॥ ३॥ ॐशंनोदेवीरभिष्टयऽआपो भवन्तुऽपीतये ॥ शंय्योरभि-

स्रवन्तु नः ॥ ४ ॥ इति चतुर्वेदमंत्रान्पठित्वा । सहस्रं शतं वा गायत्रीं जपेत् । (अत्र योगियाज्ञवल्क्यः-वेदाथर्वपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः ॥ जपयज्ञार्थसिद्ध्यर्थं विद्यां चाध्यात्मिकीं जपेत् ॥) ततः ॐयस्य स्मृत्या० अनेन ब्रह्मयज्ञाख्येन कर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐतत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति ब्रह्मयज्ञप्रयोगः ॥ एवं ब्रह्मयज्ञं विधाय तर्पणं कुर्यात् ॥

अथ तर्पणप्रयोगः ॥ तत्रादौ आचम्य देशकालौ संकीर्त्य देवर्षिपितृतर्पणं करिष्ये इति संकल्प्य सव्येन प्राङ्मुखो उदङ्मुखो वा देवान्ध्यात्वा सव्यकरान्वारब्धसकुशदक्षिणकरेण तोयं गृहीत्वाऽक्षतांश्च देवतीर्थेन ॐकारपूर्वं ब्रह्मादिदेवांस्तर्पयेत् ॥ तत्रप्रयोगः ॥ ॐ ब्रह्मा तृप्यताम् १ ॥ ॐविष्णुस्तृप्यंताम् १ ॥ ॐरुद्रस्तृ० १॥ ॐ प्रजापतिस्तृ० १॥ ॐ देवास्तृप्यंताम् १॥ ॐ छन्दांसि तृप्यंताम् ॥ ॐ वेदास्तृ० १ ॥ ॐ ऋषयस्तृ० १ ॥ ॐ पुराणाचार्यास्तृ० १ ॥ ॐ गन्धर्वास्तृ० १॥ ॐ इतराचार्यास्तृ० १ ॥ ॐ संवत्सरः सावयवस्तृप्यताम् १॥ ॐ देव्यस्तृप्यंताम् १ ॥ ॐ अप्सरसंस्तृ० १ ॥ ॐ देवानुगास्तृ० १ ॥ ॐ नागास्तृ० १ ॥

ॐ सागरास्तृ० १॥ ॐ पर्वतास्तृ० १॥ ॐसरितस्तृ० १॥ ॐ मनुष्यास्तृ० १॥ ॐ यक्षास्तृ० १॥ ॐ रक्षांसि तृ० १॥ ॐ पिशाचास्तृ० १॥ ॐ सुपर्णास्तृ० १॥ ॐ भूतानि तृ० १॥ ॐ पशवस्तृ० १॥ ॐ वनस्पतय-स्तृ० १॥ ॐ ओषधयस्तृ० १॥ ॐ भूतग्रामश्चतु-र्विधस्तृ० १॥ एवमेव। ॐ मरीचिस्तृ० १॥ ॐ अत्रि-स्तृ० १॥ ॐ अंगिरास्तृ० १॥ ॐ पुलस्त्यस्तृ० १॥ पुलहस्तृ० १॥ ॐ क्रतुस्तृ० १॥ ॐ प्रचेतास्तृ० १॥ ॐ वसिष्ठस्तृ० १॥ ॐ भृगुस्तृ० १॥ ॐ नारदस्तृ० १॥ ततो निवीती उदङ्मुख उत्तराग्रेण कुशेन प्रजा-पतितीर्थेन यवोदकेन च सनकादीन् प्रत्येकं द्विवारम् तर्पयेत् ॥ ॐ सनकस्तृप्यताम् २॥ ॐ सनंदनस्तृ० २॥ ॐसनातनस्तृ० २॥ ॐ कपिलस्तृ० २॥ ॐ आसुरिस्तृ० २॥ ॐ वोढुस्तृ० २॥ ॐ पंचशिखस्तृ० २॥ ततोऽपसव्यं दक्षिणामुखः पितृतीर्थेन मोटकरूप-कुशात्रयेण सतिलचंदनोदकेन कव्यवाडादीन् प्रत्येकं त्रिः ॥ ॐ कव्यवाड्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा नमः ३॥ ॐनलस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा० ३॥ ॐ सोमस्तृप्यतामिदं तिलो० ३॥ यमस्तृप्यता-

मिदं० ३ ॥ ॐ अर्यम्णातृप्यतामिदं० ३ ॥ ॐ अग्निष्वात्तास्तृप्यंन्तामिदं तिलोदकं तेभ्यः स्वधा नमः३॥ ॐ सोमपास्तृप्यंतामिदं तिलोदकं तेभ्यः स्वधा नमः ३ ॥ ॐ बर्हिषदस्तृप्यंतामिदं तिलोदकं तेभ्यः स्वधा नमः ३ ॥ ततः ॐयमाय नमः ३॥ ॐधर्मराजाय न०३॥ ॐ मृत्यवे न० ३ ॥ ॐ अंतकाय न० ३ ॥ ॐ वैवस्वताय न० ३ ॥ ॐ कालाय० ३ ॥ ॐ सर्वभूतक्षयाय० ३ ॥ ॐऔदुंबराय० ३ ॥ ॐदध्नाय० ३ ॥ ॐनीलाय० ॥ ॐपरमेष्ठिने० ३ ॥ ॐवृकोदराय० ३ ॥ ॐचित्राय० ३ ॥ ॐ चित्रगुप्ताय० ३ ॥ इति चतुर्दश यमान् प्रत्येकं सतिलांजलित्रयेण तर्पयेत् ॥ ॐ आगच्छंतु मे पितर इमं गृह्णंत्वपोञ्जलिमिति पितॄनावाह्य ॥ ॐ उदीरतामवरऽउत्परासऽउन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ॥ असुंयऽईयुरवृकाऽऋतज्ञास्ते नोवन्तु पितरो हवेषु ॥ ॐ अद्यामुकगोत्रोऽस्मत्पितामुकशर्मा तृप्यतामिदं जलं सतिलं तस्मै स्वधा इति मंत्रेण वाक्येन च प्रथमांजलिं दद्यात् ॥ ॐ अंगिरसोनः पितरोनवग्वाऽअथर्वाणोभृगवः सोम्यासः॥ तेषां व्वयछंसुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे-

सौमनसेस्याम ॥ इति मंत्रेण वाक्येन च द्वितीयांजलिं दद्यात् ॥ ॐ आयन्तुनः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः ॥ अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदन्तोधिब्रुवन्तु तेवन्त्वस्मानिति मंत्रेण वाक्येन च तृतीयांजलिं दद्यात् ॥ ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतं घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् ॥ स्वधास्थ तर्पयत मे पितॄन् ॥ ॐ अद्यामुकगोत्रोऽस्मत्पितामहोऽमुकशर्मा तृप्यतामिदं जलं सतिलं तस्मै स्वधा इति मंत्रेण वाक्येन च पितामहाय प्रथमांजलिं दद्यात् ॥ ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः ॥ अक्षन् पितरोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरः पितरः शुन्धध्वमिति द्वितीयांजलिं० ॥ ॐ येचेहपितरो येचनेहयांश्च विद्मयाँ २ ऽउंचनप्रविद्म ॥ त्वं वेत्थयतितेजातवेदः स्वधाभिर्यज्ञठं सुकृतञ्जुषस्व ॥ इति तृतीयांजलिं दद्यात्। ॐ मधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरन्तिसिन्धवः ॥ माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ ॐ अद्यामुकगोत्रोऽस्मत्प्रपितामहोऽमुकशर्मा तृप्यतामिदं तिलोदकं

तस्मै स्वधा इति मंत्रेण वाक्येन च प्रपितामहाय प्रथमांजलिं दद्यात् ॥ ॐ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः । मधुद्यौरस्तु नः पिता ॥ इति द्वितीयांजलिं दद्यात् ॥ ॐ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ २ ऽअस्तु सूर्यः ॥ माध्वीर्गावो भवन्तु नः इति मंत्रेण वाक्येन च तृतीयांजलिं प्रपितामहाय दद्यात् ॥ ततः ॐ तृप्यध्वं तृप्यध्वं तृप्यध्वमिति पित्रादिभ्योऽजलित्रयं दद्यात् ॥ ॐ अद्यामुकगोत्राऽस्मन्माता अमुकदेवी तृप्यतामिदं जलं सतिलं तस्यै स्वधा इति मातरं तर्पयेत् ॥ एवमेव पितामहीं प्रपितामहीं च तर्पयेत् ॥ एवं सापत्नमातरमपि ॥ ततः ॐ नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्मैतद्वः पितरो वास ऽआधत्त इति मंत्रं पठित्वा ॥ ॐ अद्यामुकगोत्रोऽस्मन्मातामहोऽमुकशर्मा तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ॥ इति मातामहायांजलित्रयं दद्यात् ॥ एवं प्रमातामहाय वृद्धप्रमातामहाय च दद्यात् । तृप्यध्वमिति वारत्रयं

तर्पयेत ॥ ततः ॐ अद्यामुकगोत्राऽस्मन्मातामही अमुकदेवी तृप्यतामिदं जलं सतिलं तस्यै स्वधा ॥ इति मातामहीम् ॥ एवमेव प्रमातामहीं वृद्धप्रमातामहीं च तर्पयेत् ॥ ततः ॥ आचार्यं तत्पत्नीं भार्यां पुत्रं पितृव्यं तत्पत्नीं मातुलं तत्पत्नीं भ्रातरं तत्पत्नीं पितृष्वसारं मातृष्वसारं श्वशुरं श्वश्रूं पुत्रिकां भगिनीं पितृव्यपुत्रं भ्रातृपुत्रं मातुलपुत्रं श्यालकं गुरुपुत्रं जामातरं भामं पौत्रं भागिनेयं दौहित्रं मित्रं सुहृच्छिष्यांश्च तर्पयेत् ॥ ततः ॥ ॐ देवासुरास्तथा यक्षा नागा गंधर्वराक्षसाः ॥ पिशाचा गुह्यकाः सिद्धाः कूष्मांडास्तरवः खगाः ॥ १ ॥ जलेचरा भूनिलया वाय्वाधाराश्च जंतवः ॥ प्रीतिमेते प्रयांत्वाशु मद्दत्तेनांबुनाखिलाः ॥ २ ॥ नरकेषु समस्तेषु यातनासु च ये स्थिताः ॥ तेषामाप्यायनायैतद्दीयते सलिलं मया ॥ ३ ॥ ॐ ये बान्धवाऽबान्धवाश्च येऽन्यजन्मनि बान्धवाः ॥ ते तृप्तिमखिलां यांतु यश्चास्मत्तोऽभिवाञ्छति ॥ ४ ॥ ये मे कुले लुप्तपिंडाः पुत्रदारविवर्जिताः ॥ तेषां हि दत्तमक्षय्यमिदमस्तु तिलोदकम् ॥ ५ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः ॥ तृप्यंतु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः ॥ ६ ॥ अतीतकुलको-

दीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम् ॥ आब्रह्मभुवनाल्लोका- दिदमस्तु तिलोदकम् ॥ ७ ॥ इतिमंत्रैः पृथक् पृथक् सतिलमुदकं दद्यात्॥ततः ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः॥ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीड- नोदकमिति स्नानवस्त्रं भूमावेव नपादोनजलादौनिष्पीड- येत्॥ततः सव्यमाचमनं च कृत्वा तर्पणोत्तरकर्म कुर्यात्॥ तत्र क्रमः ॥ ॐनमो विवस्वते ब्रह्मन्भास्वते विष्णुते- जसे ॥ जगत्सवित्रे शुचये नमस्तेकर्मदायिने ॥ १॥इति मंत्रेण सूर्याय सतिलांजलिं दत्त्वा आचम्य ब्रह्मादीन् पुष्पैरर्चयेत् ॥ तत्र क्रमः ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ता द्विसीमतः सुरुचोवेनऽआवः ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअस्य विष्ठाःसतश्चयोनिमसतश्चविवः । ॐ ब्रह्मणे नमः ॥ ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम्॥समूढमस्यपाᳪं सु- रे ॥ ॐ विष्णवेनमः ॥ ॐ नमस्ते रुद्र मन्यवऽउतो तऽइषवे नमः॥बाहुभ्यामुततेनमः॥ॐ रुद्राय नमः ॥ ॐआकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतंमर्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेनसविता रथेनादेवोयातिभुवनानिपश्यन् ॥ ॐ

सूर्याय नमः॥ॐमित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्य सानसि ॥ द्युम्नञ्चित्रश्रवस्तमम् ॥ ॐ मित्रायनमः। ॐ इमम्मेव- रुणश्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ॐ वरु- णायनमः ॥ इति ब्रह्मादीन्संपूज्योत्थाय । ॐ अदृश्रम- स्यकेतवोविरश्मयोजनाँ २॥ऽअनु॥भ्राजन्तोऽअग्नयोय था ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्यायत्वा भ्राजायैषते योनिः सूर्यायत्वा भ्राजायसूर्य्यभ्राजिष्ठभ्राजिष्ठस्त्वंदेवेष्वसि- भ्राजिष्ठोहम्मनुष्येषुभूयासम् ॥ १ ॥ ॐ हꣳसः शुचि- षद्वसुरन्तरिक्षसद्धोतावेदिषदातिथिर्दुरोणसत् ॥ नृषद्वर- सदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽऋतम्बृहत् ॥ २ ॥ इत्याभ्यांसूर्यमुपस्थायप्रदक्षिणीकृत्य आदित्याय नमः इत्यादित्यं नमस्कृत्य ॥ ॐ दिग्भ्यो नमः । ॐ दिग्देवताभ्यो नमः । ॐ ब्रह्मणे नमः। ॐ अग्नये नमः । ॐ पृथिव्यै नमः । ॐ ओषधिभ्यो नमः । ॐ वाचे नमः । ॐ वाचस्पतये नमः । ॐ विष्णवे नमः । ॐ महद्भ्यो नमः । ॐ अद्भ्यो नमः । ॐ अपांपतये नमः।

ॐ वरुणाय नमः ॥ इति नमस्कृत्य उदकं च दत्त्वा ॥ ॐ. सं वर्चसा पयसा संतनूभिरगन्महिमनसा सᳬ शिवेन ॥ त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् । इति जपन्करद्वयेन मुखं संपृश्य ॐ देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत ॥ इमन्देवयज्ञ ᳬ. स्वाहा वाते धाः ॥ इति विसर्जयेत् ॥ एवं विधिना जीवत्पितृकेनापि ब्रह्मादिचित्रगुप्तपर्यंतं तर्पणं कृत्वा स्वपित्रादितर्पणं वस्त्रनिष्पीडनं च वर्जयित्वा ब्रह्मार्चनादिस्नानादिकर्मांगभूतदेवताविसर्जनपर्यन्तं तर्पणविधिर्विधेयः ॥ इति तर्पणप्रयोगः ॥

अथ पंचदेवपूजाप्रयोगः ॥ तत्रादौ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यथाशक्ति यथामिलितोपचारैः श्रीमहाविष्णुपूजां करिष्ये (पंचायतनपक्षे तु श्रीरुद्रविनायकसूर्यशक्तिपरिवृतश्रीमहाविष्णुपूजां करिष्ये) इति संकल्प्य आसनादि विधाय घंटानादं च कृत्वा शंखोदकेनात्मसहितं पूजासंभारं प्रोक्ष्य पुरुषसूक्तेन न्यासं कुर्यात् ॥ ॐ सहस्रशीर्षेति षोडशर्चस्य सूक्तस्य नारायण ऋषिः ॥ पुरुषो देवताऽनुष्टुप्छंदोऽन्त्यायास्त्रिष्टुप्छंदो न्यासे पूजायां च विनि-

योगः ॥ ततः ॥ ॐ सुहस्रशीर्षेति वामकरे १ ॥ ॐ पुरुषऽएवेदꣳसर्वमिति दक्षिणकरे २ ॥ ॐ एतावानस्य महिमेतिवामपादे ३ ॥ ॐ त्रिपादूर्ध्वइतिदक्षिणपादे ४ । ॐ ततोविराडितिवामजानुनि ५ ॥ ॐतस्माद्यज्ञात्सर्वहुत इतिदक्षिणजानुनि ६ ॥ ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋच इति वामकटौ ७ ॥ ॐ तस्मादश्वा इति दक्षिणकटौ ८ ॥ ॐ तं यज्ञमिति नाभौ ९ ॥ ॐ यत्पुरुषं व्यदधुरिति हृदि १० ॥ ॐ ब्राह्मणोस्यमुखमिति कंठे ११ ॥ ॐ चंद्रमामनस इति वामबाहौ १२ ॥ ॐ नाभ्याऽआसीदिति दक्षिणबाहौ १३ ॥ ॐ यत्पुरुषेणेति मुखे १४ ॥ ॐ सप्तास्यासन्निति अक्ष्णोः १५ ॥ ॐयज्ञेन यज्ञमिति मूर्ध्नि १६ ॥ अथ पंचांगन्यासः ॥ ॐ अद्भ्यः सम्भृतः— इति हृदये १ ॥ ॐ वेदाहमेतमिति शिरसि २ ॥ ॐ प्रजापतिश्चर इति शिखायाम् ३ ॥ ॐ योदेवेभ्य आतपति इति कवचायहुम् ४ ॥ ॐरुचंब्राह्ममिति अस्त्राय फट् ५ ॥ इति स्वदेहे न्यासं कृत्वा एवमेव देवांगन्यासं कुर्यात् ॥ ततः ॥ कलशं शंखघण्टे च संपूज्य देवं ध्यायन् पूजां

कुर्यात् ॥ तत्र प्रयोगः ॥ ॐ सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्रा-क्षः सहस्रपात् ॥ सभूमिर्ठं सर्व्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशांगुलम् ॥ ॐ श्रीमहाविष्णवे नमः आवाहनं समर्पयामि (पंचायतनपक्षे श्रीविष्णुरुद्रविनायकसूर्यशक्तिभ्यो नमः आवाहनं० एवं सर्वत्र) इत्यावाहनं० १ ॥ (शालिग्रामबाणलिंगादावावाहनाभावान्मंत्रेण पुष्पं निवेदयेत्) ॐ पुरुषऽएवेदर्ठं सर्व्वंयद्भूतंयच्चभाव्यम् ॥ उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ इत्यासनं० २ ॥ ॐ एतावानस्यमहिमातोज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ इति पाद्यं० ३ ॥ ॐ त्रिपादूर्द्ध्वऽउदैत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोव्विष्वङ्व्यक्रामत्साशनानशनेऽअभि ॥ इत्यर्घ्यं० ४ ॥ ॐ ततोव्विराडजायतव्विराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽअत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथोपुरः ॥ इत्याचमनं० ५ ॥ ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतः सम्भृतम्पृषदाज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्चक्रेव्वायव्यानारण्या ग्राम्याश्च ये ॥ इति स्नानं० ६ ॥

(अत्र संभवे सति ॐ पयः पृथिव्यामित्यादि पृथक् पृथक् मंत्रेण पंचामृतस्नानानि कारयित्वा पुरुषसूक्तेनाभिषेकः कार्यः) ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतऽऋचः सामानिजज्ञिरे ॥ छन्दाᳬंसिजज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ इति वस्त्रं० (वस्त्रांते आचमनीयं०) ७ ॥ ॐ तस्मादश्वाऽअजायन्तयेकेचोभयादतः ॥ गावोह-जज्ञिरेतस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥ इतियज्ञोपवीतं० (आचमनीयं) ८ ॥ ॐ तंयज्ञम्बर्हिषिप्रौक्षन्पुरुषञ्जातमग्रतः ॥ तेनदेवाऽअयजन्तसाध्याऽऋषयश्चये ॥ इति गंधं० ९ ॥ ॐ यत्पुरुषंव्यदधुः कतिधाव्यकल्पयन् ॥ मुखङ्किमस्यासीत्किम्बाहूकिमूरूपादाऽउच्येते ॥ इति तुलसीपत्रपुष्पाणि० १० ॥ ॐ ब्राह्मणोस्यमुखमासीद्बाहूराजन्यः कृतः ॥ ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्याᳬं शूद्रोऽअजायत॥इति धूपं० ११ ॥ ॐ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्य्योऽअजायत॥श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥ इति दीपं० १२ ॥ ॐ नाभ्याऽआसी-

ऽन्तरिक्षꣳ शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ॥ पद्भ्याम्भूमिर्द्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ२ऽअकल्पयन् ॥ इति नैवेद्यं० आचमनं च० १३ ॥ ॐ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ॥ वसन्तोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्मऽइध्मः शरद्धविः ॥ इति नमस्कारं० १४ ॥ ततः कर्पूरेण नीराजनं कार्यम् ॥ ॐ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ॥ देवा यद्यज्ञन्तन्वाना ऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ इति प्रदक्षिणम्[1] ॥ १५ ॥ ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ ते ह नाकम्महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ इति पुष्पांजलिं च दत्त्वा ॥ १६ ॥ ततः ॥ ॐ प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवात् ॥ इति वदन्नमेत् ॥ ततो यथाशक्ति गायत्रीं द्वादशाक्षरमंत्रं पंचाक्षरं वा जपित्वा महापुरुषविद्यास्तवेन स्तुत्वा कर्मेश्वरार्पणं च कृत्वा देवं प्रार्थयेत् ॥ ॐ आवाहनं न जानामि न जानामि विसर्ज्जनम् ॥ पूजां चैव न जानामि क्षम्यतां परमेश्वर ॥

१—एका चण्ड्यां रवौ सप्त तिस्रो दद्याद्विनायके ।
चतस्रः केशवे दद्याद्रुद्रस्यार्धप्रदक्षिणा ॥

॥ १ ॥ मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर ॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ २ ॥ अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम ॥ तस्मात्कारुण्यभावेन क्षमस्व परमेश्वर ॥ ३ ॥ इति प्रार्थ्य शंखोदकं शिरसि अभ्युक्ष्य निर्माल्यं देवदत्तमंगुष्ठतर्जनीभ्यां गृहीत्वा शिरसि धारयेत्॥ ततो विष्णुपादोदकं विप्रपादोदकं च पिबेत्। एवं देवं संपूज्य मातृपितृमुखान् गुरून् वृद्धांश्च प्रपूजयेत्॥इति पञ्चदेवपूजनप्रयोगः ॥

अथ विष्णुप्रीतिकरमार्तिक्यं लिख्यते॥वंदे गोपालं मृगमदशोभितभालं करुणाकल्लोलं जय देव जय देव॥ निर्गुणसगुणाकारं संहृतभूभारं, मुरहरनंदकुमारं मुनिजनसुखकारम्। वृंदावनसंचारं कौस्तुभमणिहारं,करुणापारावारं गोवर्धनधारम्॥जय देव जय देव०॥१॥कुंचितकुन्तलनीलं शरदिन्दुवदनं,मणिगणमण्डितकुण्डलराजितश्रुतियुगलम्। विकसत्पंकजनयनं विलसद्भ्रूयुगलं,बिंबाधरमतिसुन्दरनासामणिलोलम् ॥ जय देव०॥२॥कंबुग्रीवं कौस्तुभमणिकण्ठाभरणं, श्रीवत्सांकितवक्षोलंबितवनमालम्। भूषितबाहुयुगलं करतलधृतवेणुं, त्रिवलीशोभितमध्यंकरधृतनवपद्मम् ॥ जयदेव० ॥ ३ ॥ मुरलीवादन-

लीलासप्तस्वरगीतं, जलचरस्थलचरवनचरराजितसंगीतम्। स्तंभितयमुनातोयं त्वघभित्तव चरितं, गोपीजनमनमोहनकारं श्रीकान्तम्॥जयदेव०॥ ४ ॥ रासक्रीडामण्डलवेष्टितद्वथलललनं, मध्ये तांडवसंगितकमलदलनयनम्। कुसुमाकारितरंजितमंदस्मितवदनं,कालियफणिवरदमनं यक्षेश्वरहननम्॥ जयदेव०॥५॥किंकिणिमेखलमध्यं पीताम्बरवसनं, शोभितनूपुरगर्जितविलसत्पदयुगलम्। गोगोपीपरिवेष्टितयमुनातटसंस्थं, व्यासाभयदं सुखदं भुवनत्रयपालम्॥ जयदेव जयदेव०॥ ६ ॥ इति विष्णुनीराजनार्त्तिक्यं समाप्तम्॥

अथ पंचायतनार्तिक्यम्। करुणापारावारं कलिमलपरिहारं कद्रूसुतशयितारं करधृतकह्लारम्। घनपटलाभशरीरं कमलोद्भवपितरं कलये विष्णुमुदारं कमलाभर्त्तारम्॥ जयदेव०॥ जय केशव हर गजमुख सवितर्नगतनयेऽहं चरणौ तव कलये जय देव जय देव॥ १॥ भूधरजारतिलीलं मङ्गलकरशीलं, भुजगेशस्मृतिलोलं भुजगावलिमालम्। भूषाऽकृतिमतिविमलं संधृतगाङ्गजलं, भूयो नौमि कृपालं भूतेश्वर-

मतुलम् ॥ जय देव० ॥ २ ॥ विघ्नारण्यहुताश वि-हितानयनाशं, विपदवनीधरकुलिशं विधृतांकुश-पाशम् ॥ विजयार्कज्वलिताशं विदलितभवपाशं, विनतास्मो वयमनिशं विद्याविभवेशम् ॥ जय दे० ॥ ३ ॥ कश्यपसूनुमुदारंकालिंदीपितरं, कालत्रितय-विहारं कामुकमंदारम् । कारुण्याब्धिमपारं कालानलसु-हरं, कारणतत्त्वविचारं कामय ऊष्मकरम्॥ जय दे०॥४॥ निगमैर्नुतपदकमले निहतासुरजाले, हस्ते धृतकरवाले निर्जरजनपाले । नितरां कृष्णकृपाले निरवधिगुणलीले, निर्जरनुतपदकमले नित्योत्सवशीले ॥ जय देव जय देव जय केशव हर गजमुख सवितर्नगतनयेऽहं चरणौ तव कलये ॥ जय देव जय देव ॥ ५ ॥ इति पंचायत-नार्तिक्यम् ॥

अथ महापुरुषविद्यास्तुतिः ॥ ॐ जितं ते पुण्डरीकाक्ष नमस्तें विश्वभावन । सुब्रह्मण्य नमस्तेऽस्तु महापुरुष पूर्वज ॥ १ ॥ नमो हिरण्यगर्भाय प्रधानाव्यक्तरूपिणे । ॐ नमो वासुदेवाय शुद्धज्ञानस्वरूपिणे ॥ २ ॥ देवानां दानवानां च सामान्यमसि दैवतम् । सर्वदा चरणद्वंद्वं व्रजामि शरणं तव ॥ ३ ॥ एकस्त्वमसि लोकस्य स्रष्टा

संहारकस्तथा । अध्यक्षश्चानुमंता च गुणमायासमावृतः ॥ ॥ ४ ॥ संसारसागरं घोरमनंतं क्लेशभाजनम् । त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरंति मनीषिणः ॥ ५ ॥ न ते रूपं न चाकारो नायुधानि न चास्पदम् ॥ तथापि पुरुषाकारो भक्तानां त्वं प्रकाशसे ॥ ६ ॥ नैव किंचित्परोक्षं ते प्रत्यक्षोऽसि न कस्यचित् । नैव किंचिदसाध्यं ते न च साध्योऽसिकस्यचित् ॥७॥ कार्याणां कारणं पूर्वं वचसां वाच्यमुत्तमम् । योगिनां परमां सिद्धिं परमं ते परं विदुः ॥ ८ ॥ अहं भीतोऽस्मि देवेश संसारेऽस्मिन्महाभये । त्राहि मां पुण्डरीकाक्ष न जाने शरणं परम् ॥ ९ ॥ कालेष्वपि च सर्वेषु दिक्षु सर्वासु चाच्युत ॥ शरीरेऽपि गतौ चापि वर्तते मे महद्भयम् ॥ १० ॥ त्वत्पादकमलादन्यन्न मे जन्मांतरेष्वपि । निमित्तं कुशलस्यास्ति येन गच्छामि सद्गतिम् ॥ ११ ॥ विज्ञानं यदिदं प्राप्तं यदिदं ज्ञानमर्जितम् । जन्मांतरेऽपि मे देव मा भूदस्य परिक्षयः ॥ १२ ॥ दुर्गतावपि जातायां त्वं गतिस्त्वं मतिर्मम । यदि नाथं च विज्ञेयं तावतास्मिकृती सदा ॥ १३ ॥ अकामकलुषं चित्तं मम ते पादयोः स्थितम् । कामये वैष्णवत्वं तु सर्वजन्मसु केवलम् ॥ १४ ॥ इति महापुरुषविद्यास्तुतिः समाप्ता ॥

अथ निरग्निकानां वाजसनेयिनां नित्यहोमप्रयोगः (ब्राह्मणसर्वस्वे) तत्रादौ अग्न्यायतनात्पश्चिमतः प्राङ्मुख उपविश्य आचम्य प्राणानायम्य । देशकालौ संकीर्त्य । ॐ तत्सत् अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं श्रुति-स्मृतिपुराणोक्तफलावाप्तये नित्यकर्मानुष्ठानसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नित्यहोमं करिष्ये। इति संकल्प्य । कुंडे स्थण्डिले वा दर्भैः परिसमुह्य १, गोमयोदकेनोप-लिप्य २, स्रुवेण त्रिरुल्लिख्य ३, अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां मृदमुद्धृत्य ४, उदकेनाभ्युक्ष्य ५, एवं पंचभूसंस्कारान् कृत्वा आत्मदक्षिणे अग्निमुपस्थाप्य ज्वलत्कुशेन ॐ क्रव्यादमग्निमिति मन्त्रस्य प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छंदोऽग्नि-र्देवताऽग्निसंस्कारे विनियोगः । ॐ क्रव्यादमग्निं प्रहिं-णोमि दूरं यमराज्यं गच्छतुरिप्रवाहः । इहैवायमितरो जातवेदादेवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन् ॥ १ ॥ इति मंत्रेण क्रव्यादांशं नैर्ऋत्यां परित्यज्य ॥ अयन्ते योनीति प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुप्छंदोऽग्निर्देवताऽग्न्योऽपिअभ्युपस्था-पने विनियोगः ॥ ॐ अयन्तेयोनिर्ऋत्वियोयतोजातो-अरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथानोवर्धयारयिम्॥ १॥

इति मंत्रेणाग्निं कुण्डे संस्थाप्य ॥ परिस्तरणं कुर्यात् ॥ तद्यथा । पूर्वे उदगग्रं कुशत्रयम् ॐ अग्निमीळेपुरोहितं यज्ञस्यदेवमृत्विजम् ॥ होतारं रत्नधातमम् ॥ १ ॥ इति मंत्रेण दद्यात् । ततो दक्षिणे प्रागग्रं कुशपत्रत्रयम् ॐ. इषेत्वोर्ज्जेत्वावायवस्त्थदेवोवः सविताप्रार्पयतुश्रेष्ठतमा- यकर्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरन- मीवाऽअयक्ष्मा मावस्तेनऽईशतमाघशर्ठ्सोध्रुवाऽअस्मि- न् गोपतौस्यात बह्वीर्य्यजमानस्यपशून् पाहि ॥ २ ॥ इति मंत्रेण० ॥ ततः पश्चिमे उदगग्रं कुशपत्रत्रयम् ॥ ॐ अग्नऽआयाहि वीतयेगृणानोहव्यदातये ॥ निहोता सत्सिबर्हिषि ॥ ३ ॥ इति मंत्रेण दद्यात् ॥ उत्तरे प्रागग्रं कुशपत्रत्रयम् ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये । शँय्योरभिस्रवन्तु नः ॥ ४ ॥ इति मंत्रेण च दद्यात् ॥ एवं परिस्तरणं कृत्वा वेणुधमन्याऽग्निं प्रज्वाल्य ध्यायेत् ॥ (अग्निध्यानम्) ॐ चत्वारिशृङ्गात्रयोऽअस्यपादाद्वे- शीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिम-

होतेवोमर्त्या ँ २ ॥ ऽआविवेश ॥ १ ॥ ॐ मुखं यः सर्वदेवानां हव्यभुक्कव्यभुक्तथा॥ पितृणां च नमस्तुभ्यं विष्णवे पावकात्मने ॥ २ ॥ इति ध्यात्वा अग्ने शाण्डिल्यगोत्र मेषध्वज प्राङ्मुख मम संमुखो भव. इति प्रार्थ्य ॥ ॐ पावकाग्नये नम इति गंधादिभिः संपूज्य पर्युक्ष्य घृताक्तं हविष्यान्नं हस्तेन जुहुयात् ॥ (होमः) ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥ २ ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ ३ ॥ इति व्याहृत्याहुतित्रयं हुत्वा ॥ ततः ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥ ॐ धन्वंतरये स्वाहा इदं धन्वन्तरये न मम ॥२॥ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम् ॥ ३ ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये न नम ॥ ४ ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥ ५ ॥ इति गौतमोक्ताग्न्यादिपञ्चाहुतीश्च हुत्वा शाकलमंत्रैः षडाहुतयः ॥ तत्र मंत्राः ॥ ॐ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ इदमग्नये न मम ॥ १ ॥ ॐ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसिस्वाहा ॥ इदमग्नये न मम ॥२॥ ॐ पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसिस्वाहा ॥ इदमग्नये न

मम ॥ ३ ॥ ॐ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ इदमग्नये न मम ॥ ४ ॥ ॐ एनसऽएनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ इदमग्नये न मम ॥ ५ ॥ ॐ यच्चाहमेनो विद्वाँश्चकार यच्चाविद्वाँस्तस्य सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ इदमग्नये न मम ॥ ६ ॥ इति होमं समाप्य अग्निं संपूज्य ॐ सप्त तेऽअग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तऽऋषयः सप्त धाम प्रियाणि ॥ सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरापृणस्व घृतेन स्वाहा ॥ इति प्रार्थयेत् ॥ अनेन होमेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति नित्यहोमप्रयोगः ॥ ॥ ॥ ॥

अथ वैश्वदेवबलिकर्म ॥ पारस्करगृह्यसूत्रे हरिहरभाष्ये च ॥ तत्रादौ वैश्वदेवार्थं पाकं विधाय समुद्धृत्याभिघार्य पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्य दक्षिणजान्ववाच्य देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं मम गृहे पंचसूनाजनितसकलदोषपरिहारपूर्वकं नित्यकर्मानुष्ठानसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं श्रीवैश्वदेवाख्यं पंचमहायज्ञं करिष्य इति संकल्प्य ॥ मणिकोदकेनाग्निं पर्युक्ष्य हस्तेन द्वादशपर्वपूरकमोदनमादाय । ॐ ब्रह्मणे

स्वाहा इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये० ॥ ॐ गृह्याभ्यः स्वाहा इदं गृह्याभ्यः० ॥ ॐ कश्यपाय स्वाहा इदं कश्यपाय० ॥ ॐ अनुमतये स्वाहा इदमनुमतये० ॥ इति देवयज्ञः ॥ इति पंचाहुतीर्हुत्वा॥ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते इत्याहुतिद्वयं दद्यात् ॥ ततो मणिकसमीपे प्राक्संस्थमुदक्संस्थं वा हुतशेषान्नेन बलित्रयं दद्यात् ॥ तद्यथा ॥ पर्जन्याय नम इदं पर्जन्याय॥ॐअद्भ्यो नमः इदमद्भ्यः॥ ॐ पृथिव्यै नमः इदं पृथिव्यै ॥ इति दद्यात्॥ततो द्वारशाखयोर्दक्षिणोत्तरयोर्यथाक्रमम् ॐ धात्रे नमः इदं धात्रे । ॐ विधात्रे नमः इदं विधात्रे ॥ इति द्वौ बली दत्त्वा प्रतिदिशम् । ॐ वायवे नमः इत्यनेनैव चतसृषु दिक्षु चतुरो बलीन् दद्यात् ॥ इदं वायवे इति त्यागः ॥ ४ ॥ ततो दिशां च ॥ ॐ प्राच्यै दिशे नमः इदं प्राच्यै दिशे ॥ ॐ दक्षिणायै दिशे नमः इदं दक्षिणायै दिशे ॥ ॐ प्रतीच्यै दिशे नमः इदं प्रतीच्यै दिशे ॥ ॐ उदीच्यै दिशे नमः इदमुदीच्यै दिशे ॥ इत्यादिदिग्भ्यश्च बलीन्दद्यात् ॥ दत्तानां बलीनामंतराले ॐ ब्रह्मणे नमः इदं

ब्रह्मणे ॥ ॐ अन्तरिक्षाय नमः इदमंतरिक्षाय ॥ ॐ सूर्याय नमः इदं सूर्याय ॥ इति प्राक्संस्थं बलित्रयं दद्यात् ॥ ततो० ब्रह्मादीनां बलित्रयाणामुत्तरप्रदेशे ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः इदं विश्वेभ्यो भूतेभ्यः ॥ इति द्वौ बली दद्यात् ॥ तयोरुत्तरे ॐ उषसे नमः इदमुषसे ॥ ॐ भूतानां पतये नमः इदं भूतानां पतये ॥ इति द्वौ बली दद्यात् ॥ इति भूतयज्ञः ततो ब्रह्मादीनां बलीनां दक्षिणप्रदेशे अपसव्येन दक्षिणामुखः ॐ पितृभ्यः स्वधा नमः इति मंत्रेणैकं बलिं पात्राऽवशिष्टान्नेन दद्यात्॥इति पितृयज्ञः ॥तत्पात्रं प्रक्षाल्य सव्येन निर्णेजनजलं ब्रह्मादिबलीनां वायव्ये निनयेत् ॥ ॐ यक्ष्मैतत्ते निर्णेजनं० नम इत्यनेन मन्त्रेण इदं यक्ष्मणे० ॥ततःकाकादिबलीन् बहिर्दद्यात् ॥ तद्यथा–ॐऐंद्रवारुणवायव्याः सौम्या वै नैर्ऋतास्तथा । वायसाः प्रतिगृह्णंतु भूमावन्नं मयार्पितम् ॥ इदं वायसेभ्यः ॥ १॥ ॐ श्वानौ द्वौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ ॥ ताभ्यामन्नं प्रदास्यामि स्यातामेतावहिंसकौ ॥ इदं श्वभ्यां नमः ॥ २ ॥ ॐदेवा मनुष्याःपशवो वयांसि सिद्धाश्च यक्षोरगदैत्यसंघाः ॥ प्रेताः पिशाचा-

स्तरवः समस्ता ये चान्नमिच्छंति मया प्रदत्तम्॥ इदं देवादिभ्योनमः॥३॥ ॐ पिपीलिकाकीटपतंगकाद्या बुभुक्षिताः कर्मनिबन्धबद्धाः।तृप्त्यर्थमन्नं हि मया प्रदत्तं तेषामिदं ते मुदिता भवंतु॥ इदं पिपीलिकादिभ्यो नमः ॥४॥ ॐ सुरभिर्वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता ॥ गोग्रासंतु मयादत्तं सुरभिः प्रतिगृह्यताम्॥इदं गोभ्योनमः। ततो हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य आचम्य अतिथिप्राप्तौ पादप्रक्षालनपूर्वकं गन्धमाल्यादिभिरभ्यर्च्य अन्नं परिवेष्य (ॐ हंत तेन्नमिदं मनुष्याय) इति संकल्प्य तमाशयेत् ॥ तदभावे षोडशग्रासपरिमितं चतुर्ग्रासपरिमितं वा अन्नं पात्रे कृत्व निवीती भूत्वोदङ्मुख उपविष्टो ॐ हंत तेन्नमिदं मनुष्यायेति संकल्प्य कस्मैचिद्ब्राह्मणाय दद्यात् मनुष्ययज्ञसिद्ध्ये॥ अकृते वैश्वदेवे तु भिक्षौ तु गृहमागते ॥ उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत्॥ एवं तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु॥ अनेन वैश्वदेवाख्येन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम्॥ ततो बलिदानानंतरम् ॐ ऋचंवाचमित्यध्यायेन शान्तिं कुर्यात्॥ इति वैश्वदेवबलिकर्मप्रयोगः॥

(मण्डलम्) भूमौ चतुरस्रं वितस्तिमात्रं जलेन मण्डलं कृत्वा तदुपरि बलीन्दद्यात् ।

पूर्व.

उत्तर.

वैश्वदेवमंडलम्.

ॐ विधात्रे नमः इदं वि०
२
(निवीती)
ॐ हंत तेऽन्नमिदं मनुष्याय २०
ॐ सनकादिमनुष्येभ्यो नमः इदं २१
ॐ उदीच्यै दिशे
इदं० १० ॐ भूतानांपत—ॐ सूर्याय० इदं० १३
ॐ वायवे नमः—ये नमः इदं० १७ ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो
इदं वा० ६ ॐ उषसे न० इ० नमः इदं १५
(सव्यं) १६ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो
ॐ यक्ष्मैतत्ते निर्णेजनं नमः इदं० १४
नमः इदं यक्ष्मणे ॐ वायवे नमः इदं० वा० ५
१९ ॐ प्रतीच्यै दिशे० इदं० ९

ॐ प्राच्यै दिशे इदं. ७
ॐ वायवे नमः इदं
वाय० ३

(भूतयज्ञः)
ॐ धात्रे नमः
इदं धात्रे १

ॐ अवाच्यै दिशे इदं अ० ८
ॐ वायवे० इदं० ४
ॐ अंतरिक्षाय० इदं० १२
ॐ ब्रह्मणे० इदं पितृयज्ञः
११ (अपसव्यं)
ॐ पितृभ्यः स्वधा नमः
इदं० १८

(बहिः काकादिभ्यो बलिदानम्.) पश्चिम.

वैश्वदेवमंडलम्.

दक्षिण.

मणिक
ॐपृथिव्यै
नमः इदं ३
ॐ अद्भ्यो
नमः इदं २
ॐपर्जन्याय
नमः इदं १

ततो नित्यश्राद्धं कुर्यात् ॥ तत्र प्रयोगः ॥ आचम्य प्राङ्मुख उपविश्य पुंडरीकाक्षं श्रीवासुदेवं च संस्मृत्य पुंडरीकाक्षःपुनात्विति कुशत्रयजलेन श्राद्धीयद्रव्याण्यात्मानं च सिंचेत् ॥ ततः कुशतिलजलमादाय ॐ अमुकगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाम् अमुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां तथा अमुकगोत्राणामस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां नित्यश्राद्धमहं करिष्य इति प्रतिज्ञाय गायत्रीं देवताभ्यश्च इति त्रिर्जपित्वा प्राचीनावीती दक्षिणामुखः सव्यं जान्ववाच्य द्विगुणभुग्नकुशत्रयादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रास्मत्पितृपितामहप्रपितामहा अमुकामुकशर्माणः नित्यश्राद्धे इदमासनं त्रेधाविभज्ययुष्मभ्यंस्वधा इतितिलजलंप्रोक्षितं द्विगुणभुग्नकुशरूपमासनंदक्षिणाग्रंपित्रादिभ्यो दद्यात् ॥ एवमेव मातामहादिभ्योऽप्यासनमुत्सृजेत् ॥ ॐ अपहताऽअसुरारक्षाꣳसिवेदिषदः ॥ इति श्राद्धदेशे तिलान् विकीर्य ॥ ततः गंधादि धृत्वा ॐ अद्यामुकगोत्रास्मत्पितृपितामहप्रपितामहाअमुकामुकशर्माणः सपत्नीका नित्यश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलानि युष्मभ्यं स्वधा इति यथासंभवं पित्रादिभ्यो

गंधादि दद्यात् ॥ एवमेव मातामहादिभ्योऽप्युत्सृजेत् ॥ ततो जलेन मंडलं चतुष्कोणमन्नपात्रस्य चतुर्दिशं कृत्वाऽन्नंपरिवेषणं कुर्यात् ॥ ततो मधु दत्त्वा ॐ मधुव्वाता इति पठित्वा ॥ ॐ मधु मधु मध्वित्यभिमंत्रयेत् ॥ ततोऽन्नपात्रं व्यस्ताभ्यामधोमुखाभ्यां पाणिभ्यां स्पृशन् ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽअमृते अमृतं जुहोमि स्वधा॥ ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्यपा७ंसुरे इति जपित्वा वामहस्तेनान्नपात्रमत्यजन् ॐ विष्णो कव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठित्वा ॐ इदमन्नम् ॐ इमा आपः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं हविरित्यन्नजलघृतेषु पुनरन्ने च दक्षिणांगुष्ठं निवेश्य ॐ अपहता असुरा रक्षा७ंसि वेदिषदः ॥ इत्यन्नपात्रपरितःतिलान्प्रक्षिप्य द्विगुणभुग्नकुशत्रयादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहा अमुकामुकशर्माणःसपत्नीका नित्यश्राद्धे इदमन्नं सोपस्करं युष्मभ्यं स्वधा इति पित्रादिभ्योऽन्नमुत्सृजेत्॥एवं मातामहादिभ्योऽप्यन्नमुत्सृजेत् ॥ ततः—अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् । तत्सर्वमच्छिद्रमस्तु पित्रादीनां प्रसादतः॥इति जपेत्॥ततो गायत्रीं मधुव्वाता इत्यादि त्र्यृचम् ॐ मधुमधुमध्विति

जपेत् ॥ ततः कृणुष्वपाज इत्यादिरक्षोघ्नान्मंत्रान्पठित्वा तिलान्भूमौ क्षिप्त्वा ॐ उदीरतामित्यादिपितृमंत्रान् ॐ सहस्रशीर्षेत्यादिपुरुषसूक्तम् ॐ आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथम् अन्यानि पवित्राणि च यथाशक्ति जपेत् ॥ नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष नमस्तेऽनेकचक्षुषे । नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वै नमः ॥ इति पठेत् ॥ ततः ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां तथा अमुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाम् अमुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां कृतैतन्नित्यश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् असंभवे फलमूलादिकं दद्यात् ॥ ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिः पठेत् ॥ ॐ प्रमादादिति पठित्वा विष्णुं स्मरेत् ॥ नित्यश्राद्धीयमन्नं ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् ॥ इति नित्यश्राद्धप्रयोगः ॥

ततो गोग्रासं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ सौरभेय्यः सर्वहिताः पवित्राः पुण्यराशयः ॥ प्रतिगृह्णंतु मे ग्रासं गावस्त्रैलोक्यमातरः ॥ इति मंत्रेण गोग्रासं तृणजलयुतं दद्यात् ॥ ततो यथार्हं भिक्षुकादिभ्योऽन्नं संविभज्य

बालज्येष्ठाश्च गृह्या यथायोग्यमश्नीयुः ॥ ततो जायापती अश्नीताम् पूर्वो वा गृहपतिः पत्नीतः ॥ अतिथ्यादी नाशयित्वाऽश्नीयादिति ॥

अथ भोजनविधिः ॥ सुप्रक्षालितपाणिपादो धृतोत्तरीयवस्त्रो भोजनशालामागत्य आचम्य शुचौ संवृते देशे प्राङ्मुखः प्रत्यङ्मुखो वा उपविश्य भूमिं प्रोक्ष्य चतुरस्रं मंडलं कृत्वा तदुपरि प्रक्षालितंसुवर्णादिविहितपात्रं निधाय पंचयज्ञावशिष्टं घृतादियुतमन्नमुपसंगृह्य परिवेषणं कृत्वा ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुरिति गायत्रीमन्त्रेणान्नमभ्युक्ष्य ॐ पितुन्नुस्तोषम्महो धर्म्माणन्तविषीम् ॥ यस्य त्रितो व्व्योजसावृत्रंव्विपर्वमर्द्दयत् ॥ १ ॥ इत्यन्नं स्तुत्वा ॐ मानस्तोकेतनये मानऽआयुषि मानोगोषु मानोऽअश्वेषुरीरिषः॥मानो व्वीरान्रुद्रभामिनोव्वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वाहवामहे ॥१॥ ॐ नमोवः किरिकेभ्योदेवानाᳬं हृदयेभ्योनमोव्विचिन्वत्केभ्योनमोव्विक्षिणत्केभ्योनमऽआनिर्हतेभ्यः॥२॥ॐ नमः शंभवाय च मयोभवाय च नमः शंकराय चमयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥३ ॥ इत्यभिमन्त्र्य॥सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामि इति मन्त्रेण प्रातः अन्नप्रोक्षणम्॥तद्वत्॥ऋतंत्वास-

त्येन परिषिञ्चामि इति मन्त्रेण सायमन्नप्रोक्षणम् ॥ ॐ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासि प्रियं देवा-नामनाधृष्टन्देवयजनमसि इत्यभिमृश्य ॐ अग्निर-स्मि जन्मनाजातवेदा घृतम्मेचक्षुरमृतं मऽआसन् ॥ अर्कस्त्रिधातूरजसोव्विमानोजस्रोघर्मोहविरस्मि नाम॥ १॥ इत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा ॥ पात्राद्दक्षिणे भूमौ ॐ भूपतये स्वाहा नमः ॥ ॐ भुवनपतये स्वाहा नमः॥ॐ भूतानां पतये स्वाहा नमः ॥ इति बलित्रयं दत्त्वा ॥ ॐअन्तश्च-रसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं यज्ञस्त्वं वषट्का-कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदम्॥ १ ॥ ॐ अमृ-तोपस्तरणमसि स्वाहा इत्याचम्य अन्नममृतं ध्याय-न्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे सर्वांगुलीभिः पंचप्रा-णाहुतीर्जुहोति॥ॐप्राणाय स्वाहा॥ॐअपानाय स्वाहा॥ ॐव्यानाय स्वाहा ॥ ॐउदानाय स्वाहा॥ ॐसमानाय स्वाहा इति। ततो मौनेन यथासुखं भुंजीत ॥ एवं यथा-रुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय ॥ मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोधमाः॥तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु॥ ॥ १॥ इति पितृतीर्थेन दक्षिणतो दत्त्वा अमृतापिधान-मसि स्वाहा ॥ इति हस्ते गृहीतानामपामर्द्धं पीत्वाऽर्द्धं

भूमौ निक्षिप्य तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिना तर्जनीवर्जमास्यं संशोधयेत् ॥ इति भोजनविधिः ॥

अथ भोजनोत्तरकर्म ॥ ततो भोजनान्ते शुद्धजलैः पाणिमुखं संशोध्य षोडश गंडूषान् कृत्वा दंतान् संशोध्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य भोजनपात्रप्रक्षालनं तद्देशमार्जनं कारयित्वा ॥ शर्यातिं च सुकन्यां च च्यवनं शक्रमश्विनौ । भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न नश्यति ॥१॥ इत्यक्ष्णोर्निषिंचेत् ॥ ततः शतपदानि गत्वा स्वासने उपविश्य ॥ ॐ अगस्तिरग्निर्वडवानलश्च भुक्तं मयान्नं जरयत्वशेषम् ॥ सुखं ममैतत्परिणामसंभवं यच्छत्वरोगं मम चास्तु देहे ॥ १ ॥ आतापी भक्षितो येन वातापी च निपातितः ॥ समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु ॥ २ ॥ इत्युदरं परिमृज्य तांबूलं निर्माल्यतुलसीपत्रं च भक्षयेत् ॥ अनंतरकृत्यमाह (अत्रिः) इतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि चाभ्यसेत् ॥ वृथा विवादवाक्यानि परीवादांश्च वर्जयेत् ॥ १ ॥ दिवा स्वापं न कुर्वीत स्त्रियं चैव विवर्जयेत् ॥ आयुर्हन्ति दिवा निद्रा दिवा स्त्री पुण्यनाशिनी ॥ २ ॥ ततः सायंसन्ध्यामुपास्य सूर्याग्नी नमस्कृत्य दीपकस्थापनं कुर्यात् ॥दीपका-

लमाह ॥ रवेरस्तं समारभ्य यावत्सूर्योदयो भवेत् ॥ यस्य तिष्ठद्गृहे दीपस्तस्य नास्ति दरिद्रता ॥ १ ॥ आयुर्दः प्राङ्मुखो दीपो धनदः स्यादुदङ्मुखः॥ प्रत्यङ्मुखो दुःखदोऽसौ हानिदो दक्षिणामुखः ॥ २ ॥ इति भोजनोत्तरकर्म ॥

अथ शयनविधिराचारादर्शे विष्णुपुराणे-कृतपादादिशौचस्तु भक्त्या सायं ततो गृही॥गच्छेदस्फुटितां शय्यामपि दारुमयीं दृढाम्॥ १ ॥न विशालां न वा भग्नां न क्षामां मलिनां न च॥न च जन्तुमयींशय्यां त्वधितिष्ठेदनास्तृताम् ॥२॥प्राच्यां दिशि शिरः शस्तं याम्यायामथवानृप ॥सदैव स्वपतः पुंसो विपरीतं तु रोगदम् ॥ ३ ॥ मात्स्ये-मांगल्यं पूर्णकुंभं च शिरःस्थाने निधापयेत् ॥ रात्रिसूक्तं जपन्रात्रौ रात्रिक्षामो भवेन्नरः ॥ ४ ॥ स्कांदे-उपानहौ वेणुदंडमंबुपात्रं तथैव च ॥ तांबूलादीनि सर्वाणि समीपे स्थापयेद्गृही ॥ ५ ॥ तत्र प्रयोगः ॥ तावच्छर्वरीप्रथम भागं ग्रंथाद्यवलोकनेन नीत्वा स्वापकाले विष्णुं नमस्कृत्य ॐ नमो नंदीश्वराय इति पठित्वा सुखशायिनां स्मरणं कुर्यात्॥ॐ अगस्तिर्माधवश्चैव मुचकुंदो महाबलः कपिलो मुनिरास्तीकः पंचैते सुखशायिनः ॥ १ ॥अथ

गारुडमंत्राः ॥ ॐ नर्मदायै नमः प्रातर्नर्मदायै नमो निशि ॥ नमोस्तु नर्मदे तुभ्यं त्राहि मां विषसर्पतः ॥१॥ सर्पापसर्प भद्रं ते दूरं गच्छ महाविष ॥ जनमेजयस्य यज्ञांते आस्तीकवचनं स्मर ॥२॥ आस्तीकवचनं श्रुत्वा यः सर्पो न निवर्तते ॥ शतधा भिद्यते मूर्ध्नि शिंशवृक्षफलं यथा ॥ ३ ॥ यो जरत्कारुणा जातो जरत्कन्या महायशाः ॥ तस्य सर्पोपि भद्रं ते दूरं गच्छ महाविष ॥४॥ एतान् गारुडमंत्रांस्तु निशायां पठते यदि ॥ मुच्यते सर्वबाधाभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ ५ ॥ एवं पठित्वा समाधिस्थमव्ययं विष्णुं नमस्कृत्य रात्रौ स्वप्यात् ॥ इति शयनविधिः ॥

अथ दारोपगमः ॥ ऋतुदर्शनमारभ्य षोडशदिवसेष्वाद्यदिनचतुष्टयमेकादशं त्रयोदशं विहायावशिष्टेषु दिवसेषु पुत्रार्थी युग्मदिवसे कन्यार्थ्ययुग्मदिने चतुर्थीषष्ठ्यष्टमीचतुर्दशीपंचदशीश्राद्धपूर्वदिनव्रतोपवासश्राद्धनिमन्त्रिततद्भुक्तशनिरविभौमवारभरणीकृत्तिकार्द्रामघापूर्वात्रयविशाखाज्येष्ठामूलजन्मनक्षत्रसङ्क्रान्तिव्यतीपातवैधृतिरिक्ते शय्यान्तरे उपवीती मन्मथगृहं स्पृष्ट्वा ईश्वरं स्मृत्वोपेत्योत्थाय स्नायात् ॥ इति दारोपगमप्रयोगः ॥

एवं यथायोगं शुद्धः सन्स्वशय्यायां यथासुखं प्रबोधपर्यंतं सुप्त्वा पुनः प्रभाते उत्थाय प्रातःस्मरणादीनि कर्माणि प्रतिदिनं कुर्यात् ॥ एषामकरणे दोषो मार्कण्डेयपुराणे—यस्य चानुदिनं हानिर्गृहे नित्यस्य कर्मणः ॥ यश्च ब्राह्मणसंत्यक्तः किल्बिषी स नराधमः ॥ १ ॥ नित्यस्य कर्मणो हानिं न कुर्वीत कदाचन ॥ तस्य त्वकरणे बन्धः केवलं मृतजन्मसु ॥ २ ॥ स्मृत्यर्थसारे—नास्तिक्यात्कर्महानौ तु मासेन पतितः स्मृतः । अब्दशाब्दव्रतेनैव तस्य शुद्धिस्तु नान्यथा ॥१॥ कूर्मपुराणे—इत्येतदखिलं प्रोक्तमहन्यहनि वै मया । ब्राह्मणानां कर्मजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ २॥ नास्तिक्यादथ वाऽऽलस्याद्ब्राह्मणो न करोति यः । स याति नरकान्घोरान्काकयोनौ प्रजायते ॥ ३ ॥ नान्यो विमुक्तये पंथा मुक्त्वाश्रमविधिं स्वकम् । तस्मात्कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेष्ठिनः ॥ ४ ॥

इति श्रीरत्नगढनगरनिवासिना श्रीवसिष्ठकुलोद्भवेन
श्रीरामकृष्णपौत्रेण कस्तूरीचन्द्रसूनुना नानानिबन्धकर्त्रा श्रीमहादेवभक्तगौडपाण्डितश्रीचतुर्थीलाल (चौथमल) शर्मणा कृताया
वाजसनेयिनां नित्यकर्मप्रयोगमालाया
नित्यकर्मात्मकः प्रथमो विभागः
समाप्तः ॥ १ ॥

अथ नैमित्तिककर्मात्मको द्वितीयो विभागः । तत्र तावत्पार्थिवशिवपूजाप्रयोगः ॥ तत्रादौ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य । अमुकगोत्रोऽमुकशर्मा अमुककामोहं पार्थिवलिंगपूजां करिष्य इति संकल्प्य विभूतिरुद्राक्षधारणं कृत्वा यथाशक्ति पंचाक्षरं जपित्वा न्यासं कुर्यात् ॥ तत्र—वेदोक्तमंत्रविधिना न्यासं चैव समाचरेत् ॥ सन्ध्यादेवार्चनादौ च प्रतिष्ठादिककर्मसु ॥ १ ॥ न्यासमूलमिदं सर्वं न्यासं पूर्वं तु कारयेत् ॥ न्यासेन रहितं कर्म अर्द्धं गृह्णंति राक्षसाः ॥ २ ॥ ॐ नमो भगवते रुद्राय ॥ ॐ कारं मूर्ध्नि विन्यस्य नकारं नासिकाग्रतः ॥ मोकारं तु ललाटे वै भकारं मुखमध्यतः ॥ ३ ॥ गकारं कंठदेशे च वकारं हृदये न्यसेत् ॥ तेकारं दक्षिणे हस्ते वामे रुकारमेव च ॥ ४ ॥ द्राकारं नाभिदेशे च यकारं पादयोर्द्वयोः ॥ एवं न्यासविधानेन निष्पापात्मा भवेन्नरः ॥ ॥ ५ ॥ एवं न्यासं कृत्वा सूर्यायार्घ्यं दत्त्वा ॥ ॐ सर्वाधारे धरे देवि त्वद्रूपां मृत्तिकामिमाम् ॥ ग्रहीष्यामि प्रसन्ना त्वं लिंगार्थं भव सुप्रभे ॥ १ ॥ इति भूमिं प्रार्थ्य ॥ ॐ ह्रां पृथिव्यै नम इति षड्वर्णेनाभिमंत्र्य ॥ उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥ मृत्तिके

त्वां च गृह्णामि प्रजया च धनेन च ॥ १ ॥ ॐ हराय नम इति शुचिस्थानान्मृदमाहृत्य शोधितायां तस्यां वँ इत्यमृतबीजाभिमंत्रितजलप्रक्षेपेण संपीड्य तेन पिण्डेन ॐ महेश्वराय नमः इति लिंगं कृत्वा स्वपुरतः ॐ शूल-पाणये नमः इति पीठादौ प्रतिष्ठाप्य प्राणानायम्य ॥ ततः ॐ अस्य श्रीशिवपंचाक्षरमंत्रस्य वामदेव ऋषिर-नुष्टुप्छंदः श्रीसदाशिवो देवता ॐ बीजं नमः शक्तिः शिवाय कीलकं मम सांबसदाशिवप्रीत्यर्थं न्यासे पूजने जपे च विनियोगः ॥ ॐ वामदेवाय ऋषये नमः शिरसि । ॐ अनुष्टुप्छंदसे न० मुखे ॥ ॐ श्रीसदाशिव-देवतायैन० हृदि । ॐ बीजाय न० गुह्ये ॥ ॐ शक्तये नमः पादयोः । ॐ शिवाय कीलकाय न० सर्वांगे । ॐ नं तत्पुरुषाय नमो हृदये । ॐ मं अघोराय नमः पादयोः । ॐ शिं सद्योजाताय नमो गुह्ये । ॐ वां वामदेवाय नमो मूर्ध्नि ॥ ॐ यं ईशानाय नमो मुखे ॥ ॐ ॐ अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नं तर्जनीभ्यां स्वाहा ॥ ॐ मं मध्यमाभ्यां वषट् ॥ ॐ शिं अनामिकाभ्यां हुं ॥ ॐ वां कनिष्ठिकाभ्यां वौषट् ॥ ॐ यं करतलकरपृष्ठा-भ्यां फट्॥ ॐ ॐ हृदयाय नमः ॥ ॐ नं शिरसे स्वाहा॥

ॐ मं शिखायै वषट् ॥ ॐ शिं कवचाय हुं ॥ ॐ वां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं अस्त्राय फट् ॥ एवं न्यासं कृत्वा कुंभपूजां विधाय ॥ ॐ ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तंप्रसन्नम् । पद्मासीनंसमंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिंवसानं विश्वाद्यं विश्ववंद्यं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रम् । इति ध्यात्वा प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥ अस्य श्रीप्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराऋषयः ऋग्यजुःसामानि छन्दांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता आं बीजं ह्रीं शक्तिः क्रौं कीलकं देवप्राणप्रतिष्ठापने विनियोगः।ब्रह्मविष्णुरुद्रऋषिभ्यो नमः शिरसि।ऋग्यजुःसामच्छंदोभ्यो नमो मुखे ॥ प्राणाख्यदेवतायै न० हृदि ॥ आं बीजाय नमो गुह्ये ॥ ह्रीं शक्तये नमः पादयोः ॥ क्रौं कीलकाय नमः सर्वाङ्गे ॥ इति कृत्वा ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं षं सं हं सः सोहं शिवस्य प्राणा इह प्राणाः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं० शिवस्य जीव इह स्थितः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं य र ० शिवस्य सर्वेन्द्रियाणि ॥ ॐ वाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रघ्राणजिह्वापाणिपादपायूपस्थानि इहागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥

एवं प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा स्थापितं लिङ्गं स्पृशन् ॐ भूः पुरुषं सांबसदाशिवमावाहयामि ॥ ॐ भुवः पुरुषं सांबसदाशिवमावाहयामि ॥ ॐ स्वः पुरुषं सांबसदाशिवमावाहयामि इत्यावाहयेत् ॥ ॐ स्वामिन्सर्वजगन्नाथ यावत्पूजावसानकम् ॥ तावत्त्वं प्रीतिभावेन लिंगेऽस्मिन्सन्निधो भव ॥ १ ॥ इति पुष्पांजलिं दत्त्वा गणेशप्रमुखान्स्वनाममंत्रेण संपूज्य शिवपूजनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ नमोस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे ॥ अथोयेऽअस्य सत्वानोहंतेभ्योऽकरं नमः ॥ ॐशिवायनमः पाद्यं समर्पयामि ॥ इति पाद्यम् ॥ १ ॥ ॐ गायत्रीत्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पंक्त्या सह बृहत्युष्णिहाककुप्सूचीभिः सम्यन्तुत्वा ॐ शिवाय नमः अर्घ्यं समर्पयामि ॥ इत्यर्घ्यम् ॥ २ ॥ एवं चतुर्थ्यंतेन सर्वत्र ॥ ॐ त्र्यंम्बकँय्यजामहेसुगन्धिम्पुष्टिवर्धनम्॥उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ इत्याचमनम् ॥ ३ ॥ ॐ मधुवाताऽऋतायते इति मधुपर्कम् ॥४॥ ॐ शिवाय नमः आचमनीयम् ॥ ५ ॥ ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसिवरुणस्यस्कम्भसर्ज्जनीस्थोवरुणस्यऽऋतसदन्यसिवरुण-

स्यऽऋतसदनमसि वरुणस्यऽऋतसदनमासीद ॥ इति जलस्नानम् ॥ ६ ॥ ॐ पयः पृथिव्याम्पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षेपयोधाः ॥ पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ इति पयः स्नानम् ॥ पुनर्जलस्नानम् ॥ ७ ॥ ॐ दधिक्राव्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ॥ सुरभिनोमुखाकरत्प्रणऽआयूंषितारिषत् ॥ इति दधिस्नानं पुनर्जलस्नानम् ॥ ८ ॥ घृतङ्घृत पावानः पिबत वसाँवसापावनः पिबतान्तरिक्षस्यहविरसि स्वाहा दिशः प्रदिशऽआदिशो विदिशऽउद्दिशो दिग्भ्यः स्वाहा ॥ इतिघृतस्नानं पुनर्जलस्नानम् ॥ ९ ॥ ॐ मधुवाताऽऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः ॥ माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवंरजः ॥ मधुद्यौरस्तु नः पिता ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँऽअस्तु सूर्यः ॥ माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ इति मधुस्नानं पुनर्जलस्नानम् ॥ १० ॥ ॐ अपांरसमुद्वयसंसूर्ये सन्तंसमाहितम् ॥ अपांरसस्य योरसस्तंवो गृह्णाम्यु-

तमसुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टङ्गृह्णाम्येषतेयोनिरि-न्द्रायत्वाजुष्टंतमम् ॥ इति शर्करास्नानम् ॥ पुनः शुद्धो-दकस्नानम् ॥ ११ ॥ ॐ पञ्चनद्यः सरस्वतीमपियन्ति-सस्रोतसः । सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशेभवत्सरित् ॥ इति पंचामृतस्नानम् ॥ १२ ॥ ॐ शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो-मणिवालस्तऽआश्विनाः श्येतः श्येताक्षोरुणस्तेरुद्रायप-शुपतयेकर्णायामाऽअवलिप्तारौद्रानभोरूपाः पार्जन्याः ॥ इति शुद्धोदकस्नानम् ॥१३॥ ततः स्नानांते ॐ नमस्ते रुद्रम० इति षोडशभिर्ऋग्भिरभिषेकं कुर्यात् ॥ ततः ॐ . प्रमुञ्चधन्वनस्त्वमुभयोरार्त्न्योर्ज्याम् ॥ याश्चतेह-स्तऽइषवः परातांभगवोवप॥ इति वस्त्रं कौपीनं च ॥१४॥ तत आचमनम् ॥ ॐ विज्यन्धनुः कपर्दिनोविशल्यो-बाणवाँ२ . ऽउत ॥ अनेशन्नस्य याऽइषवऽआभुरस्यनि-षङ्गधिः ॥ इत्याभरणम्॥१५॥ॐ ब्रह्मजज्ञानम्प्रथमंपुर-स्ताद्विसीमतः सुरुचोवेनऽआवः । सबुध्न्याऽउपमाऽअ-स्यविष्ठाः सतश्चयोनिमसतश्चविवः ॥ इति यज्ञोपवी-

तमाचमनं च ॥ १६ ॥ ॐ नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने ॥ इति गंधम् ॥ १७ ॥ ॐ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ इत्यक्षताः ॥ १८ ॥ ॐ नमः पार्य्याय चावार्य्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः ॥ इति पुष्पाणि ॥ १९ ॥ ॐ नमो बिल्मिने च कवचिने च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे ॥ इति बिल्वपत्राणि ॥ २० ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि ॥ एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ इति दूर्वाः ॥ २१ ॥ ॐ नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशयाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय ॥ इति धूपम् ॥ २२ ॥ ॐ नमऽआशवे चाजिरा-

यंचुनमुःशीभ्र्यायचुशीभ्यायचुनमुऽऊर्म्यायचावस्वुन्यायचुनमोनादेयायंचुद्वीप्यायच ॥ इति दीपम् ॥ २३ ॥

ॐ नमोज्येष्ठायचकनिष्ठायचनम ÷ पूर्वजायचापरजायेचनमोमध्यमायचापगल्भायचनमोजघन्यायचबुध्न्यायचुनमुः सोभ्याय च ॥ इति नैवेद्यम् ॥ २४ ॥ ॐ त्र्यंबकंय्यजामहे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ इत्याचमनम् ॥ २५ ॥

ॐ इमारुद्रायतवसेकपर्दिनेक्षयद्वीरायप्रभरामहेमतीः ॥ यथाशमसद्द्विपदेचतुष्पदे विश्वंपुष्टंग्रामेऽअस्मिन्ननातुरम् ॥ इति तांबूलम् ॥ २६ ॥ ॐ हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ इति दक्षिणाम् ॥ २७ ॥

ॐ नमः शिवाय इत्यनेन ऋतुफलानि पुष्पमालां चार्पयेत् ॥ ततः एकादशरुद्रान्पूजयेत् ॥ ॐ अघोराय नमः ॥ १ ॥ ॐ पशुपतये न० ॥ २ ॥ ॐ शिवाय न० ॥ ३ ॥ ॐ विरूपाय न० ॥ ४ ॥ ॐ विश्वरूपाय न० ॥ ५ ॥ ॐ भैरवाय न० ॥ ६ ॥ ॐ त्र्यंबकाय

न० ॥ ७ ॥ ॐ शूलपाणये न० ॥ ८ ॥ ॐ कपर्दिने न० ॥ ९ ॥ ॐ ईशानाय न० ॥ १० ॥ ॐ महेशाय न० ॥ ११ ॥ इत्येकादशरुद्रान्संपूज्य ॐ भगवत्यै न० ॥ १ ॥ ॐ उमादेव्यै न० ॥ २ ॥ ॐ शंकरप्रियायै न० ॥ ३ ॥ ॐ पार्वत्यै न० ॥ ४ ॥ ॐ गौर्यै न० ॥ ५ ॥ ॐ कालिंद्यै न० ॥ ६ ॥ ॐ कोटिंव्यै० ॥ ७ ॥ ॐ विश्वधारिण्यै० ॥ ८ ॥ ॐ विश्वेश्वर्यै० ॥ ९ ॥ ॐ विश्वमात्रे० ॥ १० ॥ ॐ शिवायै० ॥ ११ ॥ इति शक्तिं पूजयेत् ॥ एवं सगणं रुद्रं संपूज्य वेद्यामष्टमूर्तिमक्षतादिना पूजयेत् ॥ ॐ शर्वाय क्षितिमूर्तये नमः प्राच्याम् ॥ ॐ भवाय जलमूर्तये नमः ऐशान्याम् ॥ ॐ रुद्रायाग्निमूर्तये नमः उदीच्याम् ॥ ॐ उग्राय वायुमूर्तये नमो वायव्याम् ॥ ॐ भीमायाकाशमूर्तये नमः प्रतीच्याम् ॥ ॐ पशुपतये यजमानमूर्तये नमः नैर्ऋत्याम् ॥ ॐ महादेवाय सोममूर्तये नमः दक्षिणस्याम् ॥ ॐ ईशानाय सूर्यमूर्तये नमः आग्नेयाम् ॥ एवं संपूज्य साक्षतजलेन तर्पणं कार्यम् ॥ ॐ भवं देवं तर्पयामि ॥ ॐ शर्वं देवं त० ॥ ॐ ईशानं देवं तर्प० ॥ ॐ पशुपतिं देवं त० ॥ ॐ उग्रं देवं तर्प० ॥ ॐ रुद्रं देवं तर्प० ॥ ॐ

भीमं देवं त० ॐ महांतं देवं त० ॥ ॐ भवस्य देवस्य पत्नीं तर्प० ॥ ॐ शर्वस्य देवस्य पत्नीं तर्प० ॥ ॐ ईशानस्य देवस्य पत्नीं तर्प० ॥ ॐ पशुपतेर्देवस्य पत्नीं त० ॥ ॐ रुद्रस्य देवस्य पत्नीं त०॥ ॐ भीमस्य देवस्य पत्नीं तर्प० ॥ ॐ महतो देवस्य पत्नीं त० ॥ एवं तर्पणं कृत्वा आरार्तिक्यं कुर्यात् ॥ ततः ॐ यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् । तेहनाकम्महिमानःसचन्तयत्रपूर्वेसाध्याःसन्तिदेवाः ॥ इति पुष्पांजलिः ॥ ॐ येतीर्थानिप्रचरन्ति सृकाहस्तानिषङ्गिणः॥ तेषांसहस्रयोजनेवधन्वानि तन्मसि ॥ यानि कानि च पापानि जन्मांतरकृतानि च ॥ तानि सर्वाणि नश्यन्तु प्रदक्षिणपदेपदे ॥ १ ॥ इति प्रदक्षिणात्रय कार्यम् ॥ ततः—प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवादिति वंदन्नमेत् ॥ ततो यथाशक्ति पंचाक्षरं दशाक्षरं वा मंत्रं जप्त्वा महिमक्षमापराधप्रभृतिपुराणैः प्राकृतैः स्तवैः स्तुत्वा देवं प्रार्थयेत् ॥ ॐ आवाहनं न जानामि न जानामि विसर्जनम् । पूजां चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर ॥ १ ॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सदा-

शिव ॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ २ ॥ अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम ॥ तस्मात्कारुण्यभावेन रक्ष मां परमेश्वर ॥ ३ ॥ इति प्रार्थ्य ॥ अनेन पूजनेन श्रीसांबसदाशिवः प्रीयतामिति निवेदयेत् ॥ ततो गलताडनं कृत्वा ॐ महादेवाय नमः ॥ हरो महेश्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधृक् ॥ शिवः पशुपतिश्चैव महादेवविसर्जनम् ॥ १ ॥ इति संहारमुद्रया विसर्जयेत् ॥ नंदिपुराणे--आयुष्मान्धनवाञ्छ्रीमान्पुत्रवान्धान्यवान्सुखी ॥ वरमिष्टं लभेल्लिंगं पार्थिवं यः समर्चयेत्॥ तस्मात्तु पार्थिवं लिंगं ज्ञेयं सर्वार्थसाधकम् ॥ १ ॥ इति पार्थिवशिवपूजाविधिः समाप्तः ॥

अथ शिवनीराजनार्त्तिः प्रारभ्यते॥ ॐ जय गंगाधर हर जय गिरिजाधीशा ॥ त्वं मां पालय नित्यं कृपया जगदीशा ॥ हर हर हर महादेव ॥ १ ॥ कैलासे गिरिशिखरे कल्पद्रुमविपिने॥ गुञ्जतिमधुकरपुञ्जे कुञ्जवने गहने॥ कोकिलकूजितखेलतहंसावनललिता ॥ रचयति कलाकलापं नृत्यति मुदसहिता ॥ हर हर हर महादेव० ॥ २ ॥ तस्मिँल्ललितसुदेशे शाला मणिरचिता ॥ तन्मध्ये हरनिकटे गौरी मुदसहिता ॥ क्रीडा रचयति भूषारञ्जितनि-

ज्ञमीशं ॥ इंद्रादिकसुरसेवितनामयते शीशं ॥ हर
हर० ॥ ३ ॥ विबुधवधूबंहु नृत्यति हृदये मुदसहिता ॥
किन्नर गायनकुरुते सप्तस्वरसहिता ॥ धिनकत् थैथै धिन्
कत मृदङ्ग वादयते । क्वण क्वण ललिता वेणुं मधुरं नाद-
यते ॥हर हर०॥४॥रुण रुण चरणे रचयति नूपुर मुज्ज्व-
लिता ॥ चक्रावर्तं भ्रमयति कुरुते तांधिकतां ॥ तां तां
लुप चुप तां तां डमरू वादयते । अंगुष्ठाङ्गुलिनादं लासि
कतां कुरुते ॥ हर हर०॥ ५॥ कर्पूरद्युतिगौरं पंचाननसहि-
तम् ॥ त्रिनयनशशिधरमौलिं विषधर कण्ठयुतम् ॥ सुंदर-
जटाकलापं पावकयुतभालम् ॥डमरुत्रिशूलपिनाकं कर-
धृतनृकपालम् ॥ हर हर० ॥ ६ ॥ मुण्डै रचयति माला
पन्नगमुपवीतम् ॥वाम विभागे गिरिजारूपं अतिललितम् ॥
सुंदरसकलशरीरे कृतभस्माभरणम् ॥ इतिवृषभध्वजरूपं
तापत्रयहरणम् ॥ हर हर० ॥ ७ ॥ शंखनिनादं कृत्वाझ
ल्लरिनादयते ॥ नीराजयते ब्रह्मा वेदऋचां पठते ॥ अति
मृदुचरणसरोजं हृदि कमले धृत्वा ॥ अवलोकयति महेशं
ईशं अभिनत्वा । हरं० ॥ ८ ॥ ध्यानं आरति समये
हृदये अति कृत्वा ॥ रामस्त्रिजटानाथं ईशंअभिनत्वा ॥
संगितमेवं प्रतिदिनपठनं यः कुरुते॥ शिवसायुज्यं गच्छति

भक्त्या यः शृणुते ॥ हर हर हर महादेव ॥ ९ ॥ इति शिवनीराजनं समाप्तम् ॥

अथ मंत्रपुष्पाञ्जलिमंत्राः ॥ ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ तेह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १ ॥ ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने ॥ नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान् कामकामाय मह्यम् ॥ कामेश्वरोवैश्रवणो ददातु ॥ कुबेराय वैश्रवणाय महाराजाय नमः ॥ २ ॥ ॐ स्वस्ति साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यंराज्यं महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यायीं स्यात्सार्वभौमः सार्वायुष आन्तादापरार्धात्पृथिव्यै समुद्रपर्यंताया एकराडिति ॥ तदप्येष श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे ॥ आविक्षितस्य कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति॥इतिमंत्रैः पुष्पाञ्जलिं समर्प्य । ॐ सप्तास्या सन्परिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः ॥ देवायद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ १ ॥ यानि कानि चेति प्रदक्षिणां कृत्वा स्तुतिं कुर्यात् ॥ इति मंत्रपुष्पांजलिः ॥

अथ शिवस्तुतिः ॥ ॐ अंगहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं महेश्वर ॥ पूजितोऽसिमया देव तत्क्षमस्व भ्रमात्कृ-

तम् ॥ १ ॥ यद्यप्युपहतैः पुष्पैरपास्तैर्भावदूषितैः ॥ केश-कीटापविद्धैश्च पूजितोसि मया प्रभो ॥ २ ॥ अन्यत्रास-क्तचित्तन क्रियाहीनेन वा प्रभो ॥ मनोवाक्कायदुष्टेन पूजि-तोसि त्रिलोचन ॥ ३ ॥ यच्चोपहतपात्रेण कृतमर्घ्यादिकं मया ॥ तामसेन च भावेन तत्क्षमस्व मम प्रभो ॥ ४ ॥ मंत्रेणाक्षरहीनेन पुष्पेण विफलेन च ॥ पूजितोसि महादेव तत्सर्वं क्षम्यतां मम ॥ ५ ॥ अज्ञानयोगादुपचारकर्म यत्पू-र्वमस्माभिरनुष्ठितं ते ॥ तदेव सोढ्वासनकं दयालो पितेव पुत्रानतनो जुषस्व ॥ ६ ॥ अयं दानकालस्त्वहं दान-पात्रं भवानेव दाता त्वदन्यं न याचे ॥ भवद्भक्तिमंतः स्थिरां देहिमह्यं कृपाशील शंभो कृतार्थोस्मि यस्मात्॥७॥ ॐ नमोङ्कारुरूपाय नमोऽक्षरवपुर्धृते ॥ नमो नादात्मने तुभ्यं नमो बिंदुकलात्मने ॥ ८ ॥ अलिंगलिंगरूपाय रूपा-तीताय ते नमः ॥ त्वं माता सर्वलोकानां त्वमेव जगतः पिता ॥ ९ ॥ त्वं भ्राता त्वं सुहृन्मित्रस्त्वं प्रियःप्रियरूप धृक् ॥ त्वं गुरुस्त्वं गतिः साक्षात्त्वं पिता त्वं पितामहः ॥ १० ॥ नमस्ते भगवान्रुद्र भास्करामिततेजसे ॥ नमो भवाय रुद्राय रसायांबुमयाय च ॥ ११ ॥ शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिण नमः ॥ पशूनां पतयेतुभ्यंपा-

वकामिततेजसे ॥ १२॥ भीमायव्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ महादेवाय सोमाय अमृताय नमोस्तुते॥ १३॥ उग्राय यजमानाय नमस्तेकर्मयोगिने ॥ पार्थिवस्य च लिंगस्य यन्मया पूजनं कृतम्॥ तेन मे भगवान्रुद्रोवांछितार्थं प्रयच्छतु ॥ १४॥ इति शिवस्तुतिः समाप्ता॥श्रीशिवोऽवतु ॥

अथ रुद्राभिषेकविधिः ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॐ ममात्मनः (यजमानस्यवा) श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थंधर्मार्थकाममोक्षसिद्धिद्वारासर्वव्याधिनिरासपूर्वकं सर्वाभीष्टसिद्ध्यर्थं श्रीभवानीशंकरमृत्युंजयमहारुद्रदेवताप्रीतये रुद्राभिषेकं करिष्ये इति संकल्प्य श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं श्रीभवानीशंकरं संपूज्य पंचामृतजलदुग्धाद्यविच्छिन्नधारया रुद्राभिषेकं कुर्यात्॥तद्यथा ॥ हरिः ॐ गुणानां न्त्वागुणपति ऌं हवामहे प्रियाणान्त्वाप्रियपति ऌं हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिं ऌं हवामहे व्वसोमम । आहमजानिगर्भधमात्त्वमजासिगर्भधम् ॥ १ ॥ गायत्रीत्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह । बृहत्युष्णिहा ककुप्सूचीभिः शम्म्य

न्तुत्त्वा ॥ २ ॥ द्विपदा याश्चतुष्पदास्त्रिपदा याश्चषट्ट-पदाः॥ विच्छन्दायाश्चसच्छन्दाः सूचीभिः शम्यन्तुत्वा ॥ ३ ॥ सहस्तोमाः ॥ सहछन्दसऽआवृतः सहप्रमाऽऋषयः सप्तदैव्याः ॥ पूर्वेषाम्पन्था मनुदृश्यधीराऽअन्वालेभिरेरत्थ्योनरश्मीन् ॥ ४ ॥ यज्जाग्रतोदूरमुदैति॰ ॥ ५ ॥ येनकर्म्माण्यपसो॰ ॥ ६ ॥ यत्प्रज्ञानमुतचेतो॰ ॥ ७ ॥ येनेदम्भूतम्भुवनं॰ ॥ ८ ॥ यस्मिन्नृचः सामयजूंषि॰ ॥ ९ ॥ सुषारथिरश्वा॰ ॥ १० ॥ इति रुद्रेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ हरिः ॐ सहस्रशीर्षापुरुष॰ ॥ १ ॥ पुरुषऽएवेद ं॰ ॥ २ ॥ एतावानस्यमहिमा॰ ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वऽउदैत्पुरुष॰ ॥ ४ ॥ ततो विराडजा-यत॰ ॥ ५ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतः सम्भृतं॰ ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतऽऋचः॰ ॥ ७ ॥ तस्मादश्वाऽअजायन्त॰ ॥ ८ ॥ तंयज्ञम्॰ ॥ ९ ॥ यत्पुरुषंव्यदधुः॰ ॥ १० ॥ ब्राह्मणोऽस्यमुखं॰ ॥ ११ ॥ चन्द्रमामनसो॰ ॥ १२ ॥

नाब्भ्याऽ आसीदन्तरिक्ष॰ ॥ १३ ॥ यत्पुरुषेणह-
विषा॰ ॥ १४ ॥ सप्तास्यासन्परिधय॰ ॥ १५ ॥
यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवा॰ ॥ १६ ॥ अद्भ्यः सम्भृतः पृथि-
व्यैरसाच्च विश्वकर्म्मणः समवर्त्तताग्रे । तस्यत्वष्टाविं-
दधद्रूपमेति तन्मर्त्यस्य देवत्त्वमाजानमग्ग्रे ॥ १७ ॥
व्वेदाहमेतम्पुरुषम्महान्तमादित्यवर्णन्तमसः परस्तात् ।
तमेवव्विदित्वाति मृत्युमेतिनान्यः पन्थाव्विद्यतेयनाय॥
॥ १८ ॥ प्रजापतिश्चरति गर्ब्भेऽ अन्तरजायमानो
बहुधाव्विजायते । तस्ययोनिम्परिपश्यन्तिधीरास्तस्मिन्
न्हतस्थुर्भुवनानिव्विश्वा ॥ १९ ॥ योदेवेब्भ्यऽआ-
तपतियोदेवानाम्पुरोहितः । पूर्व्वोयोदेवेब्भ्योजातोनमो
रुचायब्राह्मये ॥ २० ॥ रुचम्ब्राह्मञ्जनयन्तो देवाऽ-
अग्ग्रेतदब्रुवन् यस्त्वैवम्ब्राह्मणोव्विद्यात्तस्यदेवाऽअस-
न्वशे ॥ २१ ॥श्रीश्चतेलक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरात्रेपार्श्वे

नक्षत्राणिरूपमश्विनौव्यात्तम् । इष्णन्निषाणमुम्मऽइषाण सर्व्वंलोकम्मऽइषाण ॥ २२ ॥ इति रुद्रेद्वितीयोऽध्यायः ।
॥ २ ॥ हरिः ॐ आशुःशिशानो व्वृषभोनभीमोघना-घनःक्षोभणश्चर्षणीनाम् । सङ्क्रन्दनोनिमिषऽएकवीरः शत ७ं सेनाअजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥ संक्रन्दनेना-निमिषेण जिष्णुनायुत्कारेणदुश्च्यवनेन धृष्णुना । तदि-न्द्रेणजयत तत्सहद्ध्वंय्युधो नरऽइषुहस्तेनव्वृष्णा ॥ २ ॥
सऽइषुहस्तैः सनिषङ्गिभिर्व्वशीस ७ं स्रष्टा सयुधऽ इन्द्रोगणेन । स ७ं सृष्टजित्सोमपाबाहुशर्द्ध्युग्ग्रधन्न्वा प्प्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३ ॥ ब्बृहस्प्पतेपरिदीयारथेनर-क्षोहामित्राँऽअपबाधमानः ॥ प्प्रभञ्जन्त्सेनाः प्प्रमृणो युधा-जयन्नस्माकमेद्ध्यविताराथानाम् ॥ ४ ॥ बलविज्ञाय-स्स्थविरः प्प्रवीरः सहस्वान्वाजी सहमानऽउग्ग्रः । अभिवीरोऽअभिसत्त्वासहोजाजैत्रमिन्द्ररथमातिष्ठगोवित्

॥ ५ ॥ गोत्रभिदङ्गोविदंव्वज्रबाहु अयन्तमज्ज्म प्प्रमृणन्तमोजसा । इम ७ं सजाताऽअनुव्वीरयद्ध्वमिन्द्र ७ं सखायोऽअनुस ७ं रभद्ध्वम् ॥ ६ ॥ अभिगोत्राणि सहसागाहमानोदयोव्वीरः शतमन्युरिन्द्रः । दुःश्च्यवनः पृतनाषाडयुद्ध्योऽस्माक ७ं सेनाऽअवतुप्प्रयुत्सु ॥ ७ ॥ इन्द्रऽआसान्नेताबृहस्पतिर्दक्षिणायज्ञः पुरऽएतुसोमः । देवसेनानामभिभञ्जतीनाञ्ज यन्तीनाम्मरुतोयन्त्वग्ग्रम् ॥ ॥ ८ ॥ इन्द्रस्यव्वृष्णो व्वरुणस्यराज्ञऽ आदित्यानाम्मरुता ७ं शर्द्धऽउग्ग्रम् ॥ महामनसाम्भुवनच्यवानाङ्घोषोदेवानाञ्जयतामुदस्थात् ॥ ९ ॥ उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सत्वनाम्मामकानाम्मना ७ंसि । उद्वृत्रहन्वाजिनांव्वाजिनान्युद्रथानाञ्जयताँय्यन्तुघोषाः ॥ १० ॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषुद्ध्वजेष्वस्माकंयाऽ इषवस्ताजयन्तु । अस्माकंव्वीराऽउत्तरे भवन्त्वस्माँऽउदेवाऽअवताहवेषु ॥ ११ ॥ अमीषांचित्तम्प्रतिलोभयन्तीगृहाणाङ्गा-

७

न्न्यप्वेपरेहि। अभिप्प्रेहि निर्द्दहहृत्सुशोकैरन्धेना मित्रा-
स्तमसासचन्ताम् ॥ १२ ॥ अवसृष्टापरा पतशरव्ये-
ब्रह्मसᳪशिते। गच्छामित्रान्न्प्रपद्यस्वमामीषाङ्कञ्च-
नोच्छिषः॥ १३ ॥ प्रेताजयतानरऽइन्द्रोवᳪशर्म्मयच्छतु॥
उग्प्राव÷सन्तुबाहवोनाधृष्ष्यायथासथ॥ १४॥ असौया
सेनामरुतᳪ परेषामब्भ्यैतिनऽओजसा स्प्पर्द्धमाना।ताङ्गू
हततमसापव्व्रतेन यथामीऽअन्न्योऽ अन्न्यन्नजानन्।
॥ १५ ॥ यत्रबाणाᳪसम्पतन्तिकुमारा व्विशिखाऽइव।
तन्नऽइन्द्रो ब्बृहस्पतिरदितिᳪशर्म्मयच्छतु व्विश्श्वाहाश-
र्म्मयच्छतु ॥ १६॥ मर्म्माणिते व्वर्म्मणा छादयामि सोम-
स्त्वाराजामृतेनानुवस्ताम्। उरोर्व्वरीयोव्वरुणस्तेकृणोतु
जयन्तन्त्वा नुदेवामदन्तु ॥ १७ ॥ इति रुद्रे तृतीयोऽ-
ध्यायः ॥ ३ ॥ हरिःॐ व्विब्भ्राडबृहत्० ॥ १ ॥ उदु-
त्यंजातवेदसं० ॥ २ ॥ येनापावकचक्षसा० ॥ ३ ॥ दैव्व्या-
वद्ध्वर्य्यू० ॥ ४ ॥ तम्प्रत्क्नथा पूर्व्वथा० ॥ ५॥ अयम्वे

नश्श्रीदयत्० ॥ ६ ॥ चित्रन्देवानां० ॥ ७ ॥ आनऽ-इडाभिर्व्विदथ० ॥ ८ ॥ यदद्यकच्चव्वृत्र० ॥९॥ तरणि-र्व्विश्वदर्शतो० ॥ १० ॥ तत्सूर्य्यस्य० ॥११॥ तन्न्मित्र-स्य० ॥ १२ ॥ बण्महाँऽ असि० ॥ १३ ॥ बट्सूर्य्यश्श्र-वसा० ॥१४॥श्रायन्तऽइवसूर्य्यं० ॥ १५॥ अद्यादेवाऽ उदिता० ॥ १६ ॥ आकृष्णेनरजसा० ॥१७॥ (एते मं-त्रा पूर्वं ब्रह्मयज्ञे उक्ताः) इति रुद्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥४ ॥

ॐ नमस्तेरुद्रमन्यवऽउतोतऽइषवेनमः ॥ बाहुभ्यामुतते-नमः ॥ १ ॥ यातेरुद्रशिवातनूरघोरापापकाशिनी ॥ तयानस्तन्न्वाशन्तमयागिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥ २ ॥ यामिषुङ्गिरिशन्तहस्तेबिभर्ष्यस्तवे ॥ शिवाङ्गिरित्रताङ्कु-रुमाहिंसीः पुरुषञ्जगत् ॥ ३ ॥ शिवेनव्वचसात्त्वा-गिरिशाच्छावदामसि ॥ यथानः सर्व्वमिज्जगदयक्ष्मर्ठ-सुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥ अध्यवोचदधिवक्ताप्प्रथमोदै-व्योभिषक् ॥ अहींश्चसर्व्वाञ्जम्भयन्त्सर्व्वाश्चयातुधान्न्यो-

धराचीः परासुव ॥ ५ ॥ असौ यस्ताम्रो ऽअरुण ऽउत बभ्रुः सुमङ्गलः ॥ ये चैनꣳ रुद्रा ऽअभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशो- ऽवैषाꣳ हेड ऽईमहे ॥ ६ ॥ असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः ॥ उतैनं गोपा ऽअदृश्रन्नदृश्रन्नुदहार्यः स दृष्टो मृडयाति नः ॥ ७ ॥ नमोऽस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे ॥ अथो ये ऽअस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः ॥ ८ ॥ प्रमुञ्च धन्वनस्त्वमुभयोरार्त्न्योर्ज्याम् ॥ याश्च ते हस्त ऽइषवः परा ता भगवो वप ॥ ९ ॥ विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाँ २ ऽउत ॥ अनेशन्नस्य या ऽइषव ऽआभुरस्य निषङ्गधिः ॥ १० ॥ या ते हेतिर्मीढुष्टम हस्ते बभूव ते धनुः ॥ तयाऽस्मान्विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परि भुज ॥ ॥ ११ ॥ परि ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः ॥ अथो य ऽइषुधिस्तवारे ऽअस्मन्निधेहि तम् ॥ १२ ॥ अवतत्य धनुष्ट्वꣳ सहस्राक्ष शतेषुधे ॥ निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भव ॥ १३ ॥ नमस्त ऽआयुधायानातताय धृष्णवे ॥ उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने

न्न्वने ॥ १४ ॥ मानोमहान्तमुतमानोऽअर्ब्भकम्मानऽ-
उक्षन्तमुतमानऽउक्षितम् । मानोव्वधीः पितरम्मोतमातर-
म्मानः प्प्रियास्तन्न्वोरुद्ररीरिषः ॥ १५ ॥ मानस्तोकेत-
नयेमानऽआयुषिमानोगोषु मानोऽअश्वेषुरीरिषः ॥
मानोव्वीरान्द्रुद्रभामिनोव्वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वाहवा-
महे ॥ १६ ॥ नमोहिरण्यबाहवेसेनान्येदिशाञ्चपतयेन-
मोनमोव्वृक्षेब्भ्योहरिकेशेब्भ्यः पशूनाम्पतयेनमोनमः शु-
ष्पिञ्जरायत्त्विषीमतेपथीनाम्पतयेनमोनमोहरिकेशायो-
पवीतिनेपुष्टानाम्पतयेनमो नमो बब्भ्लुशाय ॥ १७ ॥
नमो बब्भ्लुशायव्विव्याधिनेन्नानाम्पतयेनमोनमोभव-
स्य हेत्यैजगताम्पतयेनमो नमोरुद्रायाततायिनेक्षेत्राणा-
म्पतयेनमोनमः सूतायाहन्त्यैव्वनानाम्पतयेनमोनमोरो-
हिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहितायस्थपतयेव्वृक्षाणाम्पत-
येनमोनमोभुवन्तयव्वारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये नमोन-
मोमन्त्रिणेव्वाणिजायकक्षाणाम्पतयेनमोनमऽ उच्चैर्घोषा-

याक्रन्दयतेपत्तीनाम्पतयेनमोनमः कृत्स्नायतया ॥१९॥
नमः कृत्स्नायतयाधावतेसत्त्वनाम्पतयेनमोनमः सहमा-
नायनिव्याधिनऽआव्याधिनीनाम्पतयेनमोनमोनिष-
ङ्गिणेककुभायस्तेनानाम्पतयेनमोनमोनिचेरवेपरिचरा-
यारण्यानाम्पतये नमोनमोवञ्चते ॥ २० ॥ नमोवञ्च-
तेपरिवञ्चतेस्तायूनाम्पतयेनमोनमोनिषङ्गिणऽइषुधिमते-
तस्कराणाम्पतयेनमोनमः सृकायिभ्योजिघांसद्भ्यो
मुष्णताम्पतयेनमोनमोसिमद्भ्योनक्तञ्चरद्भ्योविकृन्ताना-
म्पतयेनमः ॥ २१ ॥ नमऽउष्णीषिणेगिरिचराय
कुलुञ्चानाम्पतये नमोनमः ऽइषुमद्भ्यो धन्वायिभ्यः
श्चवोनमोनमऽआतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्चवो न-
मोनमऽआयच्छद्भ्योस्यद्भ्यश्चवोनमोनमोविसृजद्भ्यः
॥ २२ ॥ नमोविसृजद्भ्योविध्यद्भ्यश्चवोनमोनमः
स्वपद्भ्योजाग्रद्भ्यश्चवोनमोनमः शयानेभ्यऽआसीने-
भ्यश्चवोनमोनमस्तिष्ठद्भ्योधावद्भ्यश्चवोनमोनमः स-

भ्यः ॥२३॥ नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमोऽश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमो नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृंहतीभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यः ॥२४॥ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः ॥२५॥ नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्यो अरथेभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः सङ्ग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यो अर्भकेभ्यश्च वो नमः ॥ २६ ॥ नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्म्मारेभ्यश्च वो नमो नमो निषादेभ्यः पुञ्जिष्टेभ्यश्च वो नमो नमः श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः ॥ २७ ॥ नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो नमो भवाय च रुद्राय च नमः ॥ शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शिति-

कण्ठायचनमः कपर्द्दिने॥२८॥नमः कपर्द्दिनेचव्युप्तकेशाय-
चनमः सहस्राक्षायचशतधन्न्वनेचनमो गिरिशयायचशिपि-
विष्टायचनमोमीढुष्टमायचेषुमतेचनमोह्रस्वाय ॥२९॥न-
मोह्रस्वायचवामनायचनमोबृहतेचवर्षीयसेचनमोवृद्धा-
यचसवृधेचनमोऽग्र्यायचप्रथमायचनमऽआशवे ॥ ३० ॥
नमऽआशवेचाजिरायचनमः शीघ्र्यायचशीभ्यायचन-
मऽऊर्म्यायचावस्वन्न्यायचनमो नादेयायचद्वीप्यायच
॥३१॥ नमोज्ज्येष्ठायचकनिष्ठायचनमः पूर्वजायचा-
परजायचनमोमध्यमायचापगल्भायचनमोजघन्न्याय-
चबुध्न्यायचनमः सोभ्याय ॥ ३२॥ नमः सोभ्यायच
प्रतिसर्य्यायचनमोयाम्म्यायचक्षेम्म्यायचनमः श्लोक्या-
यचावसान्यायचनमऽउर्वर्य्यायचखल्ल्यायचनमोव्व
न्न्याय॥३३॥ नमोव्वन्न्यायचकक्ष्यायचनमः श्रवायच
प्रतिश्रवायचनमऽआशुषेणायचाशुरथायचनमः शूराय
चावभेदिनेचनमोबिल्मिने॥३४॥ नमोबिल्मिनेचकव-

चिनेचनमोवर्म्मिणेचव्वरूथिनेचनमः श्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदुन्दुभ्यायचाहनन्न्यायचनमोधृष्णवे ३५॥
नमोधृष्णवेचप्रमृशायचनमोनिषङ्गिणेषुधिमतेचनमस्तीक्ष्णेषवेचायुधिनेचनमः स्वायुधायचसुधन्न्वने च ॥ ३६ ॥
नमः स्रुत्त्यायचपत्थ्यायचनमः काट्यायचनीप्प्यायच नमः कुल्ल्यायचसरस्यायचनमोनादेयायच व्वैशन्तायच नमः कूप्प्याय॥३७॥ नमः कूप्प्यायचावट्यायचनमोव्वीद्ध्र्यायचातप्प्यायचनमोमेघ्यायचविद्युत्त्यायचनमोव्वर्ष्यायचावर्ष्यायचनमोव्वात्त्याय।३८॥नमोव्वात्त्यायचरेष्म्यायचनमोव्वास्तव्यायचव्वास्तुपायचनमः सोमायचरुद्रायचनमस्ताम्म्रायचारुणायचनमः शङ्गायचपशुपतयेचनमऽउग्ग्रायचभीमायचनमोग्ग्रेवधायचदूरेवधायचनमोहन्त्रेचहनीयसेचनमोव्वृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यो नमस्ताराय ॥ ४० ॥ नमः शम्भवायचमयोभवायचनमः शङ्करायचमयस्करायचनमः शिवायचशिवतरायच ॥

॥ ४१ ॥ नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नमस्तीर्त्थ्याय च कूल्याय च नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च नमः किꣳशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्द्दिने च पुलस्तये च नम इरिण्याय च प्रपत्थ्याय च ॥ ४३ ॥ नमो व्रज्ज्याय च गोष्ठ्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमो हृदय्याय च निवेष्प्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमः शुष्क्याय ॥ ४४ ॥ नमः शुष्क्याय च हरित्त्याय च नमः पाꣳसव्व्याय च रजस्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च नम ऊर्व्व्याय च सूर्व्याय च नमः पर्ण्याय ॥ ४५ ॥ नमः पर्ण्याय च पर्णशदाय च नम उद्गुरमाणाय चाभिघ्नते च नम आखिदते च प्रखिदते च नम इषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यश्च वो नमो नमो वः किरिकेभ्यो देवानाꣳहृदयेभ्यो नमो विचिन्न्वत्केभ्यो नमो विक्षिणत्केभ्यो नम आनिर्हतेभ्यः ॥ ४६ ॥ द्रापे अन्धसस्पते दरिद्र नीललोहित ॥

आसाम्प्रजानामेषाम्पशूनाम्माभेर्म्मारोङ्मोचनं किञ्चनाममत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्रायतवसेकपर्द्दिनेक्षयद्वीराय प्प्रभरामहेमतीः ॥ यथाशमसद्द्विपदेचतुष्पदेव्विश्वम्पुष्टङ्ग्रामेऽअस्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥ यातरुद्रशिवातनूः शिवाव्विश्वाहभेषजी ॥ शिवारुद्रस्यभेषजीतयानोमृड जीवसे ॥ ४९ ॥ परिणोरुद्रस्यहेतिव्वृणक्तुपरित्त्वेषस्य दुर्म्मतिरघायोः ॥ अवस्थिरामघवद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तोकायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टमशिवतमशिवोनःसुमनाभव । परमेव्वृक्षऽआयुधन्निधायकृत्तिंव्वसानऽआचरपिनाकं बिभ्रदागहि ॥ ५१ ॥ व्विकिरिदव्विलोहितनमस्तेऽअस्तुभगवः ॥ यास्तेसहस्रंहेतयोन्न्यमस्म्मन्निवपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणिसहस्रशोबाह्वोस्तवहेतयः ॥ तासामीशानोभगवःपराचीनामुखाकृधि ॥ ५३ ॥ असङ्ख्यातासहस्राणियेरुद्राऽअधिभूम्याम् ॥ तेषांसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि ॥ ५४ ॥ अस्मिन्महत्यर्णवेन्त-

रिक्षेभवाऽअधि॥ तेषांᳬ० ॥ ५५ ॥नीलग्ग्रीवाःशिति-
कण्ठादिवᳯरुद्राऽउपश्रिताः। तेषाᳬ० ॥ ५६ ॥नील-
ग्ग्रीवाःशितिकंठाःशर्व्वाऽअधःक्षमाचराः ॥ तेषांᳬ०
॥ ५७ ॥ येवृक्षेषुशष्पिञ्जरानीलग्ग्रीवाव्विलोहिताः
॥तेषांᳬ० ॥ ५८ ॥ येभूतानामधिपतयोव्विशिखासः
कपर्दिनः॥ तेषाᳬ० ॥ ५९ ॥ येपथाम्पथिरक्षयऽऐलबृ-
दाऽआयुर्य्युधः ॥ तेषां ᳬ०॥६० ॥ येतीर्त्थानिप्प्रचर-
न्तिसृकाहस्तानिषङ्गिणः॥तेषांᳬ०॥६१ ॥ येन्नेषुव्वि-
विद्ध्यन्तिपात्रेषुपिबतोजनान् ॥ तेषाᳬ० ॥६२ ॥यऽ-
एतावन्तश्चभूयांᳬसश्चदिशोरुद्रावितस्त्थिरे ॥ तेषांᳬ
सहस्रयोजनेवधन्वानितन्मसि ॥ ६३ ॥ नमोस्तुरुद्रेभ्यो-
येदिवियेषांव्वर्षमिषवः। तेभ्योदशप्राचीर्दशदक्षिणाद-
शप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्दशोर्द्ध्वाःनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृ-
डयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः॥६४।
नमोस्तुरुद्रेभ्योयेन्तरिक्षेयेषांव्वातइषवः तेभ्योदशप्प्रा-

चीर्दिशोदक्षिणादशप्प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः ॥ तेभ्योनमोऽ अस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ६५ ॥ नमोऽस्तुरुद्रेभ्योयेपृथिव्यांयेषामन्नमिषवः तेभ्योदशप्प्राचीर्दशोदक्षिणादशप्प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः ॥ तेभ्योनमोऽ अस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मो यश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ६६ ॥ इति रुद्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ श्रीशिवार्पणमस्तु ॥

हरिः ॐ व्वय छंसोमव्व्रतेतवमनस्तनूषुबिभ्रतः प्रजावन्तः सचेमहि ॥ १ ॥ एषतेरुद्रभागः सहस्वस्राम्बिकया तञ्जुषस्वस्वाहैषतेरुद्रभागऽआखुस्तेपशुः ॥ २ ॥ अवरुद्रमदीमह्यवदेवन्त्र्यम्बकम् । यथानोव्वस्यसस्करद्यथानः श्रेयसस्करद्यथानोव्यवसाययात् ॥ ३ ॥ भेषजमसिभेषजङ्गवेश्वायपुरुषायभेषजम् । सुखम्मेषायमेष्यै ॥ ४ ॥ त्र्यम्बकंयजामहेसुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । उर्वारुक-

मिवबंधनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ त्र्यम्बकंयय जामहे सुगंधिम्पतिवेदनम्। उर्व्वारुकमिवबन्धनादितोमुक्षीयमामुतः ॥ ५ ॥ एतत्ते रुद्रावसन्तेनपरोमूजवतोतीहि । अवततधन्वापिनाकवासः कृत्तिवासाऽअहिंसन्नः शिवोतीहि ॥ ६ ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः कश्यपस्यत्र्यायुषम् यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥ ७ ॥ शिवोनामासिस्वधितिस्तेपितानमस्तेऽअस्तुमामाहिंसीः। निवर्त्तयाम्म्यायुषेन्नाद्यायप्रजननायरायस्पोषायसुप्रजास्त्वायसुवीर्य्याय ॥ इति रुद्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ हरिः

ॐ व्वाजश्श्चमेप्प्रसवश्श्चमेप्प्रयतिश्श्चमेप्प्रसितिश्श्चमेधीतिश्श्चमेक्क्रतुश्श्चमेस्वरश्श्चमेश्श्लोकश्श्चमेश्श्रावश्श्चमेश्श्रुतिश्श्चमेज्ज्योतिश्श्चमेस्वश्श्चमेयज्ज्ञेनकल्प्पंताम् ॥ १ ॥ प्प्राणश्श्चमेपानश्श्चमेव्यानश्श्चमेसुश्श्चमेचित्तञ्चमऽआधीतञ्चमेव्वाकचमेमनश्श्चमेचक्षुश्श्चमेश्श्रोत्रञ्चमेदक्षश्श्चमेबलञ्चमेय-

ज्ञेनकल्पन्ताम्॥ २॥ओजश्चमेसहश्चमऽआत्माचमेतनूश्चमेशर्म्मचमेवर्म्मचमेङ्गानिचमेस्थीनिचमेपरूᳪषिचमेशरीराणिचमऽआयुश्चमे जराचमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ३ ज्यैष्ठ्यञ्चमऽ आधिपत्यञ्चमे मन्युश्चमे भामश्चमेमश्चमेम्भश्चमेजेमाचमे महिमाचमेवरिमाचमेप्रथिमाचमेवर्षिमाचमेद्राघिमाचमेवृद्धञ्चमेवृद्धिश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥४॥सत्यञ्चमेश्रद्धाचमेजगच्चमेधनञ्चमे विश्वञ्चमेम हश्चमेक्रीडाचमे मोदश्चमेजातञ्चमे जनिष्यमाणञ्चमेसूक्तञ्चमेसुकृतञ्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम्॥५॥ऋतञ्चमेमृतञ्चमेयक्ष्मञ्चमेनामयच्चमेजीवातुश्चमे दीर्घायुत्वञ्चमेनमित्रञ्चमेभयञ्चमेसुखञ्चमेशयनञ्चमेसूषाश्चमेसुदिनञ्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ताचमे धर्त्ताचमेक्षेमश्चमेधृतिश्चमेविश्वञ्चमेमहश्चमे संविच्चमेज्ञात्रञ्चमे सूश्चमेप्रसूश्चमेसीरञ्चमेलयश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्चमे मयश्चमेप्रियञ्चमे नुकामश्चमे कामश्चमे सौमनसश्चमेभग-

श्च्चमेद्रविणञ्चमेभद्रञ्चमे श्रेयश्श्चमेव्वसीयश्चमे यशश्श्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ८ ॥ ऊर्क्कमे सूनृताचमे पयश्श्चमेरसश्श्चमे घृतञ्चमे मधुचमे सग्ग्धिश्चमेसपीतिश्श्चमे कृषिश्श्चमेव्वृष्टिश्श्चमे जैत्रञ्चमऽऔद्भिद्यञ्चमेयज्ञेनकल्पंताम् ॥ ९ ॥ रयिश्चमेरायश्श्चमे पुष्टञ्चमेपुष्टिश्चमेव्विभुचमेप्प्रभुचमेपूर्णञ्चम पूर्णतरञ्चमेकुयवञ्चमेक्षितञ्चमेन्नञ्चमेक्षुच्चमेयज्ञेनयकल्पन्ताम्॥ १०॥ व्वित्तञ्चमेव्वेद्यञ्चमे भूतञ्चमेभविष्यच्चमेसुगञ्चमेसुपत्थ्यञ्चमेऽऋद्धञ्चमऽऋद्धिश्श्चमेक्लृप्तञ्चमेक्लृप्तिश्चमे मतिश्चमेसुमतिश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्व्रीहयश्श्चमेयवाश्चमेमाषाश्चमे तिलाश्चचमेमुद्गाश्चमेखल्वाश्चमेप्रियङ्गवश्चमेणवश्चमेश्यामाकाश्चमेनीवाराश्चमेगोधूमाश्चमे मसूराश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ॥ १२ ॥ अश्माचमे मृत्तिकाचमेगिरयश्चमेपर्वताश्चमेसिकताश्चमे व्वनस्पतयश्चमेहिरण्यञ्चमे यश्चमेश्यामञ्चमे लोहञ्चमेसीसञ्चमेत्त्रपुचमेयज्ञेन कल्पंताम्

॥ १३ ॥ अग्निश्चमऽआपश्चमे व्वीरुधश्चमऽ ओषधयश्चमेकृष्टपच्याश्चमेग्राम्म्याश्चमे पशवऽ आरण्याश्चमेवित्तंचमेव्वित्तिश्चमेभूतञ्चमेभूतिश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १४ ॥ व्वसुचमेव्वसतिश्चमे कर्म्मचमे शक्तिश्चमेर्त्थश्चमऽ एमश्चमऽइत्याचमेगतिश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ अग्निश्चमऽ इन्द्रश्चमे सोमश्चमऽ इन्द्रश्चमे सविताचमऽइन्द्रश्चमे सरस्वतीचमइन्द्रश्चमे पूषाचमऽइन्द्रश्चमे बृहस्प्पतिश्चमऽ इन्द्रश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १६ ॥ मित्त्रश्चमऽइन्द्रश्चमे व्वरुणश्चमऽइन्द्रश्चमे धाताचमऽइन्द्रश्चमेत्वष्टा चमऽइन्द्रश्चमेमरुतश्चमऽइन्द्रश्चमे व्विश्वेचमेदेवाऽइन्द्रश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १७ ॥ पृथिवीचमऽइन्द्रश्चमेन्तरिक्षञ्चमऽइन्द्रश्चमेद्यौश्चमऽइन्द्रश्चमे समाश्चमऽइन्द्रश्चमे नक्षत्त्राणिचमऽइन्द्रश्चमे दिशश्चमऽइन्द्रश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १८ ॥ अᳬशुश्चमेरश्मिश्चमेदाब्भ्यश्चमेधिपतिश्चमऽउपा, ᳬशुश्चमेन्तर्यामश्चमऽऐन्द्रवा-

ग्रुवश्चमेमैत्रावरुणश्चमऽ आश्विनश्चमेप्प्रति प्प्रस्थानं-श्चमेशुक्रश्चमेमन्थीचमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १९ ॥ आग्रयणश्चमेव्वैश्वदेवश्चमेद्ध्रुवश्चमे वैश्वानरश्चमऽ-ऐन्द्राग्नश्चमे महावैश्वदेवश्चमे मरुत्वतीयाश्चमे-निष्केवल्यश्चमे सावित्रश्चमे सारस्वतश्चमे पात्नीव-तश्चमेहारियोजनश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २० ॥ स्रुचश्चमेचमसाश्चमे व्वायव्व्यानिचमेद्रोणकलशश्च-मेग्ग्रावाणश्चमे धिषवणेचमे पूतभृच्चमऽ आधवनीय-श्चमे व्वेदिश्चमेबर्हिश्चमेवभृथश्चमे स्वगाकारश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २१ ॥ अग्निश्चमेघर्म्मश्चमे-र्क्कश्चमे सूर्य्यश्चमे प्प्राणश्चमेश्वमेधश्चमेपृथिवीचमे-दितिश्चमेदितिश्चमेद्यौश्चमेङ्गुलयः शक्करयोदिश-श्चमेयज्ञेनकल्पंताम् ॥ २२ ॥ व्व्रतञ्चमऽऋतवश्चमे तपश्चमे संव्वत्सरश्चमे होरात्रेऽऊर्व्वष्ठी वेबृहद्रथन्तरंच-मेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २३ ॥ एकाचमेतिस्रश्चमेतिस्रश्च-मेपञ्चचमेपञ्चचमेसप्तचमेसप्तचमेनवचमे नवचमऽएका-

दशचमऽएकादशचमेत्रयोदशचमेत्रयोदशचमेपञ्चदश-
चमेपञ्चदशचमे सप्तदशचमेसप्तदशचमेनवदशचमेनवद-
शचमऽएकविꣳशतिश्चमऽएकविꣳशतिश्चमेत्रयोविꣳ
शतिश्चमेत्रयोविꣳशतिश्चमेपञ्चविꣳशतिश्चमेपञ्च-
विꣳशतिश्चमेसप्तविꣳशतिश्चमेसप्तविꣳशतिश्चमेनव
विꣳशतिश्चमेनवविꣳशतिश्चमऽएकत्रिꣳशच्चमऽएक
त्रिꣳशच्चमेत्रयस्त्रिꣳशच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम्॥२४॥चतस्र-
श्चमेऽष्टौचमेऽष्टौचमेद्वादशचमेद्वादशचमेषोडशचमे षोडश-
चमे विꣳशतिश्चमे विꣳशतिश्चमेचतुर्विꣳशति
श्चमेचतुर्विꣳशतिश्चमेऽष्टाविꣳशतिश्चमेऽष्टाविꣳशतिश्चमे
द्वात्रिꣳशच्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳश
च्चमेचत्वारिꣳशच्चमे चत्वारिꣳशच्चमे चतुश्चत्वारिꣳ
शच्चमेचतुश्चत्वारिꣳशच्चमेऽष्टाविꣳशश्चमे यज्ञेनकल्प-
न्ताम् ॥ २५ ॥ त्र्यविश्चमेत्र्यवीचमेदित्यवाट्चमेदि-
त्यौहीचमे पञ्चाविश्चमेपञ्चावीचमेत्रिवत्सश्चमेत्रिव-
त्साचमेतुर्य्यवाट्चमेतुर्य्यौहीचमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २६ ॥

पृष्ठवाट्टचमेपष्ठौहीचमऽउक्षाचमेव्वसाचमऽऋषभश्चमे-
ऽनड्वांश्चमेधेनुश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २७ ॥

व्वाजायस्वाहाप्रसवायस्वाहापिजायस्वाहाक्रतवेस्वाहा-
व्वसवेस्वाहाहर्पतयेस्वाहान्हेमुग्धायस्वाहा मुग्धी-
यंव्वैनर्ठंशिनायस्वाहा: विनर्ठंशिन आन्त्यायनाय
स्वाहान्त्यायभौव्वनाय स्वाहा भुवनस्य पतयेस्वाहाधि-
पतये स्वाहाप्रजापतये स्वाहाइयन्तेराण्मित्रायायन्ता-
सियमनऽऊर्ज्जेत्वाव्वृष्टयैत्वाप्रजानान्त्वाधिपत्याय २८

आयुर्यज्ञेनकल्पतामप्राणोयज्ञेनकल्पताञ्चक्षुर्यज्ञेनक
ल्पतार्ठंश्रोत्रंयज्ञेनकल्पताव्वाग्यज्ञेनकल्पताम्मनो
यज्ञेनकल्पतामात्मायज्ञेनकल्पताम्ब्रह्मायज्ञेन कल्प-
ताञ्ज्योतिर्य्यज्ञेनकल्पतार्ठंस्वर्य्यज्ञेन कल्पताम्पृष्ठं-
य्यज्ञेनकल्पतांयज्ञोयज्ञेनकल्पताम् । स्तोमश्चयजुश्च
ऽऋक्चसामचब्बृहच्च रथन्तरञ्चस्वर्द्देवाऽअगन्मामृताऽ
अभूमप्प्रजापतेःप्रजाऽअभूमव्वेट्स्वाहा ॥ २९ ॥

इतिरुद्रेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ हरिःॐऋचंव्वाचम्प्रपद्ये-
मनोयजुःप्रपद्येसामप्प्राणम्प्रपद्येचक्षुःश्श्रोत्रम्प्रपद्येव्वा-
गोजःसहौजोमयिप्राणापानौ ॥ १ ॥ यन्मेछिद्द्रञ्चक्षु-
षोहृदयस्यमनसोव्वातितृण्णम्बृहस्पतिर्म्मेतद्दधातुशन्नो
भवतुभुवनस्ययस्पतिः ॥ २ ॥ भूर्भुवःस्वःतत्स-
वितुर्व्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीमहि।धियोयोनःप्रचोदयात्
॥ ३ ॥ कयानश्चित्रऽआभुवदूतीसदावृधःसखा ।
कयाशचिष्ठयाव्वृता ॥ ४ ॥ कस्त्वासत्योमदानाम्मंह-
िष्ठोमत्सदन्धसः।दृढाचिदारुजेव्वसु ॥ ५ ॥ अभीषुणः
सखीनामविताजरितॄणाम्।शतम्भवास्यूतिभिः ॥ ६ ॥
कयात्वन्नऽऊत्याभिप्प्रमन्दसेवृषन् कयास्तोतृभ्यऽआभर
॥ ७ ॥ इन्द्रोव्विश्वस्यराजतिशन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चतु-
ष्पदे ॥ ८ ॥ शन्नोमित्रःशंव्वरुणःशन्नोभवत्वर्य्यमा ।
शन्नऽइन्द्रोबृहस्पतिःशन्नोविष्णुरुरुक्रमः ॥ ९ ॥ शन्नो
व्वातःपवताᳬशन्नस्तपतुसूर्य्यः । शन्नःकनिक्रदद्देवः

पर्ज्जन्न्योऽअभिवर्षतु ॥ १० ॥ अहानिशम्भवन्तुनः शठंरात्रीः प्रतिधीयताम् । शन्नऽइन्द्राग्नीभवतामवोभिः शन्नऽइन्द्रावरुणारातहव्व्या शन्नऽइन्द्रापूषणांव्वाजसातौ शमिन्द्रासोमासुवितायशंय्योः ॥ ११ ॥ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये शंय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १२ ॥ स्योनापृथिविनोभवानृक्षराविनेशनी । यच्छानःशर्म सप्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्जेद-धातन । महेरणायचक्षसे ॥ १४ ॥ योवः शिवतमोरस-स्तस्यभाजयतेहनः । उशतीरिवमातरः ॥ १५ ॥ तस्माऽ-अरंङ्गमामवोयस्यक्षयायजिन्न्वथ । आपोजनयथाचनः ॥ १६ ॥ द्यौःशान्तिरन्तरिक्षठंशान्तिः पृथिवीशान्ति-रापःशान्तिरोषधयःशान्तिः व्वनस्पतयः शान्तिर्व्विश्श्वे देवाःशान्तिर्ब्ब्रह्मशान्तिःसर्व्वठंशान्तिःशान्तिरेव-शान्तिःसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृतेदृठंहमामित्रस्यमा-चक्षुषासर्व्वाणिभूतानिसमीक्षन्ताम् । मित्रस्याहञ्चक्षु-षासर्व्वाणिभूतानि समीक्षेमित्रस्यचक्षुषा समीक्षामहे ॥

॥ १८ ॥ इतेहर्दृठ्ठहमाज्ज्योक्तेसुन्दृशिजीव्यासञ्ज्योक्तै सुन्दृशिजीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमस्तेहरसेशोचिषेनमस्तेऽअस्त्वर्च्चिषे । अन्न्यांस्तेऽअस्म्मत्तपन्तुहेतयं÷पावकोऽअस्म्मब्भ्यर्ठशिवोभव ॥ २० ॥ नमस्तेऽअस्तुविद्युतेनमस्तेस्तनयित्नवे । नमस्तेभगवन्नस्तुयत॑स्व÷समीहसे ॥ ॥ २१ ॥ यतोयत॑समीहसेततोनोऽअभयंकुरु । शन्नं÷कुरुप्रजाभ्योभयन्नःपशुभ्य÷ ॥ २२ ॥ सुमित्रियानऽआपऽओषधयःसन्तु । दुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तुयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्म्मः ॥ २३ ॥ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्क्रमुच्चरत् । पश्येमशरद÷शतञ्जीवेमशरद÷शतठ्ठशृणुयामशरद÷शतंप्प्रब्रवामशरद÷शतमदीनाःस्यामशरद÷शतम्भूयश्च्चशरद÷शतात् ॥ २४ ॥ इतिरुद्रेअष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ अथस्वस्तिप्रार्थनामंत्राध्यायः । ॐस्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्श्रवाःस्वस्तिन÷ पूषा विश्ववेदाः । स्वस्तिनस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिःस्वस्तिनोबृहस्पतिर्द्दधातु ॥ १ ॥ पय÷पृथिव्व्याम्पयऽओषधीषुपयोदिव्व्यन्तरिक्षेपयोधा॑ । पयस्वतीःप्प्रदिश÷सन्तुमह्यम् ॥ २ ॥

ॐसद्योजातम्प्रपद्यामिसद्योजातायवैनमोनमः ॥ भवेभवेनातिभवेभवस्वमांभवोद्भवायनमः ॥ १ ॥ वामदेवायनमोज्येष्ठायनमः श्रेष्ठायनमोरुद्रायनमःकालायनमः कलविकरणायनमोबलविकरणायनमः ॥ २ ॥ बलायनमोबलप्रमथायनमः सर्वभूतदमनायनमोमनोन्मनायनमः ॥ ३ ॥ अघोरेभ्योथघोरेभ्योघोरघोरतरेभ्यः । सर्वेभ्यःसर्व्वशर्वेभ्योनमस्तेऽअस्तुरुद्ररूपेभ्यः ॥ ४ ॥ तत्पुरुषायविद्महेमहादेवायधीमहि । तन्नोरुद्रःप्रचोदयात् ॥ ५ ॥ ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वभूतानांसब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्माशिवोमेऽअस्तुसदाशिवोम् ॥ ६॥ ॐसर्वेषां वाऽएषवेदानाᳬं रसोयत्सामसर्वेषामेवैनमेतद्वेदानाᳬं रसेनाभिषिञ्चति ॥ ७ ॥ ॐ शान्तिः- शांतिः सुशांतिर्भवतु सर्वारिष्टशांतिर्भवतु ॥ एवमभिषेकं कृत्वा वस्त्रादिमंत्रपुष्पयुक्तनमस्कारपर्यंतं पूजां समाप्य ॥ ॐ अनेन रुद्राभिषेकयुक्तपूजाकर्मणा श्रीभवानीशंकरमहामृत्युञ्जयमहारुद्रःप्रीयतां न मम ॥ इत्यर्पयेत् ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति रुद्राभिषेकविधिः समाप्तः ॥

अथ गायत्रीपुरश्चरणप्रयोगः ॥ तत्र तावत्सुमुहूर्ते ती-र्थादौ बिल्ववृक्षाश्रये वा गत्वा आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य करिष्यमाणगायत्रीपुरश्चरणे अधि-कारसिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयममुकप्रत्याम्नायद्वारा अहमाच-रिष्ये ॥ इति संकल्प्य धेनुदानहोमसुवर्णादिप्रत्या-म्नायविधिना कृच्छ्राणि संपादयेत् ॥ पुनर्देशकालौ संकीर्त्य मम सकलपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्विंशतिलक्षजपात्मकं गायत्रीपुरश्चरणं स्वयं विप्र-द्वारा वा करिष्ये ॥ तदंगत्वेन गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनंनांदीश्राद्धाचार्यादि जपकर्तृवरणंच करिष्ये ॥ इति संकल्प्य सुमुखश्चेत्या दिना गणपतिपूजनादि नान्दीश्राद्धान्तं च विधाय ना-न्दीश्राद्धांते सविता प्रीयताम् इति पठित्वादेशकालौ सं-कीर्त्य गायत्रीपुरश्चरणेजपकर्तारंत्वामहं वृणे इति पृथक् पृथक् विप्रद्वारा जपे विप्रान्वृणुयात्॥ ततस्तान्वस्त्रासन-कमंडलुमालादिभिः संपूज्य देवताः प्रार्थयेत् ॥ सूर्यः सोमो यमः कालः संध्ये भूतान्यहः क्षपा॥पवमानो दिक्प-तिभूराकाशं खेचरामराः ॥ ब्रह्मशासनमास्थाय कल्पध्व-मिह सन्निधिम्॥ इति पठित्वा ततः कुशाद्यासनोपविष्टः

पवित्रपाणिराचम्य देशकालौ स्मृत्वा अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहममुकशर्मणो यजमानस्य सकलपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गायत्रीपुरश्चरणान्तर्गताऽमुकसंख्यापरिमितगायत्रीजपं करिष्ये ॥ इति प्रात्याहिकजपं संकल्प्य॥ ॐगुरवे नमः ॥ ॐ गणपतये नमः॥ ॐदुर्गायैन० ॥ ॐ मातृभ्योनमः॥ इतिनत्वा त्रिःप्राणानायम्य ॥ ॐ तत्सवितुरिति गायत्र्या विश्वामित्रऋषिःसविता देवता गायत्री छंदः जपेविनियोगः ॥ ॐ विश्वामित्राय ऋषये नमः शिरसि ॥ ॐ गायत्रीछंदसे नमो मुखे । ॐसवितृदेवतायै नमो हृदि ॥ इति न्यस्य॥ ॐ तत्सवितुरित्यंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐवरेण्यंतर्जनीभ्यां नमः॥ ॐभर्गो देवस्य मध्यमाभ्यां न०॥ ॐधीमहिनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐधियोयोनः कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐप्रचोदयात् करतलकरपृष्ठाभ्यांन० इति करन्यासं कृत्वा एवमेव हृदयादिषडंगन्यासं कुर्यात् ॥सयथा-ॐतत्सवितुरिति हृदयाय नमः॥ ॥१॥ वरेण्यमिति शिरसे स्वाहा॥२॥भर्गो देवस्येति शिखायै वषट्॥३ धीमहीति कवचायहुं ॥ ४ ॥ धियो यो न इति नेत्रयो-वौषट्॥५॥ प्रचोदयादिति अस्त्राय फट् ॥ ततो जपः कार्यः॥ (तत्रादौमालासंस्कारः) कुशोदकसहितः पंच-

गव्यैर्मालां प्रक्षाल्य ॐ ह्रीं अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं एं ऐं ओं औं अं अः कं खं गं घं ङं चं छं जं झं ञं टं ठं-डं ढं णं तं थं दं धं नं पं फं बं भं मं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं इत्येतानि पंचाशन्मातृकाक्षराणि अश्वत्थपत्रस्था-पितमालायां विन्यस्य ॐ सद्योजातेति मंत्रेण मालां पंच-गव्येन प्रोक्ष्य शीतजलेन प्रक्षाल्य ॐ वामदेवेति चंदने-नावघृष्याघोरेंतिमालां धूपयित्वा ॐ तत्पुरुषेति चंदन-कस्तूर्यादिना लेपयित्वा ॐ ईशान इति मंत्रेण प्रतिमणिं शतवारं दशवारं वा अभिमंत्र्य ॐ अघोरेतिमंत्रेण मेरुं दशवारमभिमंत्रयेत् ॥ ततस्तैरेव मंत्रैर्मालां पञ्चोपचारैः संपूजयेत् ॥ (मंत्राः सर्वे रुद्राभिषेके द्रष्टव्याः) ततः ॐ महामाये महामाले सर्वशक्तिस्वरूपिणि ॥ चतुर्वर्गस्त्वयि न्यस्तस्तस्मान्मे सिद्धिदा भव ॥ इति प्रार्थ्य ॥ ॐ अविघ्नं कुरु माले त्वं गृह्णामि दक्षिणे करे ॥ जपकाले च सिद्ध्यर्थं प्रसीद मम सिद्धये ॥ इति तामादाय मंत्रदेवतां सवितारं ध्यायन् हृदयसमीपे मालां धारयन् मंत्रार्थं स्मर-न्मध्यंदिनावधि जपेत् । अतित्वरायां सार्द्धत्रयप्रहरावधि जप्त्वान्ते पुनः प्रणवमुक्त्वा ॐ त्वंमाले सर्वदेवानां प्रीतिदा शुभदा भव ॥ शिवं कुरुष्व मे भद्रे यशो वीर्यं च सर्वदा

॥ १ ॥ इति मालां शिरसि निधाय त्रिः प्राणानायम्य पूर्वोक्तं न्यासत्रयं कृत्वा जपमीश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ प्रत्यहं समानसंख्य एव जपो न तु न्यूनाधिकः ॥ एवंपुरश्चरण-जपसमाप्तौ होमः ॥ पुरश्चरणसांगतासिद्ध्यर्थं होमविधिं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य अग्निं प्रतिष्ठाप्य पीठे सूर्यादि-नवग्रहपूजनादि कलशस्थापनान्तं कर्म कृत्वा कुशक-ण्डिकां कुर्यात् ॥ ततः आज्यभागांते इदं हवनीयद्रव्यम-न्वाधानोक्तदेवताभ्योऽस्तु न ममेति यजमानद्वारा त्यागं कृत्वा॥ अर्कादिसमिच्चर्वाज्याहुतिभिर्ग्रहहोमंसंपाद्य प्रधा-नदेवतां सवितारं चतुर्विंशतिसहस्रतिलाहुतिभिस्त्रिसहस्र-संख्याकाभिः पायसाहुतिभिर्घृतमिश्रतिलाहुतिभिर्दूर्वाहु-तिभिःक्षीरद्रुमसमिधाहुतिभिश्च तर्पयित्वा शेषेण स्विष्टकृ-द्धोमं कुर्यात्॥होमे सप्रणवव्याहृतिरहिता स्वाहांता गायत्री दूर्वात्रयस्यैकाहुतिः ॥ दूर्वासमिधो दधिमध्वाज्याक्ताः । ततो होमांते बलिदानं कृत्वा यजमानस्याभिषेकः कार्यः॥ ततः प्रतिलक्षं सुवर्णनिष्कत्रयं तदर्धं वा शक्त्या वा दक्षिणा होमांते जले देवं सवितारं संपूज्य होमसंख्यादशांशेन २४०० गायत्र्यंते सवितारं तर्पयामि इत्युक्त्वा तर्पणं कार्यम् ॥ तर्पणदशांशेन २४० गायत्र्यन्ते आत्मानमभि-षिंचामि नम इति यजमानमूर्ध्न्यभिषेकः । होमतर्पणा

भिषेकाणां मध्ये यदेव न संभवति तत्स्थाने तत्तद्द्विगुणो जपः कार्यः ॥ अभिषेकसंख्यादशांशेन विप्रभोजनम् ॥ पुरश्चरणं संपूर्णमस्त्विति विप्रान् वाचयित्वा ईश्वरार्पणं कार्यम् । प्रत्यहं यज्जाग्रत इति शिवसंकल्पमंत्रस्य त्रिः पाठः ॥ कर्त्ता ब्राह्मणैः सह हविष्याशी सत्यवाक् अधः-शायी ब्रह्मचारी भवेत् ॥ विष्णुशयनमासेषु पुरश्चरणं न कार्यम् ॥ तीर्थादौ शीघ्रं सिद्धिः बिल्ववृक्षाश्रयेण जपे एकाहात्सिद्धिः ॥ इति धर्मसिंधौ गायत्रीपुरश्चरणप्रयोगः

अथ गायत्रीशापविमोचनम् ॥ अस्य श्रीब्रह्मशापवि-मोचनमंत्रस्यब्रह्माऋषिः भुक्तिमुक्तिप्रदा ब्रह्मशापविमोचन मंत्रस्य ब्रह्मऋषिःभुक्तिमुक्तिप्रदा ब्रह्मशापविमोचनी गाय-त्रीशक्तिर्देवता गायत्रीछंदः ब्रह्मशापविमोचने विनियोगः ॥ ॐगायत्रीं ब्रह्मेत्युपासीत यद्रूपंब्रह्मविदो विदुः ॥ तां पश्यंति धीराःसुमनसा वाचामग्रतः ॥ ॐवेदांतनाथाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि । तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात् ॐ देवी गायत्री त्वं ब्रह्मशापाद्विमुक्ता भव॥१॥ अस्य श्रीव-सिष्ठशापविमोचनमंत्रस्य निग्रहानुग्रहकर्त्ता वसिष्ठ ऋषिः वसिष्ठानुगृहीता गायत्री शक्तिर्देवता विश्वोद्भवा गायत्री छंदः वसिष्ठशापविमोचनार्थं जपे विनियोगः ॥ ॐ

सोहमर्कमयं ज्योतिरहं शिवः आत्मज्योतिरहं शुक्रः सर्व-ज्योतिरसोस्म्यहम् ॥ इत्युक्त्वा योनिमुद्रां प्रदर्श्य गाय-त्रीत्रयं पठित्वा॥ॐदेवी गायत्री त्वं वसिष्ठशापाद्विमुक्ता-भव।।२॥अस्य श्री विश्वामित्रशापविमोचनमंत्रस्य नूतन-सृष्टिकर्ता विश्वामित्रऋषिः।विश्वामित्रानुगृहीतागायत्रीश-क्तिर्देवता वाग्देहागायत्रीछंदः विश्वामित्रशापविमोचनार्थं जपेविनियोगः ॥ ॐगायत्रीं भजाम्यग्निमुखीं विश्वगर्भां यदुद्भवा देवाश्चक्रिरे विश्वसृष्टिं तां कल्याणीमिष्टकरीं प्रपद्ये ॥ यन्मुखान्निसृतोऽखिलवेदगर्भः ॥ शापयुक्ता तु गायत्री सफला न कदाचन ॥ शापादुत्तारिता सा तु भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ (गायत्रीप्रार्थना) अजरे अमरे चैव ब्रह्मयोनिर्नमोस्तुते ॥ ब्रह्मशापाद्विमुक्ता भव ॥ वसिष्ठशापाद्विमुक्ता भव॥विश्वामित्रशापाद्विमुक्ता भव॥ इति गायत्रीशापविमोचनम् ॥ अथगायत्रीकवचम् ॥ अस्यश्रीगायत्रीकवचस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रा ऋषयः। ऋग्य-जुःसामाथर्वाणिच्छंदांसि परब्रह्मस्वरूपिणी गायत्री देवता, भूः बीजम्, भुवः शक्तिः, स्वः कीलकम्, गाय-त्रीप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः ॥ वर्णास्त्रां कुंडिकाहस्तां शुद्धनिर्मलज्योतिषीम् । सर्वतत्त्वमयीं वंदे गायत्रीं वेद-

मातरम् ॥ १ ॥ अथ ध्यानम् ॥ मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्र्यक्षणैर्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम्॥गायत्रीं वरदाभयांकुशकशां शूलं कपालं गुणंशंखं चक्रमथारविंदयुगलं हस्तैर्वहंतीं भजे ॥१॥ ॐ गायत्री पूर्वतः पातु सावित्री पातु दक्षिणे ॥ ब्रह्मविद्या च मे पश्चादुत्तरे मां सरस्वती ॥ १ ॥ पावकी मे दिशं रक्षेत्पावकोज्ज्वलशालिनी ॥ यातुधानीं दिशं रक्षेद्यातुधानगणार्दिनीम् ॥ २ ॥ पावमानीं दिशं रक्षेत्पवमानविलासिनी॥दिशं रौद्रीमवतु मे रुद्राणी रुद्ररूपिणी॥३॥ ऊर्ध्वं ब्रह्माणी मे रक्षेदधस्ताद्वैष्णवी तथा ॥ एवं दश दिशो रक्षेत्सर्वतो भुवनेश्वरी ॥ ४ ॥ ब्रह्मास्त्रस्मरणादेव वाचां सिद्धिः प्रजायते ॥ ब्रह्मदण्डश्च मे पातु सर्वशस्त्रास्त्रभक्षकः ॥ ५ ॥ ब्रह्मशीर्षस्तथा पातु शत्रूणां वधकारकः ॥ सप्त व्याहृतयः पान्तु सस्वरा बिंदुसंयुताः ॥६॥ वेदमाता च मां पातु सरहस्या सदेवता ॥ देवीसूक्तं सदा पातु सहस्राक्षरदेवता ॥ ७ ॥ चतुष्षष्टिकला विद्या दिव्याद्या पातु देवता ॥ बीजशक्तिश्च मे पातु पातु विक्रम देवता ॥८॥ तत्पदं पातु मे पादौ जंघे मे सवितुः पदम्॥ वरेण्यं कटिदेशं तु नाभिं भर्गस्तथैव च ॥९॥देवस्य मे तु

हृदयं धीमहीति गलं तथा ॥ धियो मे पातु जिह्वायां यः पदं पातु लोचने ॥ १० ॥ ललाटे नः पदं पातु मूर्धानं मे प्रचोदयात्। तद्वर्णः पातु मूर्धानं सकारः पातु भालकम् ॥ ११ ॥ चक्षुषी मे विकारस्तु श्रोत्रं रक्षेत्तुकारकः। नासापुटे वकारो मे रेकारस्तु कपोलयोः ॥ १२ ॥ णिकारस्त्वधरोष्ठे च यकारस्तूत्तरोष्ठके। आस्यमध्ये मकारस्तु गोकारस्तु कपोलयोः ॥ १३ ॥ देकारः कंठदेशे च वकारः स्कंधदेशयोः। स्यकारो दक्षिणं हस्तं धीकारो वामहस्तके॥ १४॥ मकारो हृदयं रक्षे-द्धिकारो जठरं तथा। धिकारो नाभिदेशं तु योकारस्तु कटिद्वयम् ॥ १५ ॥ गुह्यं रक्षतु योकार ऊरू मे नः पदाक्षरम्। प्रकारो जानुनी रक्षेच्चोकारो जंघदेशयोः ॥ १६ ॥ दकारो गुल्फदेशं तु यात्कारः पादयुग्मकम्। जातवेदेति गायत्री त्र्यंबकेति शताक्षरा ॥ १७ ॥ सर्वतः सर्वदा पातु आपोज्योतीति षोडशी ॥ इदं तु कवचं दिव्यं बाधाशतविनाशनम् ॥ १८ ॥ चतुष्षष्टिकला-विद्यासकलैश्वर्यसिद्धिदम्। जपारंभे च हृदयं जपांते कवचं पठेत् ॥ १९ ॥ स्त्रीगोब्राह्मणमित्रादिद्रोहाद्यखि-लपातकैः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥

॥ २० ॥ भूर्जपत्रे लिखित्वैतत्स्वकंठे धारयेद्यदि । शिखायां दक्षिणे बाहौ नानाविद्यानिधिर्भवेत् ॥ २१ ॥ इति विश्वामित्रकल्पोक्तं गायत्रीकवचम् ॥

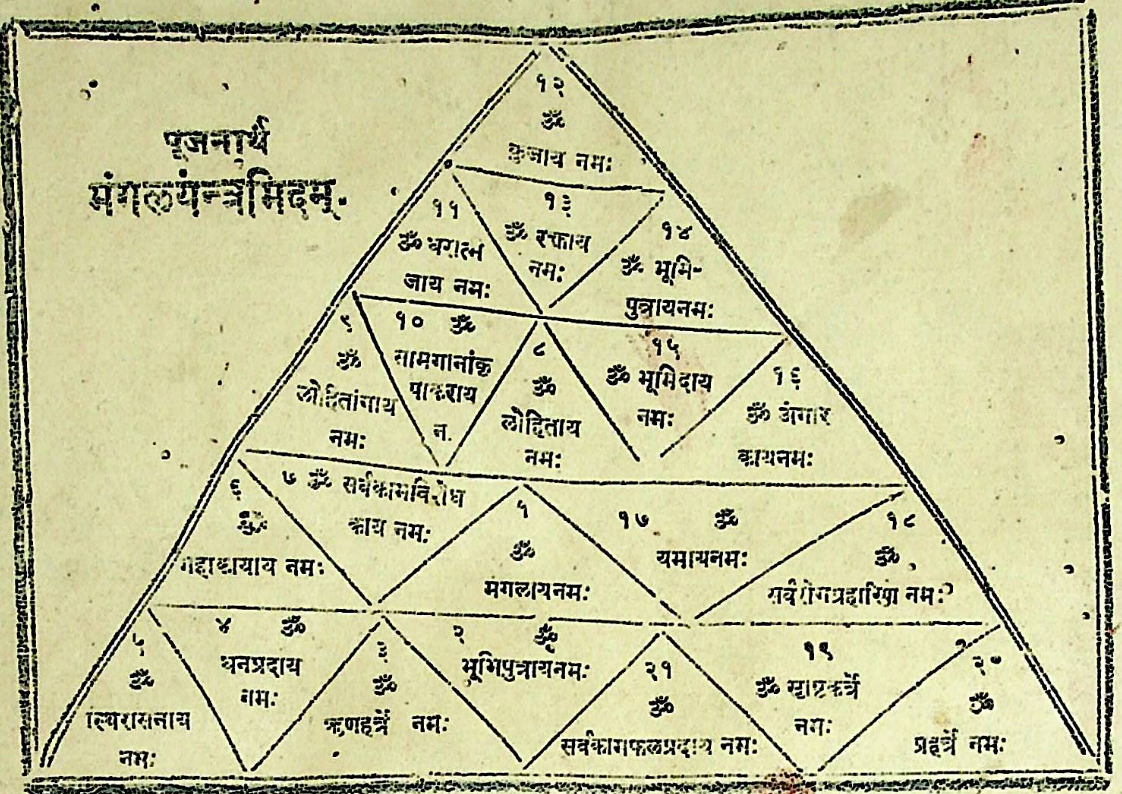
अथ मुद्राप्रदर्शनप्रकारः ॥ सुमुखं संपुटं चैव विततं विस्तृतं तथा । द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुष्पंचमुखं तथा ॥ षण्मुखाधोमुखं चैव व्यापकांजलिकं तथा । शकटं यमपाशं च ग्रंथितं चोल्मुकोल्मुकम् ॥ प्रलंबं मुष्टिकं चैव मत्स्यः कूर्मो वराहकम् । सिंहाक्रान्तं महाक्रान्तं मुद्गरं पल्लवं तथा ॥ एता मुद्रा न जानाति गायत्री निष्फला भवेत् ॥ इति मुद्राप्रदर्शनम् ॥ अथ गायत्रीतर्पणम् ॥ ॐ गायत्र्या विश्वामित्रऋषिः सविता देवता गायत्री-छन्दः गायत्रीतर्पणे विनियोगः ॥ ॐ भूः ऋग्वेदपुरुषं तर्पयामि ॥ ॐ भुवः यजुर्वेदपुरुषं तर्पयामि ॥ ॐ स्वः सामवेदपुरुषं तर्प० ॥ ॐ महः अथर्ववेदपुरुषं० ॥ ॐ जनः इतिहासपुराणपुरुषं० ॥ ॐ तपः सर्वागमपुरुषं

त० ॥ ॐ सत्यं सत्यलोकपुरुषं त० ॥ ॐ भूः भूर्लोक-पुरुषं० ॥ ॐ भुवः भुवर्लोकपुरुषं० ॥ ॐ स्वः स्वर्लो-कपुरुषं० ॥ ॐ भूः एकपदां गायत्रीं तर्पयामि ॥ ॐ भुवः द्विपदां गायत्रीं त० ॥ ॐ स्वः त्रिपदां गायत्रीं तर्प० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः चतुष्पदां गायत्रीं त० ॥ ॐ उषसीं तर्प० ॥ ॐ गायत्रीं तर्प० ॥ ॐ सावित्रीं तर्प०॥ ॐ सरस्वतीं तर्प० ॥ ॐ वेदमातरं तर्प० ॥ ॐ पृथिवीं तर्प० ॥ ॐ अजां तर्प० ॥ ॐ कौशिकीं तर्प० ॥ ॐ सांकृतिं तर्प० ॥ ॐ सर्वजितां तर्प० ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मा-र्पणमस्तु ॥ इति गायत्रीतर्पणम् ॥

अथ वेदोक्ताः सबीजा नवग्रहमन्त्राः ॥ आचम्य प्राणानायम्य (संकल्पः) अद्य पूर्वोच्चारित एवंगुण-विशेषणविशिष्टशुभपुण्यतिथौ ममात्मनः श्रुतिस्मृति-पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं मम जन्मराशेः सकाशाद्वि-रुद्धचतुर्थाष्टमद्वादशादिस्थानस्थितामुकग्रहपीडापरिहार द्वारा एकादशस्थानस्थितवत् उत्तमफलप्राप्त्यर्थ-ममुकग्रहस्य होमं स्तुतिं जपं वा करिष्य इति संकल्प्य ।

पूजार्थं सूर्यादिनवग्रहमण्डलमिदम् ।

बुध ४	शुक्र	चंद्र २
गुरु ५	१ सूर्यमंडल.	मंगल ३
केतु. ९	शनैश्चर. ७	राहु ८

पूजनार्थं
मंगलयन्त्रमिदम्.
१२ ॐ कुजाय नमः
११ ॐ धरात्मजाय नमः
१३ ॐ रक्ताय नमः
१४ ॐ भूमिपुत्रायनमः
९ ॐ लोहितांगाय नमः
१० ॐ सामगानांकृपाकराय न.
८ ॐ लोहिताय नमः
१५ ॐ भूमिदाय नमः
१६ ॐ अंगारकायनमः
६ ॐ महाकायाय नमः
७ ॐ सर्वकर्मविरोधकाय नमः
१ ॐ मंगलायनमः
१७ ॐ यमायनमः
१८ ॐ सर्वरोगप्रहारिणे नमः
५ ॐ स्थिरासनाय नमः
४ ॐ धनप्रदाय नमः
३ ॐ ऋणहर्त्रे नमः
२ ॐ भूमिपुत्रायनमः
२१ ॐ सर्वकामफलप्रदाय नमः
१९ ॐ वृष्टिकर्त्रे नमः
२० ॐ प्रहर्त्रे नमः

वर्तुलमण्डलादिषु सूर्यादीन्संपूज्य जपादिकं कुर्यात् ॥ तत्रादित्यमंत्रः ॥ आकृष्णेनेतिमंत्रस्य हिरण्यस्तूपाङ्गिरसऋषिः सूर्यो देवता त्रिष्टुप्छंदः सूर्यप्रीतये सूर्यमंत्रजपे विनियोगः ॥ ॐ ह्रां ह्रीं ह्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ आकृष्णेनरजसावर्तमानोनिवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभुवनानि पश्यन् ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः ह्रौं ह्रीं ह्रां ॐ सूर्याय नमः ॥ जपसंख्या ७००० कलौ तु २८००० ॥ १ ॥ सोममंत्रः ॥ इमं देवा इतिमंत्रस्य वरुण ऋषिः अग्निर्देवता सोमप्रीतये सोममंत्रजपे वि०॥ ॐ श्रां श्रीं श्रौं सः ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ इमन्देवाऽअसपत्नꣳसुवध्वम्महतेक्षत्रायमहतेज्ज्यैष्ठ्यायमहतेजानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इमममुष्यपुत्रममुष्यैपुत्रमस्यैविशऽएषवोमीराजासोमोस्माकम्ब्राह्मणानाꣳराजा ॐ स्वःभुवः भूः ॐ सः श्रौं श्रीं श्रां ॐ सोमाय नमः॥जपसंख्या॥११००० कलौ४४०००॥२॥ भौममन्त्रः ॥ अग्निर्मूर्द्धाइति मंत्रस्य विरूपाङ्गिरस ऋषिः अग्निर्देवतागायत्रीछन्दः भौमप्रीतये भौममंत्रजपेविनियोगः। ॐ क्रां क्रीं क्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः

अग्निर्मूर्द्धादिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपा-
ꣳरेताꣳसिजिन्वति ॥ ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः क्रौं
क्रीं क्रां ॐ भौमाय नमः॥जप० १०००० कलौ४००००
॥३॥ बुधमन्त्रः ॥ उद्बुध्य इति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिः
बुधो देवता त्रिष्टुप् छंदः बुधप्रीतये बुधमंत्रजपे विनियोगः
ॐ ब्रां ब्रीं ब्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ उद्बुद्ध्यस्वाग्ने
प्रतिजागृहित्वमिष्टापूर्त्ते सꣳसृजेथामयञ्च ॥ अस्मिन्त्स
धस्थेऽअध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमानश्चसीदत ॥ ॐ
स्वः भुवः भूः ॐ सः ब्रौं ब्रीं ब्रां ॐ बुधाय नमः ॥
जपसं० ४००० कलौ १६००० ॥ ४ ॥ बृहस्पतिमंत्रः ॥
बृहस्पत इति मंत्रस्य गृत्समद ऋषिः ब्रह्मा देवता त्रिष्टु-
प्छंदः बृहस्पतिप्रीतये बार्हस्पत्यमन्त्रजपे वि० ॥ ॐ
ह्रां ह्रीं ह्रौं सः ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्य्योऽ
अर्हाद्द्युमद्विभातिक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवसऽऋतप्र
जाततदस्मासुद्रविणन्धेहिचित्रम् ॥ ॐ स्वः भुवः भूः ॐ
सः ह्रौं ह्रीं ह्रां ॐ बृहस्पतयेनमः ॥ जप०— १९०००
कलौ ७६००० ॥ ५ ॥ शुक्रमन्त्रः॥ अन्नात्परिश्रुत इति
मंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिः अश्विसरस्वतीन्द्रादेवताः जगती

छंदः शुक्रप्रीतये शुक्रमंत्रजपे विनियोगः ॥ ॐ द्राँ द्रीं द्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐअन्नात्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणा०व्यपिबत्क्षत्रम्पयः सोमम्प्रजापतिः । ऋतेनसत्यमिन्द्रियँ्विपानँ्शुक्रमन्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः द्रौं द्रीं द्राँ ॐ शुक्राय नमः ॥ जप० ११००० कलौ ४४००० ॥ ६ ॥ शनिमंत्रः ॥ शन्नोदेवीरिति मंत्रस्य दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिः आपो देवता गायत्री छंदः शनिप्रीतये शनिमंत्रजपे० ॥ ॐ खाँ खीं खौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवंतुपीतये । शँय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः खौं खीं खाँ ॐ शनैश्चराय नमः ॥ ज० २३००० कलौ ९२००० ॥ ७ ॥ राहुमंत्रः ॥ कयानश्चित्र इति मन्त्रस्य वामदेव ऋषिः राहुर्देवता गायत्रीछंदः राहुप्रीतये राहुमंत्रजपे वि० ॥ ॐ भ्राँ भ्रीं भ्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ कयानश्चित्रऽआभुवदूती सदावृधः सखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः भ्रौं भ्रीं भ्राँ ॐ राहवे नमः ॥ जप० १८०००क०

७२०००॥८॥केतुमन्त्रः॥केतुंकृण्वन्निति मंत्रस्य मधुच्छन्दा ऋषिः केतुर्देवता गायत्री छंदः केतुप्रीतये केतुमन्त्रजपे विनियोगः ॐ प्राँ प्रीं प्रौं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ केतुङ्कृण्वन्नकेतवेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः प्रौं प्रीं प्राँ ॐ केतवे नमः ॥ जपसंख्या १७००० कलौ ६८००० ॥ ९ ॥ अर्पणम् अनेन अमुकग्रहमंत्रजपकर्मणा अमुकग्रहरूपी परमेश्वरः प्रीयतां न मम इति वेदोक्तासबीजा नवग्रहमन्त्राः ॥

अथ नवग्रहमंगलाष्टकम् ॥ भास्वान्काश्यपगोत्रजोऽरुणरुचिर्यः सिंहराशीश्वरःषट्त्रिस्थो दशशोभनो गुरुशशीभौमेषु मित्रं सदा ॥ शुक्रो मंदरिपुः कलिंगजनितश्चाग्नीश्वरौ देवते मध्ये वर्तुलपूर्वदिग्दिनकरः कुर्यात्सदा मंगलम् ॥ १ ॥चन्द्रः कर्कटकप्रभुः सितनिभश्चात्रेयगोत्रोद्भवश्चाग्नेयश्चतुरस्रवारुणमुखश्चापोप्युमाधीश्वरः ॥ षट्सप्ताग्निदशैकशोभनफलो शौरिः प्रियोऽर्कोगुरुः स्वामी यामुनदेशजो हिमकरः कुर्य्यात्सदा मं० ॥ २ ॥ भौमो दक्षिणदिक्त्रिकोणयमदिग्विघ्नेश्वरो रक्तभः स्वामी वृश्चिकमेषयोः सुरगुरुश्चार्कः शशी सौहृदः ॥ ज्ञोरिः षड्त्रिफलप्रदश्च वसुधास्कंदौ क्रमादेवते भारद्वाजकुलोद्भवः

क्षितिसुतः कुर्या० ॥ ३ ॥ सौम्योदङ्मुखपीतवर्णमगध-श्चात्रेयगोत्रोद्भवो बाणेशानदिशः सुहृच्छनिभृगुः शत्रुः सदा शीतगुः ॥ कन्यायुग्मपतिर्दशाष्टचतुरः षण्नेत्रकः शोभनो विष्णुः पौरुषदेवते शशिसुतः कुर्या० ॥ ४ ॥ जीवश्चांगिरगोत्रजोत्तरमुखो दीर्घोत्तरासंस्थितः पीतोऽश्व-त्थसमिच्चसिंधुजनितश्चापोऽथ मीनाधिपः ॥ सूर्येन्दुक्षिति-जप्रियो बुधसितौ शत्रू समाश्चापरे सप्ताङ्कद्विभवः शुभः सुरगुरुः कुर्या० ॥ ५ ॥ शुक्रोभार्गवगोत्रजः सितनिभः प्राचीमुखः पूर्वदिक्पञ्चांकोवृषभस्तुलाधिपमहाराष्ट्राधिपो-दुम्बरः ॥ इन्द्राणीमघवानुभौ बुधशनीमित्रार्कचंद्रौरिपू षष्ठो द्विर्दशवर्जितो भृगुसुतः कुर्या० ॥ ६ ॥ मंदः कृष्ण-निभस्तु पश्चिममुखः सौराष्ट्रकः काश्यपः स्वामी नक्र-भकुंभयोर्बुधसितौ मित्रे समश्चांगिराः ॥ स्थानं पश्चिमदिक् प्रजापतियमौ देवौ धनुष्यासनः षट्त्रिस्थः शुभकृच्छनी रविसुतः कुर्यात्सदा मंगलम् ॥ ७ ॥ राहुः सिंहलदेश-जश्च निर्ऋतिः कृष्णांगशूर्पासनो यः पैठीनसिगोत्रसंभ-वसमिद्दूर्वामुखो दक्षिणः ॥ यः सर्पाद्यधिदैवते च निर्ऋतिः प्रत्याऽधिदेवः सदा षट्त्रिस्थः शुभकृच्च सिंहिकसुतः कुर्यात्सदामंगलम् ॥ ८ ॥ केतुर्जैमिनिगोत्रजः कुशस-

सिद्धायव्यकोणे स्थितश्चित्रांगध्वजलांछनो हिमगुहो यो दक्षिणाशामुखः ॥ ब्रह्मा चैव सचित्रचित्रसहितः प्रत्याधिदेवः सदा षट्त्रिस्थः शुभकृच्च बर्बरपतिः कुर्यात्सदा मंगलम् ॥ ९ ॥ इत्येतद्ग्रहमंगलाष्टकमिदं लोकोपकारप्रदं पापौघप्रशम महच्छुभकरं सौभाग्यसंवर्धनम् ॥ यः प्रातः शृणुयात्पठत्यनुदिनं श्रीकालिदासोदितं स्तोत्रं मंगलदायकं शुभकरं प्राप्नोत्यभीष्टं फलम्॥१०॥इति नवग्रहमंगलाष्टकानि ॥

अथ महामृत्युञ्जयजपविधिः ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य॥ॐ मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं (अमुकयजमानस्य वा)शरीरेऽमुकपीडानिरासद्वारा सद्यः आरोग्यप्राप्त्यर्थं श्रीमहामृत्युंजयदेवताप्रीतये अमुकसंख्यापरिमितं श्रीमहामृत्युंजयमंत्रजपमहं करिष्य इति संकल्प्य शिवपूजां कृत्वा जपं कुर्यात् ॥ अथ ऋष्यादिन्यासः ॥ ॐ अस्य श्रीमहामृत्युंजयमंत्रस्य वसिष्ठ ऋषिः श्रीमृत्युंजयरुद्रो देवता । अनुष्टुप्छंदः । ह्रौं बीजं जूं शक्तिः । सः कीलकं मृत्युञ्जयप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः ॥ ॐ वसिष्ठर्षये नमः शिरसि ॥ ॐ अनुष्टुप्छन्दसे नमो

मुखे ॥ ॐ श्रीमहामृत्युंजयरुद्रदेवतायै नमो हृदये ॥ ॐ हौं बीजाय नमो गुह्ये॥ॐ जूं शक्तये नमः पादयोः॥ ॐ सः कीलकाय नमः सर्वांगेषु॥अथ कराङ्गन्यासः॥ ॐ त्र्यंबकं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ ॐ यजामहे तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनं मध्यमाभ्यां नमः ॐ उर्व्वारुकमिव बन्धनात् अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मृत्योर्मुक्षीय कनिष्ठिकाभ्यां न०।ॐ मामृतात् करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादिन्यासः ॥ (ध्यानम्) चन्द्रोद्भासितमूर्धजं सुरपतिं पीयूषपात्रं महद्धस्ताब्जेन दधत्सुदिव्यममलं हास्यास्यपङ्केरुहम्॥सूर्येन्द्वग्निविलोचनं करतलैः पाशाक्षसूत्रांकशांभोजं बिभ्रतमक्षयं पशुपतिंमृत्युंजयं तं स्मरे॥१॥हस्ताभ्यां कलशद्वयामृतरसैराप्लावयंतं शिरो द्वाभ्यां तौ दधतं मृगाक्षवलये द्वाभ्यां वहंतं परम्।अंकन्यस्तकरद्वयामृतघटं कैलासकांतं शिवं स्वच्छांभोजगतं नवेंदुमुकुटं देवं त्रिनेत्रं भजे ॥ २॥इति ध्यात्वा ॥ॐ लंपृथिव्यात्मकं गंधं समर्पयामि॥१॥ॐ हं आकाशात्मकं पुष्पं सम० ॥२॥ ॐ यं वाय्वात्मकं धूपं स० ॥ ३ ॥ ॐ रं तेजोरूपं दीपं सम० ॥४॥ ॐ वं अमृतात्मकं नैवेद्यं स० ॥५॥ ॐ सं सर्वात्मकं मंत्रपुष्पं समप-

यामि॥८॥ एवं मानसोपचारैः सम्पूजयेत ॥ (मन्त्रो-द्धारः) ॐ हौं जूं सः ॐ भूर्भुवः स्वः त्र्यम्बकं यजा-महे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्यो-र्म्मुक्षीयमामृतात् स्वः भुवः भूः ॐ सः जूं हौं ॐ ॥ (इति पंचाशद्वर्णात्मको मंत्रो मंत्रमहोदधौ) ॥ तत उत्तरन्यासं कृत्वा ॥ गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्म-त्कृतं जपम् ॥ सिद्धिर्भवतु मे देव त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ ॥ १ ॥ मृत्युंजय महारुद्र त्राहि मां शरणागतम् ॥ जन्ममृत्युजरारोगैः पीडितं कर्मबंधनैः ॥ २॥ इति प्रार्थ्य अनेन महामृत्युंजयजपाख्येन कर्मणा श्रीमहामृत्युंजयः प्रीयतामित्यर्पयेत् ॥ ततो जपसांगतासिद्ध्यर्थं यथाका-मनया द्रव्येण दशांशहोमतर्पणमार्जनब्राह्मणभोजनानि कुर्यात् ॥ अथ शुक्रोपासितमृतसंजीवनीमंत्रस्तंत्रसारे ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनं भर्गो देवस्य धीमहि उर्व्वारुकमिव बंधनात् धियो योनःप्रचोदयात् मृत्योर्मुक्षीयमामृतात्इति मंत्रः ॥ इति मृत्युञ्जयजपः ॥

अथ महामृत्युञ्जयकवचम् ॥ श्रीभैरव उवाच ॥ शृणु-ष्व परमेशानि कवचं मन्मुखोदितम्॥ महामृत्युञ्जयस्या-

स्य न देयं परमाद्भुतम्॥ १॥यं धृत्वा च पठित्वा च यं श्रुत्वा कवचोत्तमम् ॥ त्रैलोक्याधिपतिर्भूत्वा सुखितोऽस्मि महेश्वरि ॥ २ ॥ तदेव वर्णयिष्यामि तव प्रीत्या वरानने॥तथापि परमं तत्त्वं न दातव्यं दुरात्मने ॥ ३ ॥ ॐअस्य श्रीमहामृत्युंञ्जयकवचस्य श्रीभैरवऋषिर्गायत्री छंदः श्रीमृत्युञ्जयरुद्रो देवता॥ ॐ बीजं जूं शक्तिःसःकीलकं हौमिति तत्त्वं श्रीचतुर्वर्गफलसाधनार्थं पाठे विनियोगः ॥ चंद्रमण्डलमध्यस्थेरुद्रमालेविचित्रिते॥ तत्रस्थं चिन्तयेत्साध्यं मृत्युं प्राप्तोपिजीवति॥१ ॥ॐ जूं सः हौं शिरःपातु देवो मृत्युंजयो मम ॥ श्रीशिवो वै ललाटंच ॐ हौं भ्रुवौ सदाशिवः ॥२॥ नीलकण्ठोऽवतान्नेत्रे कपर्दी मेऽवताच्छ्रुती॥त्रिलोचनोऽवताद्गण्डौ नासां मेत्रिपुरांतकः ॥३॥मुखं पीयूषघटभृदोष्ठौ मे कृत्तिकाम्बरः ॥ हनुं मे हाटकेशानो मुखं बटुकभैरवः ॥ ४॥ कंधरां कालमथनो गलं गणप्रियोऽवतु । स्कंधौ स्कंदपिता पातु हस्तौ मे गिरिशोऽवतु ॥५॥नखान्मे गिरिजानाथः पायादङ्गुलिसंयुतान्॥स्तनौ तारापतिः पातु वक्षः पशुपतिर्मम॥६॥ कुक्षिं कुबेरवरदः पार्श्वौ मे मारशासनः॥शर्वःपातु तथा नाभिं शूली पृष्ठं ममाऽवतु ॥७॥ शिश्नं मे शंकरःपातु गुह्यं गुह्यकवल्लभः ॥ कटिं कालान्तकःपायादूरू मेंऽधक घातकः॥८॥जागरूकोऽवताज्जानू जंघे मे कालभैरवः ॥

गुल्फौ पायाज्जटाधारी पादौ मृत्युञ्जयोऽवतु॥९॥ पादादि-मूर्द्धपर्यंतं सद्योजातो ममावतु।रक्षाहीनंनामहीनंवपुः पा-त्वमृतेश्वरः ॥१०॥ पूर्वे बलविकरणो दक्षिणेकालशासनः ॥पश्चिमे पार्वतीनाथ उत्तरे मां मनोन्मनः॥११॥ऐशान्या-मीश्वरः पायादाग्नेय्यामग्निलोचनः ॥ नैर्ऋत्यां शंभुर-व्यान्मां वायव्यां वायुवाहनः॥ १२॥ऊर्ध्वे बलप्रथमनः पाताले परमेश्वरः ॥ दशदिक्षु सदा पातु महा-मृत्युञ्जयश्च माम् ॥ १३ ॥ रणे राजकुले द्यूते विषमे प्राणसंशये ॥ पायदों जूं महारुद्रो देवदेवो दशाक्षरः ॥ १४ ॥प्रभाते पातु मां ब्रह्मा मध्याह्ने भैरवोऽवतु। सायं सर्वेश्वरः पातु निशायां नित्यचेतनः ॥ १५ ॥ अर्द्धरात्रे महादेवो निशान्ते मां महोदयः। सर्वदा सर्वतः पातु ॐ जूं सः हौं मृत्युञ्जयः ॥ १६॥ इतीदं कवचं पुण्यं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ।सर्वमंत्रमयं गुह्यं सर्वतंत्रेषु गोपितम्॥ १७ ॥ पुण्यं पुण्यप्रदं दिव्यं देवदे-वाधिदैवतम्। य इदं च पठेन्मंत्रं कवचं वाचयेत्ततः ॥ ॥ १८ ॥ तस्य हस्ते महादेवि त्र्यंबकस्याष्टसिद्धयः। रणे धृत्वा चरेद्युद्धं हत्वा शत्रूञ्जयं लभेत् ॥ १९ ॥ जयं कृत्वा गृहे देवि स प्राप्स्यति सुखं पुनः ॥ महाभये महारोगे महामारीभये तथा ॥ २० ॥ दुर्भिक्षे शत्रुसंहारे पठेत्कवचमादरात् ॥ सर्वं तत्प्रशमं याति मृत्युञ्जयप्रसा-

दतः ॥ २१ ॥ धनं पुत्रान्सुखं लक्ष्मीमारोग्यं सर्वसंपदः प्राप्नोति साधकः सद्यो देवि सत्यं न संशयः ॥ २२ ॥ इतीदं कवचं पुण्यं महामृत्युञ्जयस्यतु ॥ गोप्यं सिद्धिप्रदं गुह्यं गोपनीयं स्वयोनिवत् ॥ इति श्रीमहामृत्युञ्जयकवचम् ।

अथ संतानगोपालमंत्रस्य नारदऋषिः । अनुष्टुप्छन्दः । श्रीगोपालो देवता ॥ मम (यजमानस्य वा) संतानगोपालप्रसादसिद्ध्यर्थं जपे विनियोगः ॥ ॐ देवकीसुत गोविंद अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ वासुदेव जगत्पते तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ देहि मे तनयं कृष्ण मध्यमाभ्यां ॐ त्वामहं शरणं गतः अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ देवकीसुत गोविंद वासुदेव जगत्पते कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ देहि मे तनयं कृष्ण त्वामहं शरणं गतः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादिपंचांगन्यासः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ॐ वैकुण्ठतेजसा दीप्तमर्जुनेन समन्वितम् ॥ समर्पयंतं विप्राय नष्टानानीय बालकान् ॥ १ ॥ मंत्रोद्धारः ॥ ॐ देवकीसुत गोविंद वासुदेव जगत्पते । देहि मे तनयं कृष्ण त्वामहं शरणं गतः ॥ १ ॥ (मंत्रमहोदधौ) लक्षं जपोऽयुतं होमस्तिलैर्मधुरसंयुतैः ॥ अर्चा पूर्वोदिता चैवं मंत्रः पुत्रप्रदो नृणाम् ॥ १ ॥ इति मूलमन्त्रः इति संतानगोपालमंत्रजपविधिः समाप्तः ॥

॥ श्रीः ॥

अथ अभिलाषाष्टकस्तोत्रम् ।

विश्वानर उवाच ।

एकं ब्रह्मैवाद्वितीयं समस्तं सत्यंसत्यं नेह नानास्ति किंचित् ॥ एको देवो न द्वितीयोऽवतस्थे तस्मादेकं त्वां प्रपद्ये महेशम् ॥ १ ॥ एकः कर्ता त्वं हि सर्वस्य शंभो नानारूपोऽप्येकरूपोऽप्यरूपः ॥ यद्वत्प्रत्यम्ब्वर्क एकोऽप्यनेकस्तस्मान्नान्यं त्वां विनेशं प्रपद्ये ॥ २ ॥ रज्जौ सर्पः शुक्तिकायां च रूप्यं नैरः पूरस्तन्मृगाख्ये मरीचौ ॥ यद्वत्तद्वद्विष्वगेष प्रपञ्चो यस्मिञ्ज्ञाते तं प्रपद्ये महेशम् ॥ ३ ॥ तोये शैत्यं दाहकत्वं च वह्नौ तापो भानौ शीतभानौ प्रसादः ॥ पुष्पे गन्धो दुग्धमध्ये च सर्पिर्यत्तच्छंभो त्वं ततस्त्वां प्रपद्ये ॥ ४॥ शब्दं गृह्णास्यश्रवास्त्वं हि जिघ्रेरघ्राणस्त्वं व्यंघ्रिरायासि दूरात् ॥ व्यक्षः पश्येस्त्वं रसज्ञोऽप्यजिह्वः कस्त्वां सम्यग्वेत्त्यतस्त्वां प्रपद्ये ॥ ५ ॥ नो वेदस्त्वामीश साक्षाद्धि वेद नो वा विष्णुर्नो विधाताऽखिलस्य ॥ नो योगीन्द्रा नेन्द्रमुख्याश्च देवा भक्तो वेद त्वामतस्त्वांप्रपद्ये ॥ ६ ॥ नो ते गोत्रं नापि जन्मापि नाऽऽख्या नो वा रूपं

नव शीलं न देशः ॥ इत्थंभूतोऽपीश्वरस्त्वं त्रिलोक्याः सर्वान्कामान्पूरयेस्तद्भजे त्वाम् ॥ ७ ॥ त्वत्तः सर्वं त्वं हि सर्वं स्मरारे त्वं गौरीशस्त्वं च नग्नोऽतिशान्तः ॥ त्वं वै वृद्धस्त्वं युवा त्वं च बालस्तत्किं यत्त्वं नास्यतस्त्वां नतोऽस्मि ॥ ८ ॥ स्तुत्वेति भूमौ निपपात विप्रः स दण्डवद्यावतीव हृष्टः ॥ तावत्स बालोऽखिलवृद्धवृद्धः प्रोवाच भूदेव वरं वृणीहि ॥ ९ ॥ तत उत्थाय हृष्टात्मा मुनिर्विश्वानरः कृती ॥ प्रत्यब्रवीत्किमज्ञातं सर्वज्ञस्य तव प्रभो ॥ १० ॥ सर्वान्तरात्मा भगवान्सर्वः सर्वप्रदो भवान् ॥ याच्ञां प्रति नियुंक्ते मां किमीशो दैन्यकारिणीम् ॥ ११ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य देवो विश्वानरस्य ह ॥ शुचेः शुचिव्रतस्याथ शुचि स्मित्वाऽब्रवीच्छुचिः ॥ १२ ॥ बाल उवाच ॥ त्वया शुचेः (चे) शुचिष्मत्यां योऽभिलाषः कृतो हृदि ॥ अचिरेणैव कालेन स भविष्यत्यसंशयम् ॥ १३ ॥ तवपुत्रत्वमेष्यामि शुचिष्मत्यां महामते ॥ ख्यातो गृहपतिर्नाम्ना शुचिः सर्वामरप्रियः ॥ १४ ॥ अभिलाषाष्टकं पुण्यं स्तोत्रमेतत्त्वयेरितम् ॥ अब्दं त्रिकालपठनात्कामदं शिवसन्निधौ ॥ ॥ १५ ॥ एतत्स्तोत्रस्य पठनं पुत्रपौत्रधनप्रदम् ॥ सर्वशान्तिकरं वाऽपि सर्वापत्परिनाशनम् ॥ ॥ १६ ॥ स्वर्गापवर्गसंपत्तिकारकं नात्र संशयः ॥

प्रातरुत्थाय सुस्नातो लिङ्गमभ्यर्च्य शांभवम् ॥ ॥ १७ ॥ वर्षं जपन्निदं स्तोत्रमपुत्रः पुत्रवान्भवेत् ॥ वैशाखे कार्तिके माघे विशेषनियमैर्युतः ॥ १८ ॥ यः पठेत्स्नानसमये लभते सकलं फलम् ॥ कार्तिकस्य तु मासस्य प्रसादादहमव्ययः ॥ १९ ॥ तव पुत्रत्वमेष्यामि यस्त्वन्यस्तत्पठिष्यति ॥ अभिलाषाष्टकमिदं न देयं यस्य कस्यचित् ॥ २० ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन महावन्ध्याप्रसूतिकृत् ॥ स्त्रिया वा पुरुषेणापि नियमाल्लिंगसन्निधौ ॥ २१ ॥ अब्दं जप्तमिदं स्तोत्रं पुत्रदं नात्र संशयः॥ इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे बालः सोऽपि विप्रो गृहं गतः ॥ २२॥

इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे अभिलाषाष्टकस्तोत्रं समाप्तम् ।

अथ विष्णुहृदयस्तोत्रम् ॥ अस्य विष्णुहृदयस्तोत्रस्य संकर्षण ऋषिरनुष्टुप् त्रिष्टुप्गायत्रीच यथायोगं छंदः श्रीविष्णुः परमात्मादेवता अभिलषितार्थे जपेविनियोगः। ॐ ममाग्रतःसदा विष्णुः पृष्ठतश्चापि केशवः । गोविंदो दक्षिणेपार्श्वे वामेचमधुसूदनः ॥ १ ॥ उपरिष्टात्तुवैकुंठो वाराहःपृथिवीतले।अवांतरदिशोयाः स्युस्तास्ताः सर्वासु माधवः ॥ २ ॥ गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतो-

पिवा । नरसिंहकृतागुप्तिर्वासुदेवमयोऽस्म्यहम् ॥ ३ ॥ अव्य-
क्तये वास्ययोनिं वदंति व्यक्तंदेहं दीर्घमायुर्गतिं च । वह्निं
तथा चंद्रसूर्यौ च नेत्रे दिशः श्रोत्रे प्राणमायुश्च वायुः ॥ ४ ॥ वाच
वेदा हृदयं नभश्च पृथिवी पादौ तारका रोमकूपाः । सांगो-
पांगान्यधिदेवताश्च विद्याह्युपस्थं हि तथा समुद्राः ॥ ५ ॥
तंदेवदेवं शरणं प्रजानां यज्ञात्मकं सर्वलोकप्रतिष्ठम् । अजं
वरेण्यं वरदं वरिष्ठं ब्रह्माणमीशं पुरुषं नमस्ते ॥ ६ ॥ आद्यं
पुरुषमीशानं पुरुहूतं पुरुष्टुतम् । ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं
सनातनम् ॥ ७ ॥ महाचारितमाख्यानं कुरुक्षेत्रं सरस्वतीम्
केशवार्चां च गंगां च कीर्त्तिमान्नावसीदति ॥ ८ ॥ ॐ भूः-
पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः । ॐ भुवः पुरुषाय
पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः ॥ ९ ॥ ॐ स्वः पुरुषा-
य पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः । ॐ भूर्भुवः स्वः पुरु-
षाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः ॥ १० ॥ ॐ संकर्षणा
य पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः । ॐ प्रद्यु-
म्नाय पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः ॥ ११ ॥
ॐ अनिरुद्धाय पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः ॥
ॐ भवोद्भवाय पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय नमो नमः ॥
॥ १२ ॥ ॐ माधवाय पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय न
मो नमः । ॐ गोविंदाय पुरुषाय पुरुषरूपाय वासुदेवाय न

मोनमः॥ १३ ॥ ॐमधुसूदनायपुरुषाय पुरुषरूपाय० ॥ ॐत्रिविक्रमायपुरुषाय० ॥ १४ ॥ ॐ वामनायपुरुषाय पुरुषरूपाय०॥ ॐश्रीधरायपुरुषायपुरुषरूपाय०॥१५॥ ॐहृषीकेशायपुरुषायपुरुषरूपाय० । ॐपद्मनाभायपुरुषायपुरुषरूपायवासुदेवायनमोनमः ॥ १६ ॥ ॐदामोदराय पुरुषायपुरुषरू०। ॐसत्यायपुरुषायपुरुषरूपाय० ॥ १७ ॥ॐईशानायपुरुषायपुरुषरूपायवासुदेवायनमोनमः।ॐसत्यरूपायपुरुषाय पुरुषरूपायवासुदेवाय नमोनमः ॥ १८ ॥ ॐ प्रणवेंदुविष्णुशतसहस्रनेत्राय पुरुषायपुरुषरूपाय वासुदेवायनमोनमः॥१९॥यइदं विष्णुहृदयमधीते ब्रह्महत्यात्पूतोभवति सुरापानात्पूतो भवति सुवर्णस्तेयात्पूतोभवति अगम्यागमनात् पूतो भवति असत्यसत्यात् पूतोभवति वृषलीगमनात् पूतोभवति पतितसंभाषणात् पूतोभवति अपेयपानात्पूतो भवति । अभक्ष्यभक्षणात् पूतोभवति।अब्रह्मचारी ब्रह्मचारीभवति। अनेकक्रतुमहात् पूतोभवति० कस्यचित्तनुच्छिन्नीभवति । अष्टौब्राह्मणान् आह विंशतिसहस्रेणेष्टंभवति गायत्र्याः षष्टिसहस्राणिजप्तानिभवंति । चत्वारो वेदाश्चाधीताभवंति सर्वेषु देवेषुज्ञातोभवति सर्वेषुतीर्थेषुस्नातोभवति विष्णु-

लोकमवाप्नोति मासेननमृत्युर्भविष्यति नशांतिमदः यत्र-यत्रोपजायेततत्रोपजायते स्मरति चात्मानंभगवान्महा-विष्णुरित्याह ॥ ।

इति महार्णवे विष्णुहृदयस्तोत्रम् ॥

अथ आदित्यहृदयस्तोत्रम् । ततोयुद्धपरिश्रांतंसमरे चिंतयास्थितम्। रावणंचाग्रतो दृष्ट्वायुद्धायसमुपस्थितम् ॥ १॥दैवतैश्चसमागम्यद्रष्टुमभ्यागतोरणम् । उपगम्यब्रवी-द्रामगस्त्यो भगवांस्तदा ॥ २ ॥रामराम महाबाहो शृ-णुगुह्यंसनातनम् । येनसर्वानरीन्वत्ससमरे विजयिष्यसे ॥ ३॥आदित्यहृदयंपुण्यंसर्वशत्रुविनाशनम् । जयावहं जपंनित्यमक्षयं परमंशिवम् ॥४॥ सर्वमंगलमांगल्यंसर्व-पापप्रणाशनम्। चिंताशोकप्रशमनमायुर्वर्धनमुत्तमम्॥५॥ रश्मिमंतं समुद्यंतं देवासुरनमस्कृतम्।पूजयस्व विवस्वं-तंभास्करंभुवनेश्वरम् ॥६ ॥ सर्वदेवात्मकोह्येषतेजस्वीर-श्मिभावनः । एषदेवासुरगणांल्लोकान्पाति गभस्तिभिः ॥ ७ ॥ एषब्रह्माचविष्णुश्चशिवः स्कंदः प्रजापतिः । महेंद्रोधनदः कालोयमः सोमोह्यपांपतिः ॥ ८ ॥ पित-रोवसवः साध्या अश्विनौमरुतोमनुः । वायुर्वह्निः प्रजाः प्राण ऋतुकर्ताप्रभाकरः ॥ ९ ॥ आदित्यः सवितासूर्यः खगः पूषा गभस्तिमान् । सुवर्णसदृशोभानुर्हिरण्यरेता

दिवाकरः ॥ १० ॥ हरिदश्वः सहस्रार्चिः सप्तसप्तिर्मरीचिमान् । तिमिरोन्मथनः शंभुस्त्वष्टा मार्तण्डकोंशुमान् ॥ ११ ॥ हिरण्यगर्भः शिशिरस्तपनोहस्करोरविः । अग्निगर्भोऽदितेः पुत्रः शंखः शिशिरनाशनः ॥ १२ ॥ व्योमनाथस्तमोभेदीऋग्यजुःसामपारगः । घनवृष्टिरपांमित्रो विंध्यवीथीप्लवंगमः ॥ १३ ॥ आतपी मण्डलीमृत्युः पिंगलः सर्वतापनः ॥ कविर्विश्वो महातेजा रक्तः सर्वभवोद्भवः ॥ १४ नक्षत्रग्रहताराणामधिपोविश्वभावनः । तेजसामपि तेजस्वीद्वादशात्मन्नमोस्तुते ॥ १५ ॥ नमः पूर्वायगिरये पश्चिमायाद्रयेनमः । ज्योतिर्गणानांपतयेदिनाधिपये नमः ॥ १६ ॥ जयायजयभद्रायहर्यश्वायनमोनमः । नमो नमः सहस्रांशो आदित्याय नमो नमः ॥ १७ ॥ नम उग्राय वीराय सारंगाय नमोनमः । नमः पद्मप्रबोधायप्रचंडायनमोस्तुते ॥ १८ ॥ ब्रह्मेशानाच्युतेशायसूरायादित्यतेजसे । भास्वते सर्वभक्षाय रौद्रायवपुषेनमः ॥ १९ ॥ तमोघ्नायहिमघ्नायशत्रुघ्नायामितात्मने । कृतघ्नघ्नायदेवाय ज्योतिषांपतयेनमः ॥ २० ॥ तप्तचामीकराभाय हरये विश्वकर्मणे । नमस्तमोभिनिघ्नाय रुचये लोकसाक्षिणे ॥ २१ ॥ नाशयत्येष वै भूतं तमेव सृजति प्रभुः । पायत्येष तपत्येष

वर्षत्येष गभस्तिभिः॥२२॥एष सुप्तेषु जागर्ति भूतेषु परि-
निष्ठितः । एष चैवाग्निहोत्रं च फलं चैवाग्निहोत्रिणाम्
॥ २३ ॥ देवाश्च क्रतवश्चैव क्रतूनां फलमेव च । यानि
कृत्यानि लोकेषु सर्वेषु परमप्रभुः॥२४ ॥एनमापत्सु कृ-
च्छ्रेषु कांतारेषु भयेषु च।कीर्तयन् पुरुषः कश्चिन्नावसीदति
राघव ॥ २५ ॥पूजयस्वैनमेकाग्रो देवदेवं जगत्पतिम्।
एतत्त्रिगुणितं जप्त्वा युद्धेषु विजयिष्यसि ॥ २६ ॥
अस्मिन्क्षणे महाबाहो रावणं त्वं जहिष्यसि । एवमुक्त्वा
ततोऽगस्त्यो जगाम स यथागतम्॥ २७ ॥ एतच्छ्रुत्वा
महातेजा नष्टशोकोऽभवत्तदा । धारयामास सुप्रीतो
राघवःप्रयतात्मवान् ॥ २८ ॥आदित्यं प्रेक्ष्य जप्त्वेदं परं
हर्षमवाप्तवान् । त्रिराचम्य शुचिर्भूत्वा धनुरादाय
वीर्यवान् ॥ २९ ॥ रावणंप्रेक्ष्य हृष्टात्मा जयार्थं
समुपागतम्।सर्वयत्नेन महतावृतस्तस्य वधेऽभवत्॥३०॥
अथरविरवदन्निरीक्ष्य रामं मुदितमनाः परमं प्रहृष्यमा-
णः । निशिचरपतिसंक्षयं विदित्वा सुरगणमध्यगतो
वचस्त्वरेति ॥३१॥ इति वाल्मीकीयरामायणे आदि-
त्य हृदयम् ॥

अथ पितृस्तोत्रम्।रुचिरुवाच।नमस्येहं पितॄञ्छ्राद्धे ये
वसन्त्यधिदेवताः।देवैरपिहि तर्प्यंते ये चश्राद्धैःस्वधोत्तरैः

॥१॥नमस्येहं पितॄन्स्वर्गे ये तर्प्यन्ते महर्षिभिः। श्राद्धैर्मनोमयैर्भक्त्याभुक्तिमुक्तिमभीप्सुभिः ॥ २ ॥ नमस्येहं पितॄन्स्वर्गे सिद्धाः संतर्पयन्ति यान्। श्राद्धेषु दिव्यैः सकलैरुपहारैरनुत्तमैः ॥३॥ नमस्येहं पितॄन्भक्त्या येऽर्च्यन्ते गुह्यकैरपि । तन्मयत्वेन वांछद्भिर्ऋद्धिमात्यंतिकीं पराम् ॥ ४ ॥ नमस्येहं पितॄन्मर्त्यैरर्च्यन्ते भुवि ये सदा।श्राद्धेषु श्रद्धयाभीष्टलोकप्राप्तिप्रदायिनः ॥ ५ ॥ नमस्येहं पितॄन् विप्रैरर्च्यन्तेभुवि ये सदा। वांछिताभीष्टलाभाय प्राजापत्यप्रदायिनः॥ ६ ॥ नमस्येहं पितॄन् ये वै तर्प्यंतेऽरण्यवासिभिः ॥ वन्यैः श्राद्धैर्यताहारैस्तपोनिर्धूतकिल्बिषैः ॥ ७ ॥ नमस्येहं पितॄन् विप्रैर्नैष्ठिकब्रह्मचारिभिः।ये संयतात्मभिर्नित्यं संतर्प्यन्ते समाधिभिः॥ ८ ॥नमस्येहं पितॄन् श्राद्धै राजन्यास्तर्पयंतियान्। कव्यैरशेषैर्विधिवल्लोकत्रयफलप्रदान् ॥ ९ ॥ नमस्येहं पितॄन्वैश्यैरर्च्यन्ते भुविये सदा । स्वकर्माभिरतैर्नित्यं पुष्पधूपान्नवारिभिः ॥ १० ॥ नमस्येहं पितॄन् श्राद्धैर्ये शूद्रैरपिभक्तितः। संतृप्यन्ते जगत्यत्र नाम्ना ज्ञाताः सुकालिनः ॥ ११ ॥ नमस्येहं पितॄन् श्राद्धैः पाताले ये महासुरैः। संतर्प्यन्ते स्वधाहारैस्त्यक्तदंभमदैः सदा ॥ १२ ॥ नमस्येऽहं पितॄन् श्राद्धैरर्च्यन्ते ये रसातले । भोगैरशेषैर्वि-

र्विचन्नागैः कामानभीप्सुभिः ॥ १३ ॥ नमस्येहं पितॄन् श्राद्धैः सर्पैः संतर्पितान् सदा । तत्रैव विधिवन्मंत्रभोग-संपत्समन्वितैः ॥ १४ ॥ पितॄन्नमस्ये निवसन्तिसाक्षा-द्ये देवलोके च तथांतरिक्षे । महीतलेयेचसुरादिपूज्यास्ते मे प्रयच्छंतुमयोपनीतम् ॥१५॥ पितॄन्नमस्येपरमात्मभूता येवै विमाने निवसंति मूर्त्ताः।यजन्तियानस्तमलैर्मनोभि र्योगीश्वराः क्लेशविमुक्तिहेतून् ॥ १६ ॥ पितॄन्नमस्ये दिवि येच मूर्त्ताः स्वधाभुजः काम्यफलाभिसंधौ । प्रदा-नसक्ताः सकलेप्सितानां विमुक्तिदा येऽनभिसंहितेषु १७ तृप्यंतुतेऽस्मिन् पितरः समस्ता इच्छावतां ये प्रदिशंति कामान् । सुरत्वमिन्द्रत्वमतोधिकंवा सुतान् पशून् स्वानि बलंगृहाणि ॥ १८ ॥ सोमस्ययेरश्मिषुयेऽर्कबिम्बेशुक्ले विमाने च सदा वसति । तृप्यन्तुतेऽस्मिन् पितरोऽन्न-तोयैर्गंधादिनापुष्टिमितो व्रजंतु ॥ १९ ॥ येषांहुतेग्नौह-विषाचतृप्तिर्येभुञ्जते विप्रशरीरभाजः । येपिंडदानेनमुदं प्रयांतितृप्यन्तुतेऽस्मिन् पितरोन्नतोयैः ॥ २० ॥ ये स्व-ड्गिमांसेनसुरैरभीष्टैः कृष्णैस्तिलैर्दिव्यमनोहरैश्च । कालेनसाकेनमहर्षिवर्यैः संप्रीणितास्तेमुदमत्रयान्तु ॥ २१ ॥ कव्याण्यशेषाणिचयान्यभीष्टान्यतीवतेषाममरार्चिताना-म्। तेषां तुसान्निध्यमिहास्तुपुष्पगंधान्नभोज्येषु मयाकृ-

तेषु ॥ २२ ॥ दिनेदिने ये प्रतिगृह्णतेर्च्चां मासान्तपूज्या भुवियेऽष्टकासु । येवत्सरान्तेऽभ्युदयेचपूज्याः प्रयान्तु ते मे पितरोऽत्र तृप्तिम् ॥ २३ ॥ पूज्याद्विजानां कुमुदेंदुभासो येक्षत्रियाणां च नवार्कवर्णाः । तथाविशांयेकनकावदाता नीलीनिभाः शूद्रजनस्य ये च ॥ २४ ॥ तेस्मिन्समस्ता ममपुष्पगंधधूपान्नतोयादिनिवेदनेन । तथाग्निहोमेनच यांतु तृप्तिं सदा पितृभ्यः प्रणतोस्मितेभ्यः ॥ २५ ॥ ये देवपूर्वाण्यतितृप्तिहेतोरश्नंति कव्यानि शुभाहुतानि । तृप्ताश्चयेभूतिसृजोभवंति तृप्यन्तुतेस्मिन् प्रणतोस्मितेभ्यः ॥ २६ ॥ रक्षांसिभूतान्यसुरांस्तथोग्रान्निर्णाशयन्तस्त्व-शिवप्रजानाम् । आद्याः सुराणाममरेशपूज्यास्तृप्यन्तु तेस्मिन्प्रणतोस्मितेभ्यः ॥ २७ ॥ अग्निश्वात्ताबर्हिषदा आज्यपाः सोमपास्तथा । व्रजन्तु तृप्तिंश्राद्धेस्मिन् पितर स्तर्पितामया॥ २८ ॥ अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचीं र-क्षन्तुमेदिशम्।तथाबर्हिषदःपान्तुयाम्यायांपितरस्तथा२९ प्रतीचीमाज्यपास्तद्वदुदीचीमपिसोमपाः । रक्षोभूतपिशा-चेभ्यस्तथैवासुरदोषतः॥ ३० ॥ सर्वतश्चाधिपस्तेषांयमो रक्षांकरोतुमे। विश्वोविश्वभुगाराध्योधर्म्योधन्यःशुभाननः ३१भूतिदोभूतिकृद्भूतिः पितृणांयेगणानव।कल्याणःकल्प-तां कर्त्ता कल्पःकल्पतराश्रयः३२कल्पताहेतुरनघः षडिमे

ते गणाःस्मृताः।वरोवरेण्योवरदः पुष्टिदस्तुष्टिदस्तथा ३३॥ विश्वपातातथाधातासमैवैतेगणास्तथा । महान् महात्मा-महितोमहिमावान्महाबलः ॥ ३४ ॥ गणाःपंचतथैवैते पितॄणांपापनाशनाः । सुखदोघनदश्चान्योधर्मदोऽन्यश्च भूतिदः ॥ ३५ ॥ पितॄणां कथ्यते चैतत्तथागणचतुष्ट-यम् । एकविंशत्पितृगणा यैर्व्याप्तमखिलंजगत्॥३६॥ तेमेऽनुतृप्तास्तुष्यंतुयच्छन्तुचसदाहितम् ।(सप्तार्चिस्त-वम्) अमूर्त्तानां च मूर्तानां पितॄणांदीप्ततेजसाम्॥३७॥ नमस्यामि सदातेषां ध्यानिनांदिव्यचक्षुषाम् । इन्द्रा-दीनांचनेतारोदक्षमारीचयोस्तथा ॥ ३८ ॥ सप्तर्षीणां तथान्येषां तान्नमस्यामिकामदान् । मन्वादीनांमुनींद्राणां सूर्य्याचंद्रमसोस्तथा ॥ ३९ ॥ तान्नमस्याम्यहंसर्व्वान् पितरश्चार्णवेषुये । नक्षत्राणांग्रहाणांचवाय्वग्न्योर्नभस-स्तथा ॥ ४० ॥ द्यावापृथिव्योश्चतथा नमस्यामिकृतां-जलिः । देवर्षीणांग्रहाणांचसर्वलोकनमस्कृतान् ॥ ४१॥ अभयस्य सदादातॄन्नमस्येहंकृतांजलिः ।नमोगणेभ्यःसप्त-भ्यस्तथालोकेषुसप्तसु ॥ ४२ ॥ स्वयंभुवे नमस्यामि ब्रह्मणेयोगचक्षुषे । सोमाधारान् पितृगणान् योगमूर्तिध-रांस्तथा ॥ ४३ ॥नमस्यामितथासोमं पितरं जगतामहम्

अग्निरूपांस्तथैवान्यान्नमस्यामिपितॄनहम् ॥ ४४ ॥ अग्नीषोममयं विश्वंयतएतदशेषतः। येतुतेजसियेचैतेसोम-सूर्य्याग्निमूर्त्तयः ॥ ४५ ॥ जगत्स्वरूपिणश्चैव तथाब्रह्म-स्वरूपिणः । तेभ्योखिलेभ्योयोगिभ्यः पितृभ्योयतमान-साः ।नमोनमो नमस्तेमेप्रसीदन्तुस्वधाभुजः ॥४६॥ पितर ऊचुः । स्तोत्रेणानेन च नरो यो मां स्तोष्यति भक्तितः। तस्यतुष्टावयंभोगानात्मज्ञानं तथोत्तमम् ॥ ४७ ॥ शरी-रारोग्यमर्थंच पुत्रपौत्रादिकं तथा । प्रदास्यामोनसंदेहो यच्चान्यदभिवांछितम् ॥ ४८ ॥ तस्मात्पुण्यफलं लोके वांछद्भिः सततं नरैः ।पितॄणां चाक्षयांतृप्तिंस्तव्यास्तोत्रेण मानवैः ॥ ४९ ॥ वांछद्भिः सततं स्तव्याः स्तोत्रेणाने-नवैयतः । श्राद्धेचयइमंभक्त्या अस्मत्प्रीतिकरं स्तवम् ॥ ५० ॥ पठिष्यंतिद्विजाग्र्याणां भुंजतांपुरतः स्थिताः । स्तोत्रश्रवणसंप्रीत्यासन्निधानेपरेकृते ॥ ५१ ॥ अस्मा-कमक्षयंश्राद्धंतद्भविष्यत्यसंशयम् । यद्यप्यश्रोत्रियं श्राद्धं यद्यप्युपहतंभवेत् ॥ ५२ ॥ अन्यायोपात्तवित्तेनयदिवा कृतमन्यथा । अश्राद्धार्हैरुपहतैरुपहारैस्तथाकृतम्॥५३॥ अकालेऽप्यथवाऽदेशे विधिहीनमथापि वा । अश्रद्धया वापुरुषैर्दंभमाश्रित्यवाकृतम् ॥ ५४ ॥अस्माकंतृप्तयेश्राद्धं

तथाप्येतदुदीरणात् । यत्रैतत्पठ्यते श्राद्धेस्तोत्रमस्मत्सु-खावहम् ॥ ५५ ॥ अस्माकं जायतेतृप्तिस्तत्रद्वादशवार्षिकी । हेमंतेद्वादशाद्धानि तृप्तिमेतत्प्रयच्छति ॥ ५६ ॥ शिशिरेद्विगुणाद्वांश्च तृप्तिस्तोत्रमिदंशुभम् । वसंतेषोडशस-मास्तृप्तये श्राद्धकर्मणि ॥ ५७ ॥ ग्रीष्मेचषोडशेवैतत्पठितंतृप्तिकारकम् । विकलेऽपिकृतेश्राद्धे स्तोत्रेणानेन साधिते ॥ ५८ ॥ वर्षासु तृप्तिरस्माकमक्षयाजायतेरुचे । शरत्कालेपिपठितं श्राद्धकाले प्रियच्छति ॥५९॥ अस्माकमेतत्पुरुषैस्तृप्तिंपंचदशाद्धिकाम् । यस्मिन्गृहेचलिखितमेतत्तिष्ठतिनित्यदा ॥ ६० ॥ सन्निधानंकृतेश्राद्धे तत्रास्माकंभविष्यति । तस्मादेतत्त्वयाश्राद्धे विप्राणांभुंजतां पुरः ॥ ६१ ॥ श्रावणीयंमहाभाग अस्माकंपुष्टिहेतुकम् । इत्युक्त्वापितरस्तस्यस्वर्गतामुनिसत्तम ॥ ६२ ॥ इति मार्कंडेयपुराणे रुचिमनुनाकृतंरुचिस्तवं सप्तार्चिस्तवं च पितृस्तोत्रम् ॥

अथ तुलसीमहिमा बृहद्धर्मपुराणे । विष्णुरुवाच । एकतःसर्वनैवेद्यंनानापुष्पविभूषणम् । एकतः पत्रमेकंतेद्वादशाक्षर मंत्रवत् ॥ १ ॥ श्राद्धेचतर्पणेचैवदानेनैवेद्यदापने । त्वत्पत्रेण विनानस्यात्तत्तत्कर्मफलोत्तरम् ॥ २ ॥ तुलसीदर्श-

नमंत्रः । देविविष्णुप्रियेमातस्तुलसिप्रियदर्शने।हरिदर्शन-
दीपार्चिः प्रसीदद्विजवल्लभे ॥ १ ॥ (तुलसीप्रणाममंत्रः)
विष्णुप्रीतिकरेमातर्नमस्तेतुलसीश्वरि।पवित्रीकुरुमेऽङ्गानि
विष्ण्वङ्कहर्षकारिणि ॥ १ ॥ (तुलसीस्पर्शनमंत्रः
वैकुण्ठेश्वरपादाब्जवासिनिप्रियदर्शने ।स्पृशामि त्वां महा-
पापसंचयान्मे प्रणाशय ॥१॥ (तुलसीस्थानमार्ज्जनमंत्रः)
मातस्तुलसिकल्याणि स्थलंते सुमनोहरम् । क्रीडंत्यागत्य
विबुधा मार्जयेतत्प्रसीदमे ॥ १ ॥ (तुलसीग्रहणमंत्रः)
मातस्तुलसिकल्याणि गोविंदचरणप्रिये। केशवार्थं चिनो-
मित्वां प्रसीद शुभदर्शने ॥ १ ॥(स्कंदपुराणे) तुलस्य-
मृतजन्मासि सदात्वंकेशवप्रिया।केशवार्थं चिनोमित्वांव-
रदाभवशोभने ॥ १॥तुलसीहेमरूपासि कृष्णरूपेणमंजरी।
शालिग्रामहितार्थायममदोषोनदीयते ॥ १ ॥ (तुलसी-
ग्रहणे निषेधकालः वायुपुराणे)।अस्नात्वातुलसीं छित्त्वा
यः पूजांकुरुतेनरः । सोपराधीभवेत्सत्यंतत्सर्वंनिष्फलं
भवेत् ॥ १ ॥ पूर्णिमायाममायांचद्वादश्यांरविसंक्रमे ।
तैलाभ्यंगेचस्नातेन मध्याह्ने निशिसंध्ययोः॥२॥अशौचेऽ
शुचिकालेचरात्रिवासान्वितेपिवा । तुलसींयेचचिन्वंति
तेछिंदंतिहरेः शिरः ॥ ३ ॥ (धर्मपुराणे) नाशुचिः संस्पृ-

शेदेतां नोपानच्चरणोपिच।पश्चिमास्योनचिनुयात् पक्षान्त द्वादशीष्वपि ॥ १ ॥ स्पृशेन्नैवच संक्रान्त्यां नरात्रौसायमेवच । (पद्मपुराणे) देवार्थेतुलसीछेदोहोमार्थे समिधां तथा।इन्दुक्षये नदुष्येतगवार्थे तुतृणस्यच॥१॥पंकजं पंचरात्रं स्याद्दशरात्रंचबिल्वकम्। एकादशाहंतुलसी नैवपर्युषिताभवेत् ॥ १ ॥

अथ बिल्वपत्रमहिमा (धर्मपुराणे)यथा मे त्रीणि नेत्राणि यथागंगाजलं मम । तथाप्रियतमो लक्ष्मि त्रिपत्रः श्रीफलच्छदः ॥ १ ॥ स्वर्णमुक्ताप्रवालादिपुष्पाण्यन्यानिचध्रुवम्।श्रीफलच्छदनेशस्यकलांनार्हंतिकोटिकाम्॥१ ऊर्द्ध्वपत्रं हरोज्ञेयः पत्रंवामंविधिःस्वयम् । अहं दक्षिणपत्रं च त्रिपत्रदलमित्यतः॥ २ ॥अस्यच्छायांचपत्रंचलंघयेन्न पदास्पृशेत्। हस्तेलंघनादायुःपादस्पर्शात्श्रियंहरेत् ॥ ३॥ (बिल्ववृक्षदर्शनमंत्रः) बिल्ववृक्षमहाभागमहेशस्यसदा प्रिय । शिवदर्शनकृज्ज्योतिः प्रसीदाब्धिसुतास्तन॥ १॥ (बिल्वप्रणाममंत्रः)ॐनमोबिल्वतरवेसदाशंकररूपिण ॥ सफलानिममाज्ञानिकुरुष्वशिवहर्षद॥ १ ॥(स्पृशनमंत्रः) शिवपूजकमालूर प्रियस्पर्शमहातरो । स्पृशामि त्वां महापापसंचयान्मे प्रणाशय ॥ १ ॥ (स्थलमार्जनमंत्रः)

देववृक्षवरश्रेष्ठस्थलंतेसुमनोहरम्॥क्रीडन्त्यागत्य विबुधा मार्जयेतत्प्रसीदमे ॥ १ ॥ॐद्रुमायश्रीफलायनमः इति पूजनमंत्रः । (पत्रग्रहणमंत्रः) पुण्यवृक्ष महाभाग मालूर श्रीफलप्रभो । महेशपूजनार्थाय त्वत्पत्राणिचिनोम्यहम् ॥ १ ॥ पत्रंवा यदिवापुष्पं फलंनेष्टमधोमुखम् । यथोत्पन्नं तथादेयं बिल्वपत्रमधोमुखम् ॥ २ ॥ (भविष्ये) बिल्वपत्रस्यप्लुवनं दण्डंहित्वातुप्लावयेत्॥वृत्तसंप्लावनादेव सिद्धिंहरतिराक्षसः ॥ १ ॥ प्लावयेदर्पयेदित्यर्थः(शिवरहस्ये) पत्रंत्रिनेत्रप्रियमेवबिल्वमपात्रमप्यद्रिसुतेसुपात्रम् ।करोति मे लिंगसमर्चनासुशुष्कंतथापर्युषितंपवित्रम् ॥ १ ॥नैतत्त्याज्यमुमे वदंति निगमाः स्याच्छूद्रकेणाहृतं विध्या वाप्यऽविधानतोहृतमुमेश्रीपत्रमेवप्रियम्।शुष्कं पर्युषितंचकीटसहितंनत्याज्यमेवंशिवेतत्राऽलब्धमहोतथान्यकुसुमंबिल्वाख्ययापातयेत्॥ २ ॥ रत्नस्वर्णविनिर्मितोरुकुसुमंयाहक्रूचसंक्षालितं पूर्वेद्युःप्रतिपादितं गिरिसुते सम्यक्पुनः पूजयेत् ॥ तद्वत्क्षालितमेव बिल्वमगजे संक्षाळितंपूजयेत् ॥ तत्रालाभविधौशिवार्चकधनैर्निर्माल्यतानोचिता ॥ ३ ॥ बृहद्धर्मपुराणे॥पक्षान्तद्वादशीसायंमध्याह्नभिन्नकालतः । शाखाभङ्गोनकर्तव्योनैवारो-

हेत्तथातरुम् ॥ १ ॥ वरमारुह्यचिनुयान्न शाखाभंजनं क्वचित्॥षण्मासानंतरं बिल्वपत्रं पर्युषितं भवेत् ॥ २ ॥ चैत्रादिचतुरोमासान् शंभवे परमात्मने ॥दत्तस्याद्बिल्वपत्रैकं लक्षधेनुसमं सुराः ॥ ३ ॥ इति बिल्वपत्रमहिमा ।

अथ तुलसीपूजाप्रयोगः ॥ तत्रादौ तुलसीपश्चिमतः प्राङ्मुखउपविश्य । आचम्यप्राणानायम्य । देशकालौ स्मृत्वा मम समस्तपातकशमनपूर्वकाभीष्टसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यथामिलितोपचारैः श्रीतुलसीपूजां करिष्ये । इति संकल्पयेत् । ध्यायामितुलसीं देवींश्यामांकमललोचनाम् । प्रसन्नांपद्मकह्लारवराभयचतुर्भुजाम् ॥ १ ॥ किरीटहारकेयूरकुण्डलादिविभूषिताम् ॥ धवलांशुकसंयुक्तां पद्मासननिषेदुषीम् ॥ २ ॥ इति ध्यानम् । भगवत्यैतुलस्यैनमः आवाहनम् ॥ १ ॥ विष्णुवल्लभायैनमः आसनम् ॥ २ ॥ सर्वदेवमयायैनमः पाद्यम् ॥ ३ ॥ सर्वतीर्थमयायै नमः अर्घ्यम् ॥ ४ ॥ दैत्यान्तकृत्प्रियायैनमः आचमनीयम् ॥ ५ ॥ सर्वलोकहितायै नमः स्नानम् ॥ ६ ॥ लक्ष्मीसहोदरायैनमः वस्त्रयुग्मं कंचुकीं च ॥ ७ ॥ महादेव्यैनमः गंधंकुंकुमंच ॥ ८ ॥ रमावासायैनमः पुष्पाणि ॥९॥अभीष्टदायैनमः

धूपम् ॥ १० ॥ पापहारिण्यैनमः दीपम् ॥ ११ ॥ भग-वत्यैनमः नैवेद्यम् ॥ १२ ॥ आचमनंच ॥ अमृतसंभूतायैनमः मुखवासतांबूलं ऋतु फलानिच ॥ १३ ॥ अमृतरूपिण्यै नमः दक्षिणाम् ॥ १४ ॥ जगद्धात्र्यै नमः कर्पूरेणनीराजनम् ॥ १५ ॥ सुदक्षिणायै नमः प्रदक्षिणाम् ॥ १६ ॥ परमेश्वर्य्यैनमः पुष्पांजलिम् ॥ १७ ॥ अभीष्टदायैनमः नमस्कारम् ॥ १८ ॥ एवंषोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् । सौभाग्यंसंततिंदेविधनं धान्यंचमेसदा । आरोग्यंशोकशमनं कुरुमेमाधवप्रिये ॥ १ ॥ अभीष्टफलसिद्धिंचसदादेहिहरिप्रिये । देवैस्त्वं निर्मितापूर्वमर्च्चितासिमुनीश्वरैः ॥ २ ॥ अतोमांसर्वदाभक्त्याकृपादृष्ट्याविलोकय । पतेराशुश्चभाग्यंचसदादेहि हरिप्रिये ॥ ३ ॥ पूतनाभयसंत्रासाद्रक्षितश्चयथा हरिः । तथा संसारसंत्रासाद्रक्ष मे वंशमुत्तमम् ॥ ४ ॥ तुलसि श्रीसखि शुभे पापहारिणि पुण्यदे । नमस्ते नारदनुते नारायणमनःप्रिये ॥ ५ ॥ (तुलसीमंगलम्) श्रीमत्कार्तिकशुक्लगातिथिवरा चैकादशीद्वादशी तस्यांगोरजलग्नके वधुवरौसाक्षाज्जगन्नायकौ । श्रीकृष्णस्तुलसीविवाहमकरोत्तस्मिन् विवाहोत्सवे तौ देवौ भवतां सदाशुभकरौ लक्ष्मीकरौमंगलम् ॥ १ ॥ इति तुलसीपूजाविधानम् ।

अथ धात्री (आमलकी) पूजनम् । तच्च । आश्विन-पौर्णमासीमारभ्य कार्तिकपूर्णिमापर्य्यंतं कार्यम् । अशक्तस्तु अंतिमदिनत्रयं पूर्णिमायामामलक्येकादश्यां वा कर्त्तव्यम् । तत्रतावत् धात्रीसमीपे स्वासने प्राङ्मुख उपविश्य । आचम्य प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य । ममाखिलपापक्षयपूर्वकधर्मार्थकाममोक्षसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं धात्रीमूले विष्णुपूजां धात्रीपूजां च करिष्ये । इति संकल्प्य गणेशंपूजयेत् । ततोवेदीमध्ये विष्णुप्रतिमां संस्थाप्य षोडशोपचारैः संपूज्य पुष्पपूजांते पुष्पाक्षतैरंगपूजांकुर्यात् तद्यथा । दामोदरायनमः पादौ पूजयामि ॥ १ ॥ केशवाय नमः कटीपूंजयामि ॥ २ ॥ नारायणायनमः उदरंपूजयामि ॥३॥ वामनायनमः कंठं पूजयामि ॥ ४ ॥ श्रीधरायनमः बाहुद्वयंपूजयामि ॥५॥ गोविंदायनमः मुखंपूजयामि ॥ ६ ॥ सहस्राक्षायनमः नेत्रेपूजयामि ॥ ७॥ सर्वेश्वरायनमः ललाटंपूजयामि॥८॥ विष्णवेनमः शिरः पूजयामि॥९॥त्रिविक्रमायनमः सर्वाङ्गंपूजयामि ॥ १० ॥ ततोनमस्कारानंतरं विशेषार्घ्यं पुष्पश्रीफलसुवर्णसहितं दद्यात् तत्रमंत्रः। नमः सहस्रशीर्षाय सहस्राक्षायते नमः । नमस्तेसहस्रपदेपुरुषायनमोस्तुते

॥ १ ॥ सहस्रनाम्नेदेवेशप्रसीदत्वंममाच्युत । अर्घ्यंगृहाण भगवन्सर्वकामप्रदोभव ॥ २ ॥ ततः प्रार्थयेत् । भगवन् देवदेवेश लोकनाथजगत्पते । अक्षयासंततिर्मेस्तु दामोदर नमोस्तुते ॥ १ ॥ ततोधात्रीपूजनम् । धात्र्यै नमः । इति नाममंत्रेणषोडशोपचारैः धात्रींसंपूज्य । गंधोत्तरमंगपूजा कार्या । विश्वरूपायैनमः पादौपूजयामि ॥ १ ॥ सुरूपायै० कटी० ॥ २ ॥ अब्धिसंभवायै० हृदयं० ॥३॥ लोकमात्रे० मुखं०॥४॥ धात्र्यैनमः शिरःपूजयामि॥५॥ एवं संपूजयेत् । ततोऽष्टदिक्षु अष्टौ दीपान् बलिंच धात्र्यै नमः इति दत्त्वा । तथैव अष्टकृत्वः सूत्रेण वेष्टयित्वा अष्टौप्रदक्षिणाः कृत्वा षोडशनमस्कारांश्चकुर्यात्।तद्यथा। शांत्यैनमः ॥ १ ॥ कांत्यैनमः ॥ २ ॥ मेधायैनमः॥३॥ प्रकृत्यैनमः ॥ ४ ॥ विष्णुपत्न्यैनमः ॥ ५ ॥ महालक्ष्म्यै नमः ॥ ६ ॥ रमायैनमः ॥ ७ ॥ कमलायैनमः ॥ ८ ॥ इंदिरायैनमः ॥ ९ ॥ कल्याण्यैनमः ॥ १० ॥ कमनीयायै० ॥ ११ ॥ सावित्र्यैनमः ॥ १२ ॥ जगद्धात्र्यैनमः ॥ १३ ॥ गायत्र्यैनमः ॥ १४ ॥ धृत्यैनमः ॥ १५ ॥ अव्यक्तायैनमः ॥१६॥ ततः । धात्रिदेविनमस्तुभ्यं सर्वपापक्षयंकरि । वर्चस्वंकुरुमांदेविधनवंतंतथाकुरु ॥ १ ॥

पुत्रान् पौत्रान्बलं प्रज्ञां देहिमेजगदीश्वरि । संवत्सरकृतं पापंदूरीकुरुममाक्षये ॥२॥ इतिप्रार्थयेत् । ततोधात्रीमूले सव्येनएवंतर्पणंकुर्यात् । पितापितामहाश्चान्ये अपुत्राये- चगोत्रिणः । वृक्षयोनिगतायेचयेचकीटत्वमागताः ॥१॥ तिर्यग्योनिगतायेचयेचब्रह्माण्डमध्यगाः। पिशाचत्वंगता येचयेचप्रेतत्वमागताः ॥ २ ॥ तेपिबंतुमयादत्तं धात्री- मूलेऽक्षयंपयः । तेसर्वेतृप्तिमायान्तुधात्रीमूलेनिषेचनात् ॥ ३ ॥ एवं तर्पणं कृत्वान्ते उद्यापनं कुर्यात् ॥ इति धात्रीपूजाप्रयोगः ॥

अथ अश्वत्थपूजनविधिः । आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा मम समस्तपापक्षयपूर्वकाभीष्टसिद्धि- द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमश्वत्थपूजां करिष्य इति संक- ल्प्यगणपतिंस्मरेत् । ततः । अश्वत्थाय वरेण्याय सर्वै- श्वर्यप्रदायिने । अन्ततः शिवरूपाय वृक्षराजाय ते नमः ॥ १ ॥ ॐ अश्वत्थायनमः आवाहनम् ।मूलतो ब्रह्मरू- पाय मध्यतो विष्णुरूपिणे।नमो दुःस्वप्ननाशाय सुस्वप्न- फलदायिने ॥ २ ॥ ॐअश्वत्थाय नमः आसनम् । अग्निगर्भः शमीगर्भो देवगर्भः प्रजापतिः । हिरण्यगर्भो भूगर्भो यज्ञगर्भो नमोस्तुते ॥ ३ ॥ इति पाद्यम् । आयु-

बलं यशोवर्चः प्रजाः पशुवसूनिच । ब्रह्मप्रज्ञां चमेधांच त्वंनोदेहिवनस्पते ॥ ४ ॥ इत्यर्घ्यम् । त्वंक्षीरफलक-श्चैवशीतलश्चवनस्पते ।त्वामाराध्यनरोविंद्यादैहिकामुष्मिकंफलम्॥५॥इत्याचमनीयम्। चलद्दलाय वृक्षाय सर्वदा-श्रितविष्णवे । बोधितत्त्वायदेवायह्यश्वत्थायनमो नमः ॥६॥इति स्नानम्।एकादशात्मरुद्रोसि वसूनांचशिरोम-णिः।नारायणोसिदेवानां वृक्षराजासि पिप्पल ॥७॥ इति वस्त्रम् ।क्षीरदस्त्वंचयेनेह येनश्रीस्त्वांनिषेवते।सत्येनतेन वृक्षेंद्रमामपि श्रीर्निषेवताम्॥८॥इति यज्ञोपवीतम्।आचम नंच ॥श्रीखण्डं चंदनदिव्यंगंधाढ्यंसुमनोहरम् । विलेपनं सुरश्रेष्ठगृहाण देवपिप्पल॥९॥इति गंधम् । यंदृष्ट्वामुच्यते रोगैः स्पृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते । यदाश्रयाच्चिरंजीवीत-मश्वत्थं नमाम्यहम्॥१०॥इति पुष्पाणि । वनस्पति रसो-द्भूतः सर्वौषधिविजृंभितः।आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयंप्र-तिगृह्यताम्॥११॥इति धूपम् । साज्यंचवर्त्तिसंयुक्तं वह्निना योजितंमया । दीपं गृहाण देवेशममज्ञानप्रदोभव॥ १२॥ इति दीपम् । नैवेद्यंगृह्यतां देव भक्तिमेह्यचलांकुरु । ईप्सि-तंच वरंदेहि परत्रेह परांगतिम् ॥ १३ ॥ इति नैवेद्यम् । आचमनीयंच॥आयुः प्रजां धनं धान्यं सौभाग्यं सर्व-

सपदम् । देहिदेव महावृक्ष त्वामहं शरणगतः ॥ १४ ॥
इति पूगीफलंतांबूलंच । ऋग्यजुःसाममंत्रात्मा सर्वरूपी
परात्परः।अश्वत्थोवेदमूलोसावृषिभिः प्रोच्यतेसदा॥१५॥
इति दक्षिणा । ततः कर्पूरेणनीराजनम् ॥ अश्वत्थ यस्मा-
त्त्वयिवृक्षराज नारायणस्तिष्ठतिसर्वकाले । अन्तः श्रुत-
स्त्वंसततंतरूणां धन्योसिचारिष्टविनाशकोसि ॥ १६ ॥
इति पुष्पांजलिम् । यानिकानिचपापानि जन्मांतरकृता-
निच । तानि सर्वाणि नश्यंति प्रदक्षिणपदेपदे ॥ १७ ॥
इति सप्तप्रदक्षिणाः । एवंषोडशोपचारैः संपूज्यप्रणमेत् ।
इत्यश्वत्थपूजंनम् ।

॥ श्रीः ॥

अथ मंगलव्रतविधिः ।

तत्र आदौ मंगलमंत्रविधानम् ॥ (मंत्रो यथा)
ॐ ह्रां हं सः खं खः इति षडक्षरोमन्त्रः।अस्य श्रीमंगलष-
डक्षरमन्त्रस्य विरूपाक्षऋषिः, गायत्रीछन्दः, धरात्मजो
देवता, ह्रां बीजम्, ह शक्तिः, चिरजीविगुणवत्पुत्रप्राप्तये
जपे विनियोगः ॥ ॐ विरूपाक्षऋषये नमः शिरसि॥
गायत्रीछन्दसे नमो मुखे ॥ श्रीधरात्मजदेवतायै नमो
हृदि ॥ ह्रां बीजाय नमो गुह्ये॥ ह शक्तये नमः पादयोः॥
विनियोगाय नमः सर्वांगे॥इति ऋष्यादिन्यासः॥ॐअंगु
ष्ठाभ्यां नमः॥ह्रां तर्जनीभ्यां नमः॥हं मध्यमाभ्यांनमः॥
सः अनामिकाभ्यांनमः ॥ख कनिष्ठिकाभ्यांनमः॥ॐखः
करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ इति करन्यासः ॥ॐहृदयाय
नमः ॥ ह्रां शिरसेस्वाहा ॥ ह शिखायै वषट् ॥सः कव-
चाय हु ॥ ख नेत्रत्रयाय वौषट्॥ खः अस्त्रायफट् ॥ इति
हृदयादिन्यासः ॥एवं न्यासं कृत्वा ॥ जपाभ शिवस्वेदजं
हस्तपद्मैर्गदाशूलशक्तीर्वरं धारयन्तम् ॥ अवन्तीसमुत्थं
सुमेषासनस्थं धरानन्दनं रक्तवस्त्रंसमीडे ॥ इति ध्यात्वा

मानसोपचारैः सम्पूज्य यथाशक्ति (एकमालां) मूलमन्त्रं जपित्वा ॥ "गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् ॥ सिद्धिर्भवतु मे देव त्वत्प्रसादात्त्वयि स्थितिः ॥" इति मन्त्रेण जपं निवेद्य बाह्यपूजामारभेत । तथाहि पीठे मं मंडूकाय नमः ॥ कां कालाग्निरुद्राय नमः ॥ आं आधारशक्तये नमः ॥ कूं कूर्म्माय नमः ॥ पृं पृथिव्यै नमः ॥ सुं सुधासमुद्राय नमः । श्वें श्वेतद्वीपाय नमः ॥ कं कल्पद्रुमाय नमः ॥ म मणिहर्म्म्याय नमः ॥ हें हेमपीठाय नमः (पूर्वादिषु) धं धर्म्मायनमः ॥ ज्ञां ज्ञानाय नमः ॥ वैं वैराग्याय नमः ॥ ऐं ऐश्वर्याय नमः ॥ (आग्नेयादिषु) अं अधर्म्माय नमः ॥ अं अज्ञानाय नमः ॥ अं अवैराग्याय नमः ॥ अं अनैश्वर्यायनमः ॥ (मध्ये) अं अनंताय नमः ॥ तं तत्त्वपद्माय नमः ॥ आं आनंदकन्दाय नमः ॥ सं संविन्नालाय नमः ॥ विं विकारमयकेशरेभ्यो नमः ॥ पं प्रकृत्यात्मकपत्रेभ्यो नमः ॥ पं पंचाशद्वर्णात्मककर्णिकायै नमः ॥ सूं सूर्यमण्डलाय नमः ॥ इं इंदुमंडलाय नमः ॥ पां पावकमंडलाय नमः ॥ सं सत्त्वाय नमः ॥ रं रजसे नमः ॥ तं तमसे नमः । अं अंतरात्मने नमः ॥ पं परमात्मने नमः ॥ ज्ञां ज्ञानात्मने

नमः ॥ मां मायातत्त्वाय नमः ॥ कं कलातत्त्वायनमः ॥ विं विद्यातत्त्वाय नमः ॥ पं परतत्त्वाय नमः ॥ इति पीठदेवताः संपूज्य ॥ वामायै नमः ॥ ज्येष्ठायै नमः ॥ रौद्र्यै नमः ॥ काल्यै नमः ॥ कलविकारिण्यै नमः ॥ बलविकारिण्यै नमः ॥ बलप्रमाथिन्यै नमः ॥ सर्वभूतदमिन्यै नमः ॥ मनोन्मनन्यै नमः ॥ इति नवपीठशक्तीः पूर्वाद्यष्टदिक्षु मध्ये च संपूज्य मूलमंत्रेण भौममावाहनस्थापनाऽऽसनसन्निधापनसन्निरोधनसम्मुखीकरणशकलीकरणाऽवगुंठनाऽमृतीकरणपरमीकरणस्वागतसुस्वागतपाद्याऽर्घ्याऽऽचमनमधुपर्कस्नानयज्ञोपवीतवस्त्रगंधपुष्पैः सम्पूज्य आवरणपूजांकुर्यात् (आग्नेय्यादिषुदिक्षु) ॐ हृदयाय नमः ॐ हांशिरसेस्वाहा। ॐ हं शिखायै वषट् ॥ ॐसः कवचायहुम्॥ ॐ खं नेत्रत्रयाय वौषट्॥ ॐखः अस्त्राय फट्॥ इत्यंगानि संपूज्य ॥ "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ॥ भक्त्या समर्पये तुभ्यं प्रथमावरणार्चनमिति १" मंत्रेण निवेद्य तद्बाह्ये त्रिकोणे (एकविंशतिकोष्ठेषु) ॐ मंगलाय नमः १ ॥ ॐ भूमिपुत्राय नमः २ ॥ ॐ ऋणहर्त्रे नमः ३ ॥ ॐ धनप्रदाय नमः ४ ॥ ॐ स्थिरासनाय नमः ५ ॥ ॐ महाकायाय नमः

६ ॥ ॐसर्वकर्म्मावरोधकाय नमः ७ ॥ ॐलोहिताय नमः ८ ॥ ॐलोहिताक्षाय नमः ९ ॥ ॐसामगानां कृपाकराय नमः १० ॥ ॐ धरात्मजाय नमः ११ ॥ ॐ कुजाय नमः १२॥ ॐ भौमाय नमः १३॥ ॐ भूतिदाय नमः १४ ॥ ॐभूमिनंदनाय नमः १५ ॥ ॐ अंगारकाय नमः ॥ १६ ॥ ॐ यमाय नमः १७ ॥ ॐ सर्वरोगापहारकाय नमः १८॥ॐवृष्टिकर्त्रे नमः १९ ॥ ॐ वृष्टिहर्त्रे नम२० ॥ ॐसर्वकामफलप्रदाय नमः २१॥इति नाममन्त्रैः मंगलादीन् संपूज्य अभीष्टसिद्धिमिति मन्त्रेण द्वितीयावरणं निवेद्य ततश्चतुरस्रेभूपुरे (यथार्थपूर्वादिषु) ॐ इ इन्द्राय नमः । ॐ अं अग्नये नमः। ॐ यं यमाय नमः ॥ ॐनिं निर्ऋतये नमः। ॐ वं वरुणाय नमः। ॐ वां वायवे नमः । ॐ सों सोमाय नमः । ॐ ईं ईशानाय नमः । ऊर्ध्वं ब्रं ॐ ब्रह्मणे नमः । अधः ॐ अ अनन्ताय नमः ॥ इतीन्द्रादीन् संपूज्य ॥ "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ॥ भक्त्या समर्पये तुभ्यं तृतीयावरणार्चनमिति३" मंत्रेण तृतीयावरणं निवेद्य ॥ तद्बहिः ॐ वज्राय नमः । ॐ शक्तये नमः । ॐ दंडाय नमः । ॐ खड्गाय नमः । ॐ पाशाय नमः । ॐ अंकु-

शाय नमः । ॐ गदायै नमः ॥ ॐ त्रिशूलाय नमः । ॐ पद्माय नमः ॥ ॐ चक्राय नमः ॥ इति वज्रादीन् संपूज्य "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ॥ भक्त्या समर्पये तुभ्यं चतुर्थावरणार्चनमिति४" मन्त्रेण चतुर्थावरणं निवेद्य मूलमंत्रेण भौमाय सांगाय सावरणाय सशक्तिकाय धूपं दीपं नैवद्यमारात्तिक निवेद्य यथाशक्ति मंत्रं जपेत् । जपांते "गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत्कृत जपम् ॥ सिद्धिर्भवतु मे देव त्वत्प्रसादात्त्वयि स्थितिः" इति मंत्रेण देवदक्षकरे निवेदयेत्॥ अस्यपुरश्चरण षड्लक्षं जपः ॥ तद्दशांशेन खदिरकाष्ठेन होमः ॥ तद्दशांशेन (ॐ भौमं तर्पयामि नमः) इति-मन्त्रेण तर्पणम्॥ तद्दशांशेन (ॐ भौमं मार्जयामि नमः) इति मन्त्रेण मार्जनम् ॥ तद्दशांशेन ब्राह्मणभोजनम् ॥ इत्थ मन्त्रे सिद्धे स्वेष्टप्रयोगान् कुर्यात् ॥ इतिभौममंत्रविधानम् ॥

अथ मंगलव्रतविधानम् ।

(मंत्रमहोदधौ)

मार्गशीर्षे वैशाखे वा शुद्धपक्षे प्रथमे मंगले व्रतारंभः। तत्र अरुणोदय उत्थाय आवश्यकं कृत्वा हस्तपादप्रक्षालनं कृत्वा अपामार्गसमिधा मौनेन दंतधावनं कृत्वा मौनव्रती नद्यादिजले स्नात्वा रक्तवस्त्रद्वयं धृत्वा नैवेद्यपुष्पचंदनानि संपाद्य विधिज्ञं ब्राह्मणम् आहूय तदाज्ञया भौमं पूजयेत् ॥ ॐ अद्येत्यादि अमुकगोत्रामुकनामाहं चिरजीवीगुणवत्पुत्रप्राप्तये मंगलव्रतं तदंगं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य गणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं कृत्वा मंगलं पूजयेत् ॥ तदादौ न्यासः । ॐ मंगलाय नमः अंगयोः । ॐ भूमिपुत्राय नमः जानुनोः। ॐ ऋणहर्त्रे नमः ऊर्वोः । ॐ धनप्रदाय नमः कट्योः । ॐ स्थिरासनाय नमः गुह्ये। ॐ महाकायाय नमः उरसि। ॐ सर्वकर्मावरोधकाय नमः वामबाहौ । ॐ लोहिताय नमः दक्षिणबाहौ । ॐ लोहिताक्षाय नमः गले । ॐ सामगानां कृपाकराय नमः मुखे । ॐ धरात्मजाय नमः

नासिकयोः । ॐ कुजाय नमः अक्ष्णोः । ॐ भौमाय नमः ललाटे । ॐ भूतिदाय नमः भ्रुवोर्मध्ये । ॐ भूमिनंदनाय नमः मस्तके । ॐ अंगारकाय नमः शिखायाम् । ॐ यमाय नमः सर्वांगे । ॐ सर्वरोगापहारकाय नमः बाहुद्वये । ॐ वृष्टिकर्त्रे नमः मूर्द्धादिपादपर्यन्तम् । ॐ वृष्टिहर्त्रे नमः पादादिमूर्द्धान्तम् । ॐ सर्वकामफलप्रदाय नमः दिक्षु । ॐ आराय नमः नाभौ । ॐ वक्राय नमः वक्षसि । ॐ भूमिजाय नमः मूर्द्धनि । एवं न्यासं कृत्वा ध्यायेत् ॥ रक्तमाल्यांबरधरः शक्तिशूलगदाधरः । चतुर्भुजो मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः ॥ १ ॥ ततः ॐ मंगलाय नमः इति मंत्रेण मंगलं पूर्वोक्तविधिना आवाहनस्थापनाऽऽसनपाद्यार्घ्याऽऽचमनीय स्नानवस्त्रगंधपुष्पैः पूजयित्वा ॐ ह्रांहृदयाय नमः । ॐ ह्रींशिरसे स्वाहा । ॐ ह्रूंशिखायै वषट् । ॐ ह्रंह्रंह्रं कवचाय हुं । ॐ ह्रंसः नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ खंखः अस्त्राय फट् इति षडंगानि संपूज्य अभीष्टसिद्धिमिति मन्त्रेण प्रथमावरणं निवेद्य (एकविंशतिकोष्ठेषु) ॐ मंगलाय नमः पादौपूजयामि १ ॥ ॐभूमिपुत्राय नमः जानुनी पू० २ ॥ ॐ ऋणहर्त्रे नमः ऊरू० ३ ॥ ॐ धनप्रदाय नमः कटी० ४ ॥ ॐ स्थिरा-

सनाय नमः गुह्यं० ५॥ ॐ महाकायाय नमः उरः पू० ६॥ ॐ सर्वकर्म्मावरोधकायनमः वामबाहुं० ७ ॥ ॐ लोहिताय नमः दक्षिणबाहुं० ८ ॥ ॐ लोहिताक्षायनमः कंठं पू० ९ ॥ ॐ सामगानां कृपाकराय नमः मुखं० १० ॥ ॐ धरात्मजाय नमः नासिकां० ११ ॥ ॐकुजाय नमः नेत्रद्वयं० १२॥ॐ भौमाय नमः ललाटं० १३। ॐभूतिदाय नमः भ्रुवोर्मध्ये० १४॥ ॐ भूमिनन्दनाय नमः मस्तकं० १५॥ॐ अंगारकाय नमः शिखां० १६॥ ॐ यमाय नमः सर्वांगं० १७ ॥ ॐ सर्वरोगापहारकाय नमः बाहुद्वयं० १८॥ ॐ वृष्टिकर्त्रे नमः मूर्द्धादिपादपर्यन्तं० १९॥ ॐ वृष्टिहर्त्रे नमः चरणादिमस्तकांतं० २० ॥ ॐ सर्वकामफलप्रदाय नमःदिशाः पू०. २१ ॥ इति नामभिः संपूज्य। अभीष्टसिद्धिमिति मन्त्रेण द्वितीयावरणं निवेद्य (त्रिकोणेषु) ॐ वक्राय नमः । ॐ आराय नमः। ॐ भूमिजाय नमः (एतान् संपूज्य) "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ॥ भक्त्या समर्पये तुभ्यं तृतीयावरणार्चनमिति" निवेद्य तद्बहिः ॐ ब्राह्मयै नमः ॥ ॐ माहेश्वर्यैनमः॥ ॐ कौमार्यै नमः ॥ ॐ वैष्णव्यै नमः ॥ ॐ वाराह्यै नमः ॥ ॐ इन्द्राण्यै नमः ॥ ॐ चामुण्डायै

नमः ॥ ॐ महालक्ष्म्यै नमः. (एताः.संपूज्य) "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ॥ भक्त्या समर्पये तुभ्यं चतुर्थावरणार्चनम्" इति निवेद्य तद्वाह्ये॥ॐ इन्द्राय नमः ॥१॥ ॐ अग्नये नमः ॥२॥ ॐ यमाय नमः ॥३॥ ॐ निर्ऋतये नमः ॥ ४॥ ॐ वरुणाय नमः ॥ ५ ॥ ॐ वायवे नमः ॥ ६ ॥ ॐ सोमाय नमः ॥ ७ ॥ ॐ ईशानाय नमः ॥ ८ ॥ ॐ ब्रह्मणे नमः ॥ ९ ॥ ॐ अनंताय नमः ॥ १० ॥ (इत्येतान् संपूज्य) "अभीष्टसिद्धिं मे देहिशरणागतवत्सल । भक्त्या समर्पये तुभ्यं पंचमावरणार्चनमिति" निवेद्य तद्वाह्ये ॐ वज्रायनमः ॥ ॐ शक्तयेनमः॥ ॐ दण्डायनमः ॥ ॐ पाशाय नमः ॥ ॐ अंकुशाय नमः । ॐगदायैनमः ॥ त्रिशूलाय नमः । ॐ पद्माय नमः । ॐ चक्राय नमः । "अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल। भक्त्या समर्पये तुभ्यं सुषष्ठावरणार्चनमिति" निवेद्य । मंगलाय सांगाय सपरिवाराय धूपं दीपं समर्प्य गोधूमान्नं (चूर्मा) निवेद्य जलपूर्णताम्रपात्रे रक्तचंदनरक्तपुष्पाक्षतफलानि निःक्षिप्य जानुभ्यामवनीं गत्वा ॐ भूत्रिपुत्र महातेजः स्वेदोद्भव पिनाकिनः ॥ श्रेयोर्थी त्वां प्रपन्नोऽहं गृहणार्घ्यं

नमोस्तु ते १ ॥ रक्तप्रवालसंकाश जपाकुसुमसन्निभ ॥ महीसुत महाबाहो गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते ॥२॥ इत्यर्घ्यं निवेद्य ॥ पूर्वोक्तैरेकविंशतिनामभिःप्रणम्य एकविंशति प्रदक्षिणाः कृत्वा प्रणमेत् । ततःखदिरांगारकेण स्वपुरतः ऋणरेखात्रयं समं कृत्वा वामपादेन प्रमार्जयेत् । तत्रमंत्रौ-दुःखदौर्भाग्यनाशाय पुत्रसन्तानहेतवे ॥ कृतं रेखात्रयं वामपादेन तत्प्रमार्ज्म्यहम् ॥ १ ॥ ऋणदुःखविनाशाय मनोभीष्टार्थसिद्धये ॥ मार्जयाम्यसिता रेखास्तिस्रो जन्म-त्रयोद्भवाः ॥२॥ ततः पुष्पांजलिं गृहीत्वा प्रार्थयेत् ॥ धरणीगर्भसंभूतं विद्युत्तेजःसमप्रभम् ॥ कुमारं शक्तिहस्तं च मंगलं प्रणमाम्यहम् ॥१॥ ऋणहर्त्रे नमस्तुभ्यं दुःख-दारिद्र्यनाशिने ॥ नमामि द्योतमानाय सर्वकल्याण-कारिणे ॥२॥ देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः ॥ सुखं यान्ति यतस्तस्मै नमो धरणिसूनवे ॥३॥ यो वक्रगतिमा-पन्नो नृणां विघ्नं प्रयच्छति ॥ पूजितः सुखसौभाग्यं तस्मै क्ष्मासूनवे नमः ॥४॥ प्रसादं कुरु मे नाथ मंगल-प्रद मंगल ॥ मेषवाहन रुद्रात्मन् पुत्रान्देहि धनं यशः ॥५॥ इत्यादि प्रार्थ्य पुष्पांजलिंदद्यात् ततःपूजायांनिवे-दितान्नेन एकभक्तव्रतं कुर्यात् । एवं संवत्सरावधिव्रतं

कृत्वा अंते उद्यापनं कृत्वा पंचाशद्ब्राह्मणान् भोजयेत् एवं व्रतपरा नारी प्राप्नुयात्सुभगान् सुतान् ॥ धनाप्त्यै ऋणनाशाय व्रतं कुर्यात् पुमानपि ॥ १॥ इति मंत्रमहोदधौ पंचदशे तरंगे मंगलव्रतविधिः ॥

अथ नवरात्रे घटस्थापनादिप्रयोगः ॥ प्रतिपदि प्रातः कृताभ्यंगस्नानः कुंकुमचंदनादिना कृतपुंड्रो धृतपवित्रः सपत्नीको दशघटिकामध्येऽभिजिन्मुहूर्त्ते वा कलशस्थापनार्थं शुद्धमृदा वेदिकां कृत्वा पञ्चपल्लवदूर्वाफलताम्बूलकुंकुमपुष्पधूपादिसंभारान् संपादयेत्॥ ततो देशकालौ संकीर्त्य ममेह जन्मनि दुर्गाप्रीतिद्वारासर्वापच्छान्तिपूर्वकंदीर्घायुर्विपुलधनपुत्रपौत्राद्यविच्छिन्नसन्तति वृद्धिस्थिर लक्ष्मीकीर्तिलाभशत्रुपराजयप्रमुखचतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थम् अद्यशारदीयनवरात्रे प्रतिपदि विहितं कलशस्थापनं दुर्गापूजां चंडीसप्तशतीपाठं कुमारीपूजाद्युत्सवाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनंचंडीसप्तशतीजपाद्यर्थं ब्राह्मणवरणं च करिष्ये इति संकल्प्य ॐ सुमुखश्चेत्यादिस्मरणपूर्वकं गणपतिपूजनं विधाय पुण्याहवाचनं कुर्यात् ॥ ततो गंधपुष्पवस्त्रांगुलीयकमादाय देशकालौसंकीर्त्य ॐ अद्य शरत्कालि-

कद्दुर्गापूजनपूर्वकमार्कंडेयपुराणीयचंडीसप्तशतीपाठ कर-णार्थममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणं त्वामहं वृणे ॥ ॐ वृतोऽस्मीति प्रतिवचनम् ॥ इति ब्राह्मणं वृत्वा गंधादिभिः पूजयेत् ॥ ततो विप्रः ॐ भूरसिभूमिरसीति भूमिं स्पृष्ट्वा

ॐ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिविश्वधायाविश्वस्यभुवनस्य धर्त्री ॥ पृथिवींयच्छपृथिवींदृꣳहपृथिवींमाहि ꣳ सीः ॥ १ ॥ तस्यां धान्यंकुरारोपणार्थं शुद्धमृदं प्रक्षिप्य । तत्र ॐ धान्यमसिधिनुहि इति यवान्निक्षिप्य ॐ धान्यमसि धिनुहिदेवान् प्राणायत्वोदानाय त्वां व्यानाय त्वा ॥ दीर्घामनुप्रसितिमायुषेधान्देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना चक्षुषे त्वा महीनाम्पयोऽसि ॥ २ ॥ ॐ आजिघ्रकलशमिति कुंभं संस्थाप्य ॥ ॐ आजिघ्र कलशं मह्या त्वा विशंत्विन्दवः ॥ पुनरूर्जानिवर्त्तस्वसानः सहस्रन्धुक्ष्वोरुधारापयस्वतीपुनर्माविशता-द्रयिः ॥ ३ ॥ ॐ वरुणस्योत्त० इति जलेनापूर्य ॥

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्यस्कम्भसर्ज्जनीस्स्थो वरुणस्यऽऋतसदन्यसि वरुणस्यऽऋतसदनमसिवरुणस्यऽऋतसदनमासीद ॥ ४ ॥ गंधद्वारामिति गंधम् ॥ ॐगंधद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ॥

ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ५ ॥ ॐ याऽ ओषधीरिति सर्वौषधीः ॥ ॐ याऽओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ॥ मनैनुबभ्रूणामहꣳशतन्धामानिसप्त च ॥ ६ ॥ ॐ काण्डात्काण्डादिति दूर्वाः ॥ ॐ अश्वत्थेवं इति पंचपल्लवान् ॥ ॐअश्वत्थेवोनिषदनम्पर्णेवोव्वसतिष्कृता ॥ गोभाजऽइत्किलासथयत्सनवथपूरुषम् ॥ ७ ॥ ॐस्योनापृथिवीति सप्त मृदः ॥ ॐस्योनापृथिवी न्नोभवानृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानः शर्मसप्रथाः ॥ ८ ॥ ॐ याः फलिनीरिति पूगीफलम् ॥ ॐ परिवाजपतिरिति पंचरत्नानि ॥ ॐपरिवाजपतिःकविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥ दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ ९ ॥ ॐ हिरण्यगर्भेति हिरण्यं च क्षिप्त्वा॥ ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ॥ सदाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १० ॥ ॐ व्वसोःपवित्रमसीति रक्तवस्त्रेणावेष्ट्य ॥ ॐ व्वसोःपवित्रमसि शतधारं व्वसोः पवित्रमसि सहस्रधारंदेवस्त्वा सविता पुनातु ॥ व्वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वाकामधुक्षः ॥ ११ ॥ ॐ पूर्णा दर्वीति तण्डुलपूर्णपात्रं निधाय ॥ ॐ पूर्णा दर्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत ॥

वस्नेव विक्रीणावहाऽइषमूर्जठं शतक्रतो ॥ १२ ॥ तत्र ॐ तत्त्वायामीति वरुणमावाह्य संपूज्य ॥ ॐ तत्त्वायामि ब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः ॥ अहेडमानो व्वरुणेह बोध्युरुशठंसमानऽआयुः प्रमोषीः ॥ ॥ १ ॥ कलशस्य मुखे विष्णुरित्यभिमंत्र्य देवदानवसंवादे इत्यादि प्रार्थयेत् ॥ ततः कलशोपरि स्वर्णमयीं दुर्गाप्रतिमाम् ॥ अग्न्युत्तारपूर्वकं पंचामृतेन स्नापयित्वा संस्थापयेत् ॥ अथ पूजा ॥ देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं मम (यजमानस्य वा) अतुलविभूतिकामः संवत्सरसुखप्राप्तिकामः श्रीदुर्गापूजनं करिष्य इति संकल्प्य ॥ जयन्ती मंगला काली भद्रकाली कपालिनी । दुर्गा क्षमा शिवा धात्री स्वाहा स्वधा नमोस्तुते ॥ १ ॥ आगच्छ वरदे देवि दैत्यदर्पनिषूदनि ॥ पूजां गृहाण सुमुखि नमस्ते शंकरप्रिये ॥ २ ॥ इत्यावाह्य श्रीसूक्तेन आसनादिषोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ (श्रीसूक्तन्तु लक्ष्मीपूजान्ते द्रष्टव्यम्) ततः प्रार्थना ॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं० ॥ १ ॥ महिषघ्नि महामाये चामुंडे मुंडमालिनि ॥ यशो देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ इत्यादि प्रार्थ्य चंडीपाठं कुर्यात् ॥ तत्रादौ देशकालौ

संकीर्त्य मम (यजमानस्य वा) अतुलविभूतिकामः श्रीदुर्गाप्रीत्यर्थंकवचार्गलाकीलकसहितं मार्कंडेयपुराणीयम् ॐ सावर्णिः सूर्यतनय इत्यादि सावर्णिर्भविता मनुरित्यंतं देवीमाहात्म्यपाठंकरिष्ये इतिसंकल्प्य आसनादि विधाय आधारे अन्यहस्तलिखितं पुस्तकं स्थापयित्वा नारायणं नमस्कृत्य प्रणवमुच्चार्य ग्रंथार्थं बुध्यमानः स्पष्टाक्षरं नातिशीघ्रं नातिमंदं रसभावस्वरयुतं वाचयेत्॥ अध्यायं समाप्य विरमेन्न तु मध्ये ॥ ततः कुमारीपूजनं पारणादिने कूष्मांडबलिदानं च कुर्यात् ॥ इति नवरात्रविधानं समाप्तम् ॥

अथ देव्या आर्तिक्यम् ॥ प्रवरातीरनिवासिनि निगमप्रतिपाद्ये ॥ पारावारविहारिणि नारायणिहृद्ये ॥ प्रपञ्चसारे जगदाधारे श्रीविद्ये ॥ प्रपन्नपालननिरते मुनिवृंदाराध्ये ॥ जय देवी जय देवी जय मोहिनिरूपे ॥ मामिह जननि समुद्धर पतितं भवकूपे ॥ १ ॥ दिव्यसुधाकरवदने कुन्दोज्ज्वलरदने ॥ पदनखनिर्जितमदने मधुकैटभकदने ॥ विकसितपंकजनयने पन्नगपतिशयने ॥ खगपतिवहने गहने संकटवनदहने ॥ जय देवी० ॥ २ ॥ मंजीरांकितचरणे मणिमुक्ताभरणे ॥ कंचुकिवस्त्राभरणे

वक्रांबुजधरणे॥शंकामयभयहरणे भूसुरसुखकरणे॥करुणां कुरु मे शरणे गजनक्रोद्धरणे॥ जय देवी०॥३॥ छित्त्वा राहुग्रीवां पासि त्वं विबुधान् ॥ (द्विड्भ्यो) यच्छसि मृत्युमनिष्टं पीयूष विबुधान् ॥ विहरसि दानव ऋद्धां समरे संसिद्धाम् ॥ मध्वमुनीश्वरवरदे पालय संसिद्धाम्॥ जयदेवी जय देवी जय मोहिनिरूपे ॥ मामिह जननि समुद्धर पतितं भवकूपे ॥ ४ ॥ इति देव्या आर्तिक्यं समाप्तम् ॥

अथ महालक्ष्मीपूजनम् ॥ आचम्य प्राणामायम्य ॐ तत्सद्ब्रोमिति पठित्वा ॥ अमुकगोत्रोमुकशर्माहंस्थिरलक्ष्मीप्राप्तिद्वाराश्रीमहालक्ष्मीप्रीत्यर्थंगणपतिनवग्रहकलशपूजनपूर्वकंश्रीमहालक्ष्मीपूंजनमहं करिष्य इति संकल्प्य सुमुखश्चैकदंतश्च इत्यादिस्मरणपूर्वकं गणपत्यादिपूजनं कुर्यात् ॥ अथ ध्यानम् ॥ या सा पद्मासनस्था विपुलकटितटी पद्मपत्रायताक्षीगंभीरावर्त्तनाभिस्तनभरनमिता शुभ्रवस्त्रोत्तरीया ॥ यालक्ष्मीर्दिव्यरूपैर्मणिगणखचितैः स्नापिता हेमकुंभैः सा नित्यं पद्महस्ता मम वसंतु गृहे सर्वमांगल्ययुक्ता ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा ॥ ॐ सर्वलोकस्य जननीं शूलहस्तां त्रिलोचनाम् ॥ सर्वदेवमयीमीशांदेवी-

मावाहयाम्यहम् ॥ २ ॥ ॐ महालक्ष्म्यै नमः आवाहनं समर्पयामि ॥ ॐ तप्तकांचनवर्णाभं मुक्तामणिविराजितम् ॥ अमलं कमलं दिव्यमासनं प्रतिगृह्यताम् ॥ ३ ॥ ॐ महालक्ष्म्यै नमः आसनं० ॥ ॐ गंगादितीर्थसंभूतं गंधपुष्पादिभिर्युतम् ॥ पाद्यं ददाम्यहं देवि गृहाणाशु नमोस्तु ते ॥ ४ ॥ ॐ महालक्ष्म्यै नमः पाद्यम् ॥ ॐ अष्टगन्धसमायुक्तं स्वर्णपात्रप्रपूरितम् ॥ अर्घ्यं गृहाण मद्दत्तं महालक्ष्म्यै नमोस्तु ते ॥५॥ ॐ महा० अर्घ्यम् । ॐ सर्वलोकस्य या शक्तिर्ब्रह्मविष्ण्वादिभिः स्तुता॥ददाम्याचमनं तस्यै महाकक्काल्यै मनोहरम् ॥ ६ ॥ ॐ महा० आचमनं स० ॥ ॐ पंचामृतसमायुक्तं जाह्नवीसलिलं शुभम् ॥ गृहाण विश्वजननि स्नानार्थं भक्तवत्सले ॥ ७ ॥ स्नानं० । ॐ दिव्यांबरं नूतनं हि क्षौमं त्वतिमनोहरम्॥दीयमानं मया देवि गृहाण जगदंबिके ॥ ८ ॥ वस्त्रयुग्मं स० आचमनं च ॥ ॐ कापिलं दधिकुंदेंदुधवलं मधुसंयुतम् स्वर्णपात्रस्थितं देवि मधुपर्कं गृहाण भोः ॥ ९ ॥ मधुपर्कं स० ॥ ॐ रत्नकंकणवैदूर्यमुक्ताहारादिकानि च ॥ सुप्रसन्नेन मनसा दत्तानि स्वीकुरुष्व भोः ॥ १० ॥ आभरणानि स० ॥ ॐ श्रीखंडागरुकर्पूरमृगनाभि-

समन्वितम् । विलेपनं गृहाणाशु नमोस्तु भक्तवत्सले ॥ ११ ॥ गंधं स० ॥ रक्तचंदनसंमिश्रं पारिजातसमुद्भवम् ॥ मया दत्तं गृहाणाशु चंदनं गंधसंयुतम् ॥ १२ ॥ रक्तचंदनं स० ॥ ॐ सिंदूरं रक्तवर्णं च सिंदूरतिलकप्रिये । भक्त्या दत्तं मया देवि सिंदूरं प्रतिगृह्यताम् ॥ १३ ॥ सिंदूरं० ॥ ॐ कुंकुमं कामदं दिव्यं कुंकुमं कामरूपिणम् । अखंडकामसौभाग्यं कुंकुमं प्रतिगृह्यताम् ॥ १४ ॥ कुंकुमं० ॥ ॐ तैलानि च सुगंधीनि द्रव्याणि विविधानि च । मया दत्तानि लेपार्थं गृहाण परमेश्वरि ॥ १५ ॥ सुगंधितैलं० ॥ ॐ मंदारपारिजाताद्याः पाटली केतकी तथा । मरुवामोगरं चैव गृहाणाशु नमोनमः ॥ १६ ॥ पुष्पाणि० ॥ ॐ विष्णवादिसर्वदेवानां प्रियां सर्वसुशोभनाम् । क्षीरसागरसंभूते दूर्वां स्वीकुरु सर्वदा ॥ १७ ॥ दूर्वां स० ॥ ॐ पद्मशंखजपापुष्पैः शतपत्रैर्विचित्रिताम् । पुष्पमालां प्रयच्छामि गृहाण त्वं सुरेश्वरि ॥ १८ ॥ पुष्पमालां स० ॥ अथांगपूजा ॥ ॐ चपलायै नमः पादौ पूजयामि ॥ १ ॥ ॐ चंचलायै नमः जानुनी पू० ॥ २ ॥ ॐ कमलायै नमः कटिं पू० ॥ ३ ॥ ॐ कात्यायिन्यै नाभिं पू० ॥ ४ ॥ ॐ जगन्मात्रे न० जठरं पू० ॥ ५ ॥ ॐ विश्ववल्लभायै० वक्षःस्थलं

पू० ॥६॥ ॐ कमलवासिन्यै न० भुजौ पू० ॥७॥ ॐ पद्मकमलायै न० मुखं पू० ॥ ८ ॥ ॐ कमलपत्राक्ष्यै न० नेत्रत्रयं पू० ॥ ९ ॥ ॐ श्रियै नमः शिरः पू० ॥ १० ॥ इत्यंगपूजा ॥ अथ दूर्वादिक्रमेणाष्टदिक्ष्वष्टसिद्धीः पूजयेत् ॥ ॐ अणिम्ने नमः ॥ १ ॥ ॐ महिम्ने नमः ॥२॥ ॐ गरिम्णे नमः ॥ ३ ॥ ॐ लघिम्ने नमः ॥ ४ ॥ ॐ प्राप्त्यै नमः ॥ ५ ॥ ॐ प्राकाम्यै नमः ॥ ६ ॥ ॐ ईशितायै नमः ॥ ७ ॥ ॐ वशितायै नमः ॥ ८ ॥ पुनः पूर्वादिक्रमेण ॥ ॐ आद्यलक्ष्म्यै नमः ॥ १ ॥ ॐ विद्यालक्ष्म्यै नमः ॥ २ ॥ ॐ सौभाग्यलक्ष्म्यै न० ॥ ३ ॥ ॐ अमृतलक्ष्म्यै० ॥४॥ ॐ कामलक्ष्म्यै० ॥ ५ ॥ ॐ सत्यलक्ष्म्यै न० ॥ ६ ॥ ॐ भोगलक्ष्म्यै न० ॥ ७ ॥ ॐ योगलक्ष्म्यै न० ॥ ८ ॥ इत्यष्टलक्ष्मीपूजनम् ॥

अथ मषीपात्रपूजनम् ॥ ॐ महाकाल्यै नमः इति मंत्रेण आवाहनादि कृत्वा गंधादिभिः संपूज्य आवरणपूजां कुर्यात् ॥ ॐ काल्यै नमः॥ १॥ ॐ कपालिन्यै नमः ॥२॥ ॐ फुल्लायै न० ॥३॥ ॐ कुरुकुलायै न० ॥४॥ ॐ विरोधिन्यै नमः॥५॥ ॐ विप्रचित्तायै न०॥६॥ ॐ उग्रप्रदत्तायै नमः॥७॥ ॐ दिव्यायै नमः॥८॥ ॐ निलायै नमः

॥९॥ॐ धनायै न०॥१०॥ ॐ बलाकायै न० ॥११॥ ॐ मात्रायै न०॥१२॥ ॐ मुद्रायै न०॥१३॥ इति पूजयेत् ॥ सरस्वती (लेखनी) पूजन् ॥ ॐ वीणापुस्तकधारिण्यै नमः ॥ इत्यावाह्य गंधादिभिः संपूजयेत् ॥ अथावरण-पूजा ॥ ॐ वाचत्यै नमः ॥ १ ॥ ॐ वाग्वादिन्यै न० ॥२॥ ॐ अजितायै न० ॥३॥ ॐ विष्णुमायायै न० ॥ ४ ॥ ॐ हिंगुलायै न० ॥५॥ ॐ यज्ञविद्यायै न० ॥ ६ ॥ ॐ सिद्धविद्यायै न० ॥ ७ ॥ ॐ प्रजायै न० ॥८॥ ॐ पद्मावत्यै नमः॥९॥ ॐ भुवनेश्वर्यै न०॥१०॥ इति सरस्वतिपूजा॥ॐ वनस्पतिरसोत्पन्नो गंधाढ्यःसुमनो-हरः। आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयंप्रतिगृह्यताम्॥१९॥ॐ म-हालक्ष्म्यै नमःधूपं समर्पयामि॥कार्पासवर्तिसंयुक्तं घृतयुक्तं मनोहरम् ॥ तमोनाशकरं दीपं गृहाण परमेश्वरि ॥२०॥ दीपं स०॥ॐ नैवेद्यंगृह्यतां देवि भक्ष्यभोज्यसमन्वितम्।षड्र-सैरन्वितं दिव्यं लक्ष्मि देवि नमोस्तु ते ॥ २१ ॥ नैवेद्यं० ॥ ॐ शीतलं निर्मलं तोयं कर्पूरेण सुवासि-तम् ॥ आचम्यतां मम जलं प्रसीद त्वं महेश्वरि ॥२२॥ आचमनं०॥ ॐ एलालवंगकर्पूरनागपत्रादिभिर्युतम् ॥ पूगीफलेन संयुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥२३॥ तांबूलं०

समर्पयामि ॥ ॐ चक्षुर्दं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम्॥आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाणपरमेश्वरि ॥२४॥ नीराजनं० ॥ॐफलेन फलितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ तस्मात्फलप्रदानेन पूर्णाः संतु मनोरथाः ॥ २५ ॥ फलं समर्पयामि ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छमे ॥ २६ ॥ ॐमहालक्ष्म्यै नमः दक्षिणां समर्पयामि ॥ ॐ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ तानि तानि विनश्यंति प्रदक्षिणपदेपदे ॥ २७ ॥ प्रदक्षिणां समर्पयामि० ॥ ॐ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वरि ॥ यत्पूजितं मया देवि परिपूर्णं तदस्तु मे ॥२८॥ नमस्कारं सम० ॥ ॐ केतकीजातिकुसुमैर्मल्लिकामालतीभवैः ॥ पुष्पांजलिर्मयादत्तस्तव प्रीत्यै नमोस्तु ते ॥ २९ ॥ ॐ महालक्ष्म्यै न० मंत्रपुष्पांजलिं समर्पयामि ॥ ॐ सुरासुरेंद्रादिकिरीटमौक्तिकैर्युक्तं सदा यत्तव पादपंकजम् ॥ परावरं पातु वरं सुमंगलं नमामि भक्त्या तव कामसिद्धये॥३०॥भवानि त्वं महालक्ष्मीः सर्वकामप्रदायिनी । सुपूजिता प्रसन्ना स्यान्महालक्ष्म्यै नमोस्तु ते ॥ ३१ ॥ इति प्रार्थना ॥ इति श्रीमहाक्ष्मीपूजनम् ॥ अथ लक्ष्मी

(श्री) सूक्तम् ॥ ॐ हिरण्यवर्णांहरिणींसुवर्णरजतस्र-
जाम् ॥ चंद्रांहिरण्मयींलक्ष्मीं जातवेदोम आवह ॥१॥
तांमआवहजातवेदोलक्ष्मीमनपगामिनीम् ॥ यस्यांहिर-
ण्यंविन्देयंगामश्वंपुरुषानहम् ॥ २॥ अश्वपूर्वांरथमध्यां
हस्तिनादप्रबोधिनीम्। श्रियंदेवीमुपह्वयेश्रीर्मादेवीर्जुषताम्
॥ ३ ॥ कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलंतींतृप्तांत-
र्पयंतीम् ॥पद्मेस्थितांपद्मवर्णांतामिहोपह्वयेश्रियम्॥ ४॥
चंद्रांप्रभासांयशसाज्वलंतीं श्रियंलोकेदेवजुष्टामुदाराम् ॥
तांपद्मनेमींशरणमहंप्रपद्येअलक्ष्मीर्मेनश्यतांत्वांवृणे ॥५॥
आदित्यवर्णेतपसोधिजातोवनस्पतिस्तववृक्षोथबिल्वः ॥
तस्यफलानितपसानुदंतुमायांतरायाश्चबाह्याअलक्ष्मीः६।
उपैतुमांदेवसखःकीर्तिश्चमणिनासह ॥ प्रादुर्भूतोसुराष्ट्रे-
स्मिन्कीर्तिमृद्धिंददातुमे ॥७.॥ क्षुत्पिपासामलाज्येष्ठा-
मलक्ष्मींनाशयाम्यहम् ॥ अभूतिमसमृद्धिंचसर्वां. निर्णु-
दमेगृहात् ॥८॥ गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम्।

ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ ९ ॥ मनसः कामुमाकूतिंवाचः सत्यमशीमहि ॥ पशूनांरूपमन्नस्य मयिश्रीःश्रयतांयशः ॥ १० ॥ कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभ्रमकर्दम ॥श्रियंवासयमेकुलेमातरंपद्ममालिनीम् ॥११॥ आपःसृजंतुस्निग्धानि चिक्लीतवसमेगृहे ॥ निचदेवींमातरंश्रियंवासयमेकुले ॥ १२ ॥ आर्द्रांपुष्करिणींपुष्टींपिंगलांपद्ममालिनीम् ॥ चंद्रांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोम आवह ॥ १३ ॥ आर्द्रांयःकरिणींयष्टींसुवर्णांहेममालिनीम् ॥ सूर्यांहिरण्मयीं लक्ष्मींजातवेदोमआवह ॥ १४॥ तांमआवहजातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ॥ यस्यांहिरण्यंप्रभूतिंगावोदास्योऽश्वान् विंदेयंपुरुषानहम् ॥ १५॥ ॐ महादेव्यैच विद्महेविष्णुपत्नीचधीमहि ॥ तन्नोलक्ष्मीःप्रचोदयात् ॥ १६ ॥ यःशुचिः प्रयतोभूत्वाजुहुयादाज्यमन्वहम् ॥ सूक्तंपंचदशर्चंचश्रीकामःसततंजपेत् ॥ १७ ॥ इत्यथर्ववेदीयलक्ष्मी-(श्री) सूक्तं समाप्तम् ॥

अथ स्त्रीशूद्रव्रात्यकर्तृकपुराणोक्तसर्वदेवपूजाप्रयोगः॥
आत्मसंस्थमजं शुद्धं त्वामहं परमेश्वर। अरण्यामिव हव्यांशं मूर्त्तावावाहयाम्यहम्॥ १॥ अमुकदेवाय नमः आवाहनम्॥ तवेयं महिमामूर्त्तिस्तस्यां त्वां सर्वगं प्रभो भक्तिस्नेहसमाकृष्टदीपवत्स्थापयाम्यहम् ॥ २॥ इति स्थापनम्॥ देवदेव महाराज प्रियेश्वर प्रजापते। आसनं दिव्यमीशान दास्येऽहं परमेश्वर॥३॥ इत्यासनम्॥यद्भक्तिलेशसंपर्कात्परमानंदविग्रहम्। तस्मै ते चरणाब्जाय पाद्यं शुद्धाय कल्पये॥ ४॥ इति पाद्यम्॥ तापत्रयहरं दिव्यं परमानंदलक्षणम्।तापत्रयविनिर्मुक्तं तवार्घ्यं कल्पयाम्यहम्॥ ५॥ इत्यर्घ्यम्॥ वेदानामपि वेद्याय देवानां देवतात्मने। आचामं कल्पयामीश शुद्धानां शुद्धिहेतवे॥६॥ इत्याचमनीयम्॥ गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः। स्नापितोसि मया देव तथा शांतिं कुरुष्व मे॥ ७॥ इति स्नानम्॥ पयो दधि घृतं चैव मधुशर्करयायुतम्। पंचामृतं मयानीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम्॥८॥ इति पंचमृतस्नानम् पुनः शुद्धोदकस्नानं च (ततोऽभिषेकः) सर्वभूषादिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे। मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यताम्॥९॥ इति वस्त्रद्वयम् आचमनंच॥नवभिस्त

तुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ॥ उपवीतं चोत्तरीयं गृहाण परमेश्वर ॥ १० ॥ इति यज्ञोपवीतम् आचमनंच ॥ श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरम् । विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥ ११ ॥ इति गंधम् ॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभिताः । मया निवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥ १२ ॥ इत्यक्षतान् ॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो । मयानीतानि पुष्पाणि गृहाण परमेश्वर ॥ १३ ॥ इति पुष्पाणि ॥ (विष्णवे तुलसीं शिवाय बिलपत्राणि गणपतये दूर्वांकुरान् सूर्याय अर्कपुष्पाणि देव्यै रक्तकरवीरपुष्पादीनि चार्पयेत्) ततः । वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंध उत्तमः । आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् ॥ १४ ॥ इति धूपम् । सुप्रकाशो महादीपः सर्वतस्तिमिरापहः । सबाह्याभ्यंतरं ज्योतिर्दीपोयं प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥ इति घृतदीपम् ॥ ततो देवताग्रे ताम्रादिपात्रे नैवेद्यम् ॥ सत्पात्रसिद्धं सुहविर्विविधानेकभक्षणम् । निवेदयामि देवेश सानुगाय गृहाण तत् ॥ १६ ॥ इति पायसादिनैवेद्यम् ॥ नमस्ते देवदेवेश सर्वतृप्तिकरं परम् । अखंडानंदसंपूर्णं गृहाण जलमुत्तमम् ॥ १७ ॥ इत्याचमनम् ॥ पूगीफलं

महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतम् । एलाचूर्णादिसंयुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ १८ ॥ इति तांबूलम् ॥ इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव । तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि-जन्मनि ॥ १९ ॥ इति ऋतुफलम् ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः । अनन्तपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥ इति हिरण्यादिदक्षिणाम् ॥ ततः कर्पूरेण आर्त्तिक्यम् ॥ कदलीगर्भसंभूतं कर्पूरं च सुदी-पितम् । आरार्त्तिकमहं कुर्वे पश्य मे वरदो भव ॥२१॥ इत्यार्तिक्यम् । यानि कानि च पापानि० इति प्रदक्षिणा । नानासुगंधपुष्पाणि यथाकालोद्भवानि च । पुष्पांजलिं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ २२ ॥ इति पुष्पांजलिं च दत्त्वा साष्टांगं प्रणमेत् ॥ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

इति पुराणोक्तसर्वदेवपूजाप्रयोगः ॥

अथ श्रावणीप्रयोगः ॥ तत्र श्रावणस्य पूर्णिमादि-काले प्रातःस्नानसंध्यादिनित्यावश्यकं कर्म समाप्य गुरुः शिष्यैःसह ग्रामाद्बहिःप्राच्यामुदीच्यां वा नदीतडागादि रम्यं जलाशयं गत्वा तस्माच्चतुरो मृत्पिंडानुद्धृत्य तत्तीरंप्र क्षाल्य तत्र तीर्थादिशुभ्रां मृदमार्द्रगोमयं भस्म कुशांस्ति-

लयवतंडुलान् पुष्पाणि दूर्वांकुरापामार्गयज्ञोपवीतादिस-
र्वांसामग्रीं संस्थाप्य ऋषिस्थापनार्थं पीठं श्वेतवस्त्रं पूजना
र्थं दुग्धदधिघृतमधुशर्करागंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलादि
संभारांश्च संपाद्य प्रक्षालितपाणिपादः सपवित्रकरो गुरुः
शिष्यैः सह पूर्वमुख उदङ्मुखो वा आचम्य प्राणानायम्य
मंगलोच्चारणं कुर्यात् ॥ ॐ श्रीमन्महागणाधिपतये
नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः ॥ श्रीमदुमा-
महेश्वराभ्यां नमः ॥ श्रीवाणीहिरण्यगर्भाभ्यां नमः ॥
श्रीशचीपुरंदराभ्यां नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीवेदेभ्यो नमः ॥ श्रीवेदपुरुषेभ्यो
नमः ॥ श्रीइष्टदेवताभ्यो नमः ॥ श्रीकुलदेवताभ्यो नमः
॥ श्रीग्रामदेवताभ्यो नमः ॥ श्रीस्थानदेवताभ्यो नमः ॥ श्री
तीर्थदेवताभ्यो ० ॥ श्रीवास्तुदेवताभ्यो ० ॥ श्रीएतत्कर्म
प्रधानदेवताभ्यो ० ॥ श्रीसर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ श्रीसर्वेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यो नमो नमः ॥ ॐ वरुणाय नमः ॥ निर्विघ्नमस्तु ॥
ॐ पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु । ॐ सुमुखश्चैकदंतश्च कपिलो
गजकर्णकः ॥ लंबोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः
॥ १ ॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः ॥ द्वाद-
शैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥ २ ॥ विद्यारंभे

विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥ संग्रामे संकटे चैव विघ्न स्तस्य न जायते ॥ ३ ॥ शुक्लांबरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशांतये ॥ ४ ॥ अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः ॥ सर्वविघ्न-हरस्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ५ ॥ सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ॥ शरण्ये त्र्यंबके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥ ६ ॥ सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममं-गलम्॥ येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनो हरिः ॥७॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ॥ येषामिंदी-वरश्यामो हृदयस्थोजनार्दनः ॥ ८ ॥ विनायकं गुरुं भानुं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ सरस्वतीं प्रणम्यादौ सर्वका-र्यार्थसिद्धये ॥९॥ सर्वेष्वारब्धकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः॥ देवा दिशंतु नः सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ १० ॥ वक्र-तुंड महाकाय सूर्यकोटिसमप्रभ ॥ निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ ११ ॥ वागीशाद्याः सुमनसः सर्वा-र्थानामुपक्रमे ॥ यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननम् ॥ १२ ॥ गणनाथं नमस्कृत्य नमस्कृत्य पिता-महम् ॥ विष्णु रुद्रं श्रियं देवीं वंदे भक्त्या सरस्वतीम् ॥ १३ ॥ स्थानं क्षेत्र नमस्कृत्य दिननाथं निशाकरम् ॥

रणीगर्भसंभूतं शशिपुत्रं बृहस्पतिम् ॥ १४ ॥ दैत्याचार्यं
नमस्कृत्य सूर्यपुत्रं महाग्रहम् ॥ राहुं केतुं नमस्कृत्य
यज्ञारंभे विशेषतः ॥ १५ ॥ शक्रादिदेवताः सर्वानृषींश्चैव
तपोधनान् ॥ गर्गं मुनिं नमस्कृत्य नारदं पर्वतं तथा ॥
॥१६ ॥ वसिष्ठं मुनिशार्दूलं विश्वामित्रं च गोभिलम् ॥
अगस्त्यं च पुलस्त्यं च दक्षमित्रं पराशरम् ॥ १७ ॥
भरद्वाजं च मांडव्यं याज्ञवल्क्यं च गालवम् ॥ अन्ये
विप्रास्तपोयुक्ता वेदशास्त्रविचक्षणाः ॥ १८ ॥ तान्सर्वा-
न्प्रणिपत्याहं शुभकर्म समारभे ॥ अग्रतः श्रीनृसिंहश्च
पृष्ठतो देवकीसुतः ॥ रक्षतां पार्श्वयोर्देवौ भ्रातरौ राम-
लक्ष्मणौ ॥ १९ ॥ कुशत्रयतिलजलान्यादाय सर्वे पूर्वा-
भिमुखाः संकल्पं कुर्युः । स यथा ॐ स्वस्तिश्रीमुकुंद-
सच्चिदानंदस्य ब्रह्मणोऽनिर्वाच्यमायाशक्तिविजृंभिताऽवि-
द्यायोगात् कालकर्मस्वभावाविर्भूतमहत्तत्त्वोदिताहंकारो-
द्भूतवियदादिपंचमहाभूतेंद्रियदेवतानिर्मिते अंडकटाहे
चतुर्दशलोकात्मके लीलया तन्मध्यवर्तिभगवतः श्रीना-
रायणस्य नाभिकमलोद्भूतसकललोकपितामहस्य ब्रह्मणः
सृष्टिं कुर्वतस्तदुद्धरणाय प्रजापतिप्रार्थितस्य समस्तजग-
दुत्पत्तिस्थितिलयकारणस्य जगद्रक्षाशिक्षाविचक्षणस्य

अणतपारिजातस्य अच्युतानंतवीर्यस्य श्रीमद्भगवतोमहा-
पुरुषस्यअचिंत्यापरिमितशक्त्या ध्येयमानस्य महाजलौ-
घमध्येपरिभ्रममाणानामनेककोटिब्रह्मांडानामे कतमेऽव्य-
क्तमहदहंकारपृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशाद्यावरणैरावृते अ-
स्मिन्महतिब्रह्मांडखंडेआधारशक्ति श्रीमदादिवाराहदंष्ट्राग्र
विराजिते कूर्मानंतवासुकितक्षककुलिककर्कोटकपद्ममहा-
पद्मशंखाद्यष्टमहानागैर्ध्रियमाणे ऐरावतपुंडरीकवामनकुमु
दांजनपुष्पदंतसार्वभौमसुप्रतीकाष्टदिग्गजप्रतिष्ठितानामत
लवितलसुतलतलातलमहातलरसातलपाताललोकानामु-
परि भागेभूलोकभुवर्लोकस्वर्लोकमहर्लोकजनलोकतपो-
लोकसत्यलोकाख्यसप्तलोकानामधोभागेचक्रवालशैलम-
हावलयनागमध्यवर्तिनोमहाकालमहाफणिराजशेषस्य
सहस्रफणानां मणिमंडलमंडितेदिग्दंतिशुंडोत्तंभितेअमराव
त्यशोकवतीभोगवतीसिद्धवतीगान्धर्ववतीकांच्यवंत्यल-
कावतीयशोवतीपुण्यपुरीप्रतिष्ठिते इंद्राग्नियमनिर्ऋतिवरु-
णवायुकुबेरेशानेष्टदिक्पालप्रतिष्ठिते वरध्रुवाधरसोमपांक्त-
भंजनानलप्रत्यूषप्रभासाख्याष्टवसुभिर्विराजितेहरत्र्यंबक-
रुद्रमृगव्याधापराजितकपालिभैरवशंभुकपर्दिवृषाकपिबहु-
रूपाख्यैकादशरुद्रैः संशोभिते रुद्रोपेंद्रसवितृधातृत्वष्ट-

र्यमैंद्रेशानभगमित्रपूषाख्यद्वादशादित्यप्रकाशितेयमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाध्यष्टाङ्गनिरतवसिष्ठवालखिल्यविश्वामित्रदक्षकात्यायनकौंडिन्यगौतमाङ्गिरसपाराशर्यव्यासवाल्मीकिशुकशौनकभरद्वाजसनकसनंदनसनातनसनत्कुमारनारदादिमुख्यमुनिभिः पवित्रिते लोकालोकाचलवलयिते लवणेक्षुरससुरासर्पिर्दधिक्षीरोदकयुक्तसप्तार्णवपरिवृतेजंबूप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौंचशाकपुष्कराख्यसप्तद्वीपयुते इन्द्रकांस्यताम्रगभस्तिनागसौम्यगंधर्वचारणभारतेतिनवखंडमंडिते सुवर्णगिरिकर्णिकोपेतमहासरोरुहाकारपंचाशत्कोटियोजनविस्तीर्णभूमंडले अयोध्यामथुरामायाकाशीकांच्यवंतिकाद्वारावतीतिसप्तपुरीप्रतिष्ठिते महामुक्तिप्रदस्थलेशालग्रामशंभलनंदिग्रामत्रयविराजिते चंपकारण्यबदरिकारण्यदंडकारण्यार्बुदारण्यधर्मारण्यपद्मारण्यगुह्यारण्यजंबुकारण्यविंध्यारण्यद्राक्षारण्यनृहुषारण्यकाम्यकारण्यद्वैतारण्यनैमिषारण्यादीनां मध्ये सुमेरुनिषधकूटशुभ्रकूटश्रीकूटहेमकूटरजतकूटचित्रकूटत्रिकूटकिष्किंधश्वेताद्रिकूटहिमविंध्याचलानां हरिवर्षकिंपुरुषवर्षयोश्चदक्षिणे नवसहस्रयोजनविस्तीर्णे भरतखंडेमलयाचलसह्याचलविंध्याचलानामुत्तरेण स्वर्णप्रस्थ

चंडप्रस्थ सूक्तिकचंतकरमणकमहारमणकपांचजन्यसिंह-
ललंकाऽशोकवत्यलकावतीसिद्धवतीगांधर्ववत्यादिपुण्य-
पुरीविराजितेनवखंडोपद्वीपमंडितेदक्षिणावस्थिरेणुकाद्व-
यसूकरकाशीकांचीकालिकालवटेश्वरकालंजरमहाकाले-
तिनवोषरयुते द्वादशज्योतिर्लिंगगंगा- (भागीरथी)
गोदा-क्षिप्रा-यमुना-सरस्वती-नर्मदा-तापी-पयोष्णी-
चन्द्रभागा--कावेरी--मंदाकिनी--गोदावरी--प्रवरा--
कृष्णा-वेण्या-भीमरथी-तुङ्गभद्रा-मलापहा-कृतमाला
ताम्रपर्णी विशालाक्षी वंजुला चर्मण्वती वेत्रवती भोगा-
वती विशोका कौशिकी गंडकी वासिष्ठी प्रमदा विश्वा-
मित्री फल्गुनी चित्रकाश्यपी सरयू सर्वपापहारिणी
करतोया प्रणीता वज्रा वक्रगामिनी सुवर्णरेखा शोणा
भवनाशिनी शीघ्रगा कुशावर्तिनी ब्रह्मानंदा महितनये-
त्यनेकपुण्यनदीभिर्विलसिते ब्रह्मपुत्रसिंधुनदादिपरमप-
वित्रजलविराजिते हिमवन्मेरुगोवर्धनकौंचचित्रकूटहेम-
कूटमहेंद्रमलयसह्येन्द्रकीलपारियात्राद्यनेकपर्वतसमन्विते
मतंगमाल्यकिष्किधऋष्यशृंगेतिमहानगसमन्विते अंग-
वंगकलिंगकाश्मीरकांबोजसौवीरसौराष्ट्रमहाराष्ट्रमगधने-
पालकेरलचोरलपांचालगौडमालवमलयसिंहलद्रविडक-

नाटकललाटकरहाटवरहाटपांड्यनिषधमागधआंध्रदशार्ण भोजकुरुगांधारविदर्भविदेहबाल्हीकबर्बरकैकेयकोसलवि-राटशूरसेनकोंकणकैकटमत्स्यभद्रपारसीकखर्जूरयवनम्ले-च्छजालंधरेतिसिद्धवत्यन्यदेशविशेषभाषाभूमिपालविचि-त्रितेइलावृतकुरुभद्राश्वकेतुमालकिंपुरुषरमणकहिरणमया-दिनववर्षाणांमध्येभरतखंडेकोकंतहिरण्यशृङ्गाकुब्जार्बुदम-णिकर्णीवटशालग्रामसूकरमथुरागयानिष्क्रमणलोहार्गल-पोतस्वामिप्रभासबदरीतिचतुर्दशगुह्यविलसिते जंबूद्वी कुरुक्षेत्रादिसमभूमध्यरेखाया अमुकदिग्भागे कुलमेरोर्द-क्षिणदिग्भागेविंध्यस्यअमुकदिग्भागे मत्स्यकूर्मवराहनृ-सिंहवामनपरशुरामकृष्णबुधकल्कीतिदशावताराणां म-ध्येबौद्धावतारे गंगादिसारिद्भिःपाविते एवं नवसहस्रयोज-नविस्तीर्णे भारतवर्षेनिखिलजनपावनपरमभागवतोत्तम-शौनकादिनिवासिते नैमिषारण्ये आर्यावर्तांतर्गतब्रह्मावर्तै-कदेशेसूर्यान्वयभूभृत्प्रतिष्ठिते श्रीमन्नारायणनाभिकमलो-द्भूतसकलजगत्स्रष्टुःपरार्द्धद्वयजीविनो ब्रह्मणोद्वितीये परा-र्धेएकपंचाशत्तमे वर्षे प्रथममासे प्रथमपक्षे प्रथमदिवसे अह्नोद्वितीये यामे तृतीये मुहूर्ते रथंतरादिद्वात्रिंशत्कल्पानां मध्ये अष्टमे श्वेतवाराहकल्पे स्वायंभुवादिमन्वतराणां

मध्ये सप्तमे वैवस्वतमन्वंतरे कृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञकानां चतुर्णां युगानां मध्ये वर्तमाने अष्टाविंशतितमे कलियुगे तत्प्रथमे विभागे (पादे) श्रीमन्नृपविक्रमार्कात् श्रीमन्नृपशालिवाहनाद्वा यथासंख्यागमेन चांद्रसावनसौरनाक्षत्रादिप्रकारेणागतानां प्रभवादिषष्टिसंवत्सराणां मध्ये अमुकनाम्नि संवत्सरे उत्तरगोलावलंबिनि श्रीमार्तंडमंडले अमुकर्तौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थे चंद्रे अमुकस्थे सूर्ये अमुकस्थे गुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथस्थानस्थितेषु सत्सु एवंगुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं मम इह जन्मनि जन्मांतरे वा बाल्ययौवनवार्द्धक्यावस्थासु वाक्पाणिपाद पायूपस्थघ्राणरसनाचक्षुःस्पर्शनश्रोत्रमनोभिश्चरितज्ञाताज्ञातकामाकाममहापातकोपपातकादिसंचितानां पापानां ब्रह्महननसुरापानसुवर्णस्तेय गुरुतल्पगमनतत्संसर्गरूपमहापातकानां बुद्धिपूर्वकाणां मनोवाक्कायकृतानां बहुकालाभ्यस्तानामुपपातकानां चस्पृष्टास्पृष्टसंकलीकरणमलिनीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशकरणविहिताकरणकर्मलोपजनितानां रसविक्रयकन्याविक्रयहयगोविक्रयखरोष्ट्रवि-

क्रयदासीविक्रयाजादिपशुविक्रयस्वगृहविक्रयनीलीविक्र-
याक्रेयविक्रयपण्यविक्रयजलचरादिजंतुविक्रयस्थलचरा-
दिविक्रयखेचरादिविक्रयसंभूतानां निरर्थकवृक्षच्छेदनऋ-
णानपाकरण ब्रह्मस्वापहरणदेवस्वापहरणराजस्वापहरण-
परद्रव्यापहरणतैलादिद्रव्यापहरणफलाहरण लोहादिहर-
णनानावस्तुहरणरूपाणां ब्राह्मणनिंदागुरुनिंदा वेदनिंदा
शास्त्रनिंदापरनिंदाऽभक्ष्यभक्षणाभोज्यभोजनाचोष्यचो-
षणालेह्यलेहनापेयपानास्पृश्यस्पर्शनाश्राव्यश्रवणाहिंस्य
हिंसनावंद्यवंदनाचिंत्यचिंतनायाज्ययाजनापूज्यपूजनरू
पाणां मातृपितृतिरस्कारस्त्रीपुरुषप्रीतिभेदनपरस्त्रीगमनवि
धवागमनवेश्यागमनदासीगमनचांडालादिहीनजातिगम
नशुद्रगमनरजस्वलागमनपश्वादिगमनरूपाणां कूटसाक्षि-
त्वपैशुन्यवादमिथ्यापवादम्लेच्छसंभाषणब्रह्मद्वेषकरणब्रह्म
वृत्तिहरणवृत्तिच्छेदनपरवृत्तिहरणरूपाणांमृमित्रवंचनगुरुवं-
चनस्वामिवंचनासत्यभाषणगर्भपातनपथितांबूलचर्वणही
नजातिसेवनपरान्नगणान्नभोजनलशुनपलांडुगृंजनभक्षण-
तालवृक्षफलभक्षणोच्छिष्टमार्जारोच्छिष्टपर्युषितान्नभक्षण-
रूपाणां; पंक्तिभेदकरणभ्रूणहिंसापशुहिंसाबालहिंसाद्यने-
कहिंसोद्भूतानां, शौचत्यागस्नानत्यागसंध्यात्यागौपास-

नाग्नित्यागवैश्वदेवत्यागरूपाणां, निषिद्धाचरणकुग्राम-
वासब्रह्मद्रोहपितृमातृद्रोहपरद्रोहपरनिंदात्मस्तुतिदुष्टप्रति-
ग्रहदुर्जनसंसर्गरूपाणां, गोयानवृषभयानमहिषयानगर्द-
भयानोष्ट्रयानाजयान भृत्याभरणस्वग्रामत्यागगोत्रत्या-
गकुलत्यागदूरस्थमंत्रणविप्राशाभेदनावंदिताशीर्वादग्रह-
णपतितसंभाषणरूपाणां, पतितजनपंक्तिभोजनाहःसंगम-
वृथामनोरथादिपापानाम् आत्मार्थं पाककरणैकाकीमि-
ष्टान्नभोजनबालकैःसह भोजनात्मस्त्रिया सह भोजनेत्या-
दिप्रकीर्णपातकानाम्, एतत्कालपर्यंतं संचितानां लघुस्थू
लसूक्ष्माणां च निःशेषपरिहारार्थंसहस्रगोदानकुरुक्षेत्रादि
सर्वतीर्थस्नानजन्यफलप्राप्त्यर्थं समस्तपितृणामात्मनश्च
विश्वादिलोकप्राप्तये अधीतानामध्येष्यमाणानां चाध्या-
प्यानां, स्थापनविच्छेदक्रोशघोषणदंतविवृतिदुर्वृत्तद्रुतो-
च्चारितवर्णानां, पूर्वसवर्णानां गलोपलंबितविवृतोच्चारित-
वर्णानां, श्लिष्टास्पष्टवर्णविघट्टनादिभिः पठितानां श्रुतीनां
यद्यातयामत्वं तत्परिहारार्थम् अष्टात्रिंशदनध्यायाध्यय-
नेरथ्यासंचरतः शूद्रस्य शृण्वतोऽध्ययने म्लेच्छांत्यजादेः
शृण्वतोऽध्ययनेऽशुचिदेशेऽध्ययने आत्मनोऽशुचित्वेऽध्य-
यने अक्षरस्वरानुसारपदच्छेदकंडिकाव्यंजनह्रस्वदीर्घप्लु

तकंठतालुमूर्द्धन्योष्ठयदन्त्यनासिकानुनासिकरेफजिह्वाम्-
लीयोपध्मानीयोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां च व्यत्ययेनो
च्चारमाधुर्याक्षरव्यक्तिहीनत्वाद्यनेकप्रत्यवायपरिहारपूर्वकं
सर्वस्य वेदस्यसवीर्यत्वसंपादनद्वारा यथावत्फलप्राप्त्यर्थं
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं देवब्राह्मणसवितासूर्यनारायणसन्निधौ
गंगाभागीरथ्याम् अमुकतीर्थे तडागे वा प्रवाहा-
भिमुखम् अध्यायोत्सर्गोपाकर्मनिमित्तं गणस्नानमहं
करिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्नानानुज्ञां प्रार्थयेत् ॥ इति-
हेमाद्रिकृतः संकल्पः ॥ नमोस्तु देवदेवाय शितिकंठाय
वेधसे ॥ रुद्राय चापहस्ताय दंडिने चक्रिणे नमः
॥ १ ॥ सरस्वती च गायत्री वेदमाता गरीयसी ॥
सन्निधात्री भव त्वं च सर्वपापप्रणाशिनी ॥ २ ॥ यह्वा
सागरनिर्घोषदंडहस्तसुरांतक ॥ जगत्स्रष्टर्जगन्मित्र
त्वां नमाम्यसुरान्तक ॥ ३ ॥ तीक्ष्णदंष्ट्र महाकाय
कल्पांतदहनोपम ॥ भैरवाय नमस्तुभ्यमनुज्ञां दातुमर्हसि
॥ ४ ॥ आपस्त्वमसि देवेश ज्योतिषां पतिरेव च ॥
पापं नाशय मे देव वाङ्मनःकायकर्मजम् ॥ ५ ॥ इति
स्नानानुज्ञां प्रार्थ्य पूर्वोक्तकातीयस्नानविधिना स्नानां-
गतर्पणं च कृत्वा ॥ ततो धौतवाससी परिधाय दर्भास-

नादौ प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविश्यभस्मगोपीचंदनकुंकुमादिना तिलकं धृत्वा पवित्रपाणिराचम्य माध्याह्नसंध्यां कुर्यात् ॥ (संध्याप्रयोगः पूर्वोक्तवज्ज्ञेयः) ततः ॐ विभ्राडित्यनुवाकसहस्रशीर्षेतिपुरुषसूक्तशिवसंकल्पमंडलब्राह्मणैः सूर्यमुपतिष्ठेत् (तच्च पूर्वमुक्तम्) ॥ अथासनोपरि न्यस्तेषु प्रागग्रेषु दर्भेषु स्वस्तिकासनेन प्राङ्मुख उपविष्टः पाण्योर्मध्ये सप्तपर्णं दर्भमादाय दक्षिणोरौ मुकुलीकृतमंजलिं निधाय प्रणवव्याहृतिपूर्विकां गायत्रीं जपित्वा ऋष्याद्यनुसंधाय ॥ इषेत्वा इत्यादि यथाशक्ति ब्रह्मयज्ञं कुर्यात् ॥ तत आचामेत् ॥ एवं ब्रह्मयज्ञं कृत्वा देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणं च कुर्यात् (तच्च पूर्वं द्रष्टव्यम्)॥ एवमुक्तविधिना नित्यस्नानमाध्याह्निकसंध्यातर्पणानि समाप्य वक्ष्यमाणप्रकारेणारुंधतीसमेतान्कश्यपादिसप्तर्षीन्सप्रवरान्स्थापयेत् ॥ इति स्नानादिप्रयोगः ॥

अथ ऋषिपूजनम् ॥ तत्रादौ (ऋचं वाचं प्रपद्ये इति शांतिसूक्तम्) ॥ ॐ द्यौः शांतिरन्तरिक्षꣳ शांतिः पृथिवी शांतिरापः शांतिरोषधयः शांतिः ॥ वनस्पतयः शांतिर्विश्वेदेवाः शांतिर्ब्रह्म शांतिः सर्वꣳ शांतिः शांतिरेव शांतिः

सामाशांतिरेधि ॥ १ ॥ यतोयतः समीहसे ततो नोऽ अभयंकुरु ॥ शन्नः कुरुप्रजाभ्योभयन्नः पशुभ्यः ॥ २॥ इतिशांतिपाठं पठंतः अपामार्गमिश्रितैस्त्रिभिस्त्रिभिर्दर्भपवित्रैः पृथक्पृथक् गायत्रीं जप्त्वा ब्रह्मग्रंथियुक्तान् सप्तऋषीन् कुर्युः ॥ (कश्यपोथ भरद्वाजो गौतमश्चात्रिरेवच ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च विश्वामित्रो महामनाः॥एते च ऋषयः सप्त साध्वी चैवाप्यरुंधती) ततः पीठे नवं सदशधौतं वस्त्रं प्रसार्य तदुपरि प्रागग्रानुदगग्रान् वा सप्तर्षीन् स्थापयेत् ॥ अथ प्रतिष्ठापूजने ॥ ॐ मनोजूतिर्जुषतामाज्ज्यस्यबृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्त्वरिष्टं य्यज्ञꣳसमिमन्दधातु । व्विश्वेदेवासऽइहमादयन्तामो ३ म्प्रतिष्ठ ॥ १ ॥ ॐएषवैप्रतिष्ठानामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवप्रतिष्ठितंभवति ॥ २ ॥ ॐ सप्तर्षयः प्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठितमस्तु इति ऋष्युपरि अक्षतान् विकिरेत् ॥ (ऋष्यावाहनम्) ॐ भूर्भुवः स्वः कश्यपायनमः कश्यपम् आवाहयामि भो कश्यप इहागच्छ इह तिष्ठ पूजां गृहाण मम संमुखो भव ॥ १॥ ॐ भूर्भुवःस्वः भरद्वाजाय नमः भरद्वाजम् आवाहयामि भो भरद्वाज इहाग० ॥ २ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः

गौतमाय नमः गौतमम् आवाहयामि भो गौतम इहा गच्छ० ॥ ३ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः अत्रये नमः अत्रिम् आवाहयामि भो अत्रे इहाग० ॥ ४ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः जमदग्नये नमः जमदग्नि मावाहयामि भो जमदग्ने इहाग० ॥५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वसिष्ठाय नमः वसिष्ठम् आवाहयामि भो वसिष्ठ इहाग० ॥ ६ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वामित्रायनमः विश्वामित्रम् आवाहयामि भो विश्वामित्र इहाग० ॥ ७ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः अरुंधत्यै नमः अरुन्धतीम् आवाहयामि भो अरुन्धति इहागच्छ इह तिष्ठ पूजां गृहाण मम संमुखा सुप्रसन्ना वरदाभव ॥ ८ ॥ इत्यावाह्य ॥ ॐ मनोजूतिरि- ति० अरुंधतीसहिताः सप्तर्षयः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवंतु इति प्रतिष्ठाप्य । ॐ इमावेवगौतमभरद्वाजावयमेवगौतमोऽयंभरद्वाजाइमामेवविश्वामित्रजमदग्नीअयमेवविश्वामित्रोयंजमदग्निरिमावेवव्वसिष्ठकश्यपावयमेववसिष्ठोयंकश्यपोऽवागेवात्रिर्वाचाह्यन्नमद्यतेतिर्हवैनामैतद्यदत्रिरितिसर्व्वस्यात्ताभवतिसर्वस्यान्नंभवतियऽएवं वेद ॥ इति पठेत् ॥ ततः सर्वे आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वर-

प्रीत्यर्थम् उत्सर्जनाङ्गत्वेन अरुंधतीसहितकश्यपादिसप्त
र्षिपूजनमहं करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नार्थं गणपतिस्मरणं
च करिष्ये इति संकल्प्य ॐ सुमुखश्चैकदंतश्चेत्यादिग-
णपतिस्मरणं कृत्वा ऋषीन् ध्यायेत ॥ (ध्यानम्) ॐ
सप्तऽऋषयः प्रतिहिताः शरीरे सप्त रक्षन्ति सदु मप्रमादम् ॥
सप्तापः स्वपतो लोकमीयुस्तत्र जाग्रतोऽअस्वप्नजौ सत्रसदौ
च देवौ ॥ १ ॥ ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ॥
समूढमस्यपाᳬ सुरे स्वाहा ॥ २ ॥ ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः
सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ स भूमिᳯं सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशा
ङ्गुलम् ॥ ३ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंधतीसहकश्यपादिऋषि-
भ्यो नमः ध्यानं समर्पयामि ॥ १ ॥ ॐ पुरुषएवेदᳯं सर्वं
यद्भूतं यच्च भाव्यम् ॥ उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति
ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः आसनं समर्पयामि ॥ २ ॥
ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः ॥ पादोऽस्य वि-
श्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध-
तीस० नमः पाद्यं समर्पयामि ॥ ३ ॥ ॐ त्रिपादूर्ध्वऽउदै-
त्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत्पुनः ॥ ततो विष्वङ् व्यक्रमत्साशना

नशनेऽअभि॥ॐभूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः अर्घ्यं० ॥४॥ॐ ततोव्विराडजायत व्विराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽ अत्यरिच्यतपश्चाद्भूमिमथोपुरः॥ॐभूर्भुवःस्वःअरुंध०न० आचमनीयं०।५।ॐतस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःसम्भृतम्पृषदाज्य म्।पशूँस्ताँश्चक्रेवायव्यानारण्याग्राम्याश्चये॥ॐभूर्भुवःस्वः अरुंध० नमः स्नानं० ॥ ६ ॥ ॐ पञ्चनद्यःसरस्वतीम- पियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशे भवंत्स- रित् ॥ ॐभूर्भुवःस्वःअरुंधती० पंचामृतस्नानं० ॥ ७ ॥ ॐ गधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम् ॥ ईश्वरींसर्व- भूतानांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः गंधोदकस्नानं० ॥ ८ ॥ (ततः पुरुषसूक्तेनाभिषे- कंकुर्यात) ॥ ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः सामानिज- ज्ञिरे ॥ छंदाᳬसिजज्ञिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः अरुंध० नमः वस्त्रं समर्पयामि ॥ ९ ॥ ॐ तस्मादश्वाऽअजायन्तयेकेचोभयादतः ॥ गावोहजज्ञिरे- तस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध०

न्नमः यज्ञोपवीतं स० ॥ १० ॥ ॐ तंय्यज्ञम्बर्हिषिप्रौक्ष-न्पुरुषञ्जातमग्रतः ॥ तेन देवाऽअयजन्तसाध्याऽऋषय-श्चये ॥ ॐभूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः गंधं समर्पयामि ॥ ॥ ११ ॥ ॐ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्प्रियाऽअधूषत॥ अस्तो-षतस्वभानवोव्विप्रानविष्ठयामतीयोजान्विन्द्रतेहरी ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः अक्षतान् सम० ॥ १२ ॥ ॐ अहिरिवभोगैः पर्य्येतिबाहुंज्ज्यायाहेतिम्परिबाधमानः ॥ हस्तघ्नोव्विश्वाव्वयुनानिव्विद्वान्पुमान्पुमांसं परिपातु-व्विश्वतः॥ ॐभूर्भुवःस्वः अरुंध० नमः हरिद्राकुंकुमादि-द्रव्याणि समर्पयामि ॥ १३ ॥ ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः कति-धाव्यकल्पयन् ॥ मुखङ्किमस्यासीत्किम्बाहूकिमूरूपादा-ऽउच्येते ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः पुष्पाणि० ॥ ॥ १४ ॥ ॐ ब्राह्मणोस्यमुखमासीद्बाहूराजन्यः कृतः ॥ ऊरूतदस्ययद्वैश्यः पद्भ्याशूद्रोऽअजायत ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० नमः धूपं सम० ॥ १५ ॥ ॐ चन्द्रमामन-सोजातश्चक्षोःसूर्य्योऽअजायत ॥ श्रोत्राद्वायुश्चप्राणश्चमु-

खादग्निरजायत ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरु० नमः दीपं सम० ॥ १६ ॥ ॐ नाभ्याऽआसीदन्तरिक्षठं शीर्ष्णो द्यौः समवर्त्तत ॥ पद्भ्याम्भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोका २ ऽ अकल्पयन् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुध० नमः नैवेद्यं स० ॥ १७ ॥ (नैवेद्यांते आचमनीयं समर्पयामि) ॥ ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ॥ बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वठंहसः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुध० नमः फलानि सम० ॥ १८ ॥ ॐ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ॥ वसन्तोस्यासीदाज्यं ग्रीष्मऽइध्मः शरद्धविः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंधती० नमः तांबूलं० ॥ १९ ॥ ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् । स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंतीं० नमः दक्षिणां सम० ॥ २० ॥ ॐ इदठंहविः प्रजननम्मेऽअस्तु दशवीरठं सर्वगणठं स्वस्तये ॥ आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्यभयसनि अग्निः प्रजाम्बहुलाम्मे-

करोत्वन्नम्पयोरेतोऽअस्मासुधत्त ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुन्धतीस० नमः कर्पूरार्त्तिक्यं समर्पयामि ॥ २१ ॥ ॐ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधः कृताः ॥ देवा यद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुन्धतीसहित० प्रदक्षिणां सम० ॥ २२ ॥ ॐ यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्म्माणिप्रथमान्यासन् ॥ तेहनाकम्महिमानः सचन्तयत्रपूर्व्वेसाध्याः सन्तिदेवाः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुंध० मंत्रपुष्पांजलिं समर्पयामि ॥ २३ ॥ (प्रार्थना) ॐ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर ॥ यत्पूजितं मया पूर्वं परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अरुन्ध० नमः नमस्कारं समर्पयामि ॥ २४ ॥ अनेन मया वेदोत्सर्जनांगत्वेन कृतेन ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैः पूजनेन अरुन्धतीसहितकश्यपादिसप्तर्षयः प्रीयंतां न मम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति ऋषिपूजनम् ॥

अथ स्वपितृभ्यो यज्ञोपवीतदानम् ॥ तत्रादौ सर्वे प्राचीनावीतिनो दक्षिणामुखाः स्वपुरतो यज्ञोपवीतानि निधायकुशोदकं गृहीत्वा ॐ अमुकगोत्रेभ्यः अस्मत्पितृ-

पितामहप्रपितामहेभ्यः (तथा द्वितीयं) ॐ अमुकगोत्रे-भ्यः अस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः (तृतीयं) ॐ कव्यवाडनलादिदिव्यपितृभ्यः इमानि यज्ञोपवीतानि स्वधा संपद्यंताम् इति समर्पयेत् ॥ (जीवत्पितृकैरपि पितुः पित्रादिभ्यो मातामहादिभ्यश्च यज्ञोपवीतानि देयानि) ततः सव्यं कृत्वा सर्वान् ब्राह्मणान् गंधादिना संपूज्य तेभ्यो यज्ञोपवीतानि दत्त्वा सर्वैः सह स्वयमपि धार्याणि ॥

अथ यज्ञोपवीतधारणप्रयोगः ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ मम श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानसिद्धि-द्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नूतनयज्ञोपवीतधारणमहं करिष्ये तदंगत्वेन यज्ञोपवीताभिमंत्रणं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य । ॐ इदंविष्णुर्विचक्रमे त्रेधानिदधेपदम्॥ समूढमस्यपा सुरे स्वाहा ॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवइत्यादिमंत्रैरुपवी-तानि प्रक्षाल्य अनंतरं दशगायत्रीमंत्रैरभिमंत्र्य पुष्पाण्या-दाय तंतुषु देवतानामावाहनं कुर्यात् ॥ तद्यथा—प्रथम-तंतौ ॐकारमावाहयामि ॥ १ ॥ द्वितीयतंतौ ॐ अग्नि-मावाहयामि ॥ २ ॥ तृतीयतंतौ ॐ सर्पानावा० ॥ ३ ॥ चतुर्थतन्तौ ॐ सोममावाह० ॥ ४ ॥ पञ्चमतन्तौ ॐ

पितॄनावाहयामि० ॥ ५ ॥ षष्ठतन्तौ ॐ प्रजापतिं० ॥ ६ ॥ सप्तमतन्तौ ॐ अनिल० ॥ ७ ॥ अष्टमतन्तौ ॐ सूर्यमावाह० ॥ ८ ॥ नवमतन्तौ ॐ विश्वान्देवानावाहयामि ॥ ९ ॥ (अथ ग्रंथिदेवतानामावामाहनम्) ग्रंथिमध्ये ॐ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणमावाहयामि ॥ १ ॥ ॐ विष्णवे नमः विष्णुमावाह० ॥ २ ॐ रुद्राय नमः रुद्रमावाहयामि ॥ ३ ॥ ततः ॐ प्रणवाद्यावाहितदेवताभ्यो नमः यथास्थानमहं न्यसामि इत्यावाह्य गधादिभिः पूजयेत् ॥ ततो ध्यानम् (ॐ प्रजापतेर्यत्सहजं पवित्रं कार्पाससूत्रोद्भवब्रह्मसूत्रम् । ब्रह्मत्वसिद्ध्यै च यशःप्रकाशं जपस्य सिद्धिं कुरु ब्रह्मसूत्रम्) यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिः लिङ्गोक्ता देवता त्रिष्टुप्छन्दः यज्ञोपवीतधारणे विनियोगः ॥ ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥ अनेन मंत्रेण यज्ञोपवीतानां पृथक् पृथक् धारणं कुर्यात् । तत आचमनं कृत्वा ॥ ॐ एतावद्दिनपर्यंतं ब्रह्मत्वं धारितं मया ॥ जीर्णत्वात्त्वत्परित्यागो गच्छ सूत्र यथासुखम् ॥ १ ॥ इति मंत्रेण जीर्णयज्ञोपवीतं शिरोमार्गेण निःसार्य

भूमौ त्यजेत् पश्चाद्यथाशक्ति गायत्रीजपं कुर्यात् ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ यस्य स्मृत्या० ॥ इति यज्ञोपवीतधारणप्रयोगः ॥

अथोत्सर्गाङ्गमृषितर्पणम् ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य छंदसां क्वचिदनध्यायादिकाले पठनादनधिकारिभिः श्रवणाच्च प्राप्तमालिन्यस्य निरासार्थमुत्सर्गाङ्गतर्पणमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य दक्षिणं जान्वाच्य ईशानाभिमुखः सव्येन प्रागग्रैर्दर्भैर्देवतीर्थेन देवतर्पणं कुर्यात्॥ ॐ विश्वे देवासऽआगतशृणुतामऽइमठँहवम् ॥ एदम्बर्हिर्निषीदत ॥ १ ॥ विश्वेदेवाःशृणुतेमठँहवम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ ॥ येऽअग्निजिह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयध्वम् ॥ २ ॥ इतिदेवानावाह्य॥ ॐ देवास्तृप्यंताम्॥ ॐ छंदांसि तृप्यंताम् ॥ ॐ वेदास्तृप्यंताम्॥ ॐ ऋषयस्तृप्यंताम् ॥ ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यंताम् ॥ ॐ गंधर्वास्तृप्यंताम्॥ ॐ इतराचार्यास्तृप्यंताम् ॥ ॐ संवत्सरास्तृप्यंताम् ॥ ततो वामं जान्वाच्य ॥ दक्षिणामुखोऽपसव्येन तिलमिश्रितं जलमंजलौ गृहीत्वा ॐ अमुकगोत्राः अस्मत्पितरः अमुक-

शर्माणो वसुरूपास्तृप्यध्वं स्वधा नमः॥ॐ अमुकगोत्राः अस्मत्पितामहाः अमुकशर्माणोरुद्ररूपास्तृप्यध्वंस्वधा नमः।ओम् अमुकगोत्राः अस्मत्प्रपितामहाः अमुकशर्माण आदित्यरूपास्तृप्यध्वं स्वधा नमः॥ इति स्वपितॄंस्तर्पयेत्॥ एवं मातृमातामहादींश्च तर्पयेत्॥ (जीवत्पितृकैः पुत्रैः शिष्यैश्चाचार्यस्य पितृतर्पणं कार्यं तद्यथा ॐ अमुकगोत्राः अस्मदाचार्यपितरस्तृप्यध्वं स्वधा नमः इति) ततः सव्यम् आचमनम्॥ अथ वंशानां वाचनम्॥ ॐ अयं पुर इत्यादिपंचानां साध्या ऋषयो यजूंषि प्राणभृतो देवताः॥मूर्द्धेत्यादिद्वयोर्देवा ऋषयो यजूंषि लिंगोक्ता देवताः। माछन्दइत्यादिषोडशानां परमेष्ठी ऋषिर्यजूंषि लिङ्गोक्ता देवताः ऋषितर्पणे विनियोगः॥ सप्तऽऋषय इत्यस्य याज्ञवल्क्य ऋषिः॥ सप्तर्षयो देवताः जगती छन्दः ऋषितर्पणे विनियोगः॥ ॐ अयं पुरोभुवस्तस्यं-प्राणोभौवायनो व्वसन्तः प्राणायनोगायत्रीव्वासन्ती गायत्र्यै ॥ गायत्रङ्गायत्रादुपाᳪशुरुपाᳪशोस्त्रिवृत्त्रिवृतोरथन्तरंवसिष्ठऽऋषि÷प्रजापतिगृहीतयात्वयाप्राणङ्गृह्णामिप्रजाभ्य÷ ॥ १ ॥ अयन्दक्षिणाव्विश्वकर्म्मातस्यमनो व्वैश्वकर्मणङ्ग्रीष्मोमानसस्त्रिष्टुब्ग्रैष्मीत्रिष्टुभ÷स्वार

ठं स्वाराद्दन्तर्य्यामोन्तर्य्यामात्पञ्चदशः पञ्चदशाद्वैहङ्कुर-द्भाजं ऋषिं ÷ प्रजापतिगृहीतयात्वयामनो गृह्णामि प्रजा-भ्य÷ ॥ २ ॥ अयंपश्चात् ॥ अयंपश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य-चक्षुर्वैश्वव्यचसंव्वर्षाश्चाक्षुष्य्याजगती व्वर्षीजगत्याऽऋ-क्सामृक्सामाच्छुक्र ःशुक्रात्सप्तदश ःसप्तदशाद्वैरूपंजमद-ग्निर्ऋषि ÷ प्रजापतिगृहीतयात्वयाचक्षुर्गृह्णामिप्रजाभ्यः ÷ ॥ ३ ॥ इदमुत्तरात्स्वस्तस्यश्रोत्रंठंसौवठंशरच्छ्रौत्र्यनु-ष्टुप्शारद्यनुष्टुभऽऐडमैडान्मन्थी मन्थिनऽएकविठंशऽए-कविठंशाद्वैराजंव्विश्वामित्रऋषि ÷ प्रजापतिगृहीतयात्व-याश्रोत्रंगृह्णामिप्रजाभ्यः ÷ ॥ ४ ॥ इयमुपरिमतिस्तस्यै व्वाङ्मात्याहेमन्तोव्वाच्य ःपंक्तिर्हेमन्तीपङ्क्तयै निधन-वन्निधनवतऽआग्रयणऽआग्रयणात्त्रिणवत्रयस्त्रिठंशौत्रिण-वत्त्रयस्त्रिठंशाभ्याठंशाक्वररैवतेव्विश्वकर्मऋषि ÷ प्रजा-पतिगृहीतया त्वयाव्वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यो लोक-न्ताऽइन्द्रम् ॥ ५ ॥ लोकम्पृणच्छिद्रम्पृणाथोसीदध्रु-

वात्वम् ॥ इन्द्राग्नीत्त्वाबृहस्पतिरस्म्मिन्नयोनौवसीषदन् ॥ ६ ॥ ताऽअस्यसूददोहसः सोमर्ठश्रीणन्तिपृश्श्नयः ॥ जन्मन्देवानाँविशस्त्रिष्ष्वारोचनेदिवः ॥ ७ ॥ इन्द्रँवि-श्श्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यचसङ्गिरः । रथीतमर्ठरथीनाँ वाजानार्ठसत्पतिम्पतिम् ॥ ८ ॥ मूर्द्धांव्वयः प्रजाप-तिश्छन्दः क्षत्रँव्वयोमयन्दच्छन्दो व्विष्टम्भोव्वयोधिप-तिश्छन्दो विश्वकर्मा व्वयः परमेष्ठीछन्दोवस्तोव्वयोव्विवल-ञ्छन्दोव्वृष्णिर्व्वयोव्विशालञ्छन्दः पुरुषोव्वयस्तन्द्रञ्छन्दो व्याघ्रोव्वयोनाधृष्टञ्छन्दः सिर्ठहोव्वयश्छदिश्छन्दः पष्ठ-वाड्वयोबृहतीछन्दऽउक्षाव्वयः ककुप्छन्दऽऋषभोव्वयः सतोबृहतीछन्दोनड्वान्वयः ॥ ९ ॥ अनड्वान्वयः पंक्तिश्छ-न्दोधेनुर्व्वयोजगतीच्छन्दस्त्र्यविर्व्वयस्त्रिष्टुप्छन्दोदित्यवा-ड्वयोव्विराट्छन्दः पञ्चाविर्व्वयोगायत्रीच्छन्दस्त्रिवत्सोव्व-यऽउष्णिक्छन्दस्तुर्य्यवाड्वयोनुष्टुप्छंदोलोकन्ताऽइंद्रम् १० माच्छन्दः प्रमाच्छन्दः प्रतिमाच्छन्दोऽ अस्रीवयश्छन्दः

पुंक्तिश्छन्द॑ऽउष्णिक्छन्दो॑ बृहतीछंदो॑नुष्टुप्छंदो॑ व्विराट्छंदो॑ गायत्रीच्छन्द॑स्त्रिष्टुप्छन्दोजगतीच्छद॑ः पृथिवीच्छंद॑ः ॥ ११ ॥ पृथिवीच्छन्दोन्तरिक्षञ्छन्दोद्यौश्छन्दुः समाश्छन्दोनक्षत्राणिच्छन्दोव्वाक्छन्दोमनश्छंद॑ः कृषिश्छन्दोहिरण्यञ्छन्दोगौश्छंदोजाच्छंदोश्वश्छन्दः ॥ १२ ॥ अग्निर्देवताव्वातोदेवतासूर्योदेवताचन्द्रमादेवताव्वसवोदेवतारुद्रादेवतादित्यादेवतामरुतोदेवताव्विश्वेदेवादेवताबृहस्पतिर्देवतेन्द्रोदेवताव्वरुणोदेवता ॥ १३ ॥ एवच्छन्दोव्वरिवच्छन्द॑ः शम्भूश्छन्द॑ः परिभूश्छन्द॑ऽ आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यचश्छन्द॑ः सिन्धुश्छन्द॑ः समुद्रश्छन्द॑ः सरिरञ्छन्द॑ः ककुप्छन्द॑स्त्रिककुप्छंद॑ः काव्यञ्छन्दोऽअङ्कुपञ्छन्दोक्षरपङ्क्तिश्छन्द॑ः पदपङ्क्तिश्छन्दो व्विष्टारपङ्क्तिश्छन्द॑ः क्षुरोभ्रजश्छन्द॑ऽ आच्छच्छन्द॑ः प्रच्छच्छन्द॑ः ॥ १४ ॥ आच्छच्छन्द॑ः प्रच्छच्छंन्द॑ः संयच्छन्दो व्वियच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तरञ्छन्दो निकायः

श्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्राजश्छन्दः सᳲस्तु-
प्छन्दोनुष्टुप्छन्दऽएवश्छन्दो व्वरिवश्छन्दो व्वयश्छन्दो-
व्वयस्कृश्छन्दो व्विष्पर्द्धाश्छन्दो विशालञ्छन्दश्छदिश्छ-
न्दो दूरोहणञ्छन्दस्तन्द्रञ्छन्दोऽअङ्काङ्कञ्छन्दः ॥ १५ ॥
रश्मिना सत्याय सत्यञ्जिन्व प्रेतिना धर्मणा धर्मञ्जिन्वान्वि-
त्या दिवा दिवञ्जिन्व सन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षञ्जि-
न्व प्रतिधिना पृथिव्या पृथिवीञ्जिन्व विष्टम्भेन वृष्ट्या वृष्टिं-
ञ्जिन्व प्रवयान्हाहर्जिन्वानुया रात्र्या रात्रीञ्जिन्वोशिजा व्व-
सुभ्यो व्वसूञ्जिन्व प्रकेतेनादित्येभ्यऽ आदित्याञ्जिन्व-
तन्तुना रायः ॥ १६ ॥ तन्तुना रायस्पोषेण रायस्पो-
षञ्जिन्व सᳲसर्पेण श्रुताय श्रुतञ्जिन्वैडेनौषधीभिरोष-
धीर्जिन्वोत्तमेन तनूभिस्तनूर्जिन्व व्वयोधसाधीतेनाधी-
तञ्जिन्वाभिजिता तेजसा तेजो जिन्व ॥ १७ ॥ प्रतिप-
दसि प्रतिपदे त्वानुपदस्यनुपदे त्वा सम्पदसि सम्पदे त्वा ते-
जोसि तेजसे त्वा त्रिवृदसि ॥ १८ ॥ त्रिवृदसि त्रिवृते त्वा प्र-
वृदसि प्रवृते त्वा व्विवृदसि व्विवृते त्वा सवृदसि सवृते त्वा-

क्रमोस्याक्रमायत्वासङ्क्रमोसिसङ्क्रमायत्त्वोत्क्रमोस्यु-
त्क्रमायत्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्त्वाधिपतिनोर्ज्जोर्ज्जञ्जि-
न्व ॥ १९ ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्वसवस्तेऽदेवाऽअधि-
पतयोग्निर्हेतीनाम्प्रतिधर्त्तात्त्रिवृत्त्वास्तोमः पृथिव्याꣳ-
श्रयत्त्वाज्यमुक्थमव्यथायैस्तब्भ्नातुरथन्तरꣳ सामप्प्र-
तिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवेषु दिवोमा-
त्रयाव्वरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वासर्व्वे-
सँव्विदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु२०
व्विराडसिदक्षिणादिग्रुद्रास्तेदेवाऽअधिपतयऽइन्द्रोहेती-
नाम्प्रतिधर्त्तापञ्चदशस्त्वास्तोमः पृथिव्याꣳश्रयतुप्रऽउग-
मुक्थमव्यथायैस्तभ्नातुबृहत्सामप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽ
ऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवेषु दिवोमात्रयाव्वरिम्णाप्प्रथन्तु-
व्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वासर्व्वेसँव्विदानानाकस्यपृष्ठे-
स्वर्गेलोकेयजमाञ्चसादयन्तु२१ सम्म्राडसिप्प्रतीचीदिगा-
दित्यास्तेदेवाऽअधिपतयोव्वरुणोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तासप्तदश
स्त्वास्तोमः पृथिव्याꣳश्रयतु मरुत्त्वतीयमुक्थमव्यथायै-

स्तभ्नातु वैरूपꣳ साम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे सꣳविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानञ्च सादयन्तु ॥ २२ ॥ स्वराडस्युदीची दिङ्मरुतस्ते देवाऽअधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधर्तैकविꣳशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु निष्केवल्यमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु वैराजꣳ साम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे सꣳविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानञ्च सादयन्तु ॥२३॥ अधिपत्न्यसि बृहती दिग्विश्वे ते देवाऽअधिपतयो बृहस्पतिर्हेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याꣳ श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते ऽउक्थे ऽअव्यथायै स्तभ्नीताꣳ शाक्वररैवते सामनी प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे सꣳवि-

नानाकस्यंपृष्ठेस्वर्गेलोकेयजमानश्चसादयन्तु ॥ २४ ॥
अयम्पुरोहरिकेशःसूर्यरश्मिस्तस्यं रथगृत्सश्च रथौजाश्च
सेनानीग्रामण्यौपुञ्जिकस्थलाचक्रतुस्थलाचाप्सरसौदङ्-
क्ष्णवः पशवो हेतिःपौरुषेयोव्वधःप्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽ-
स्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्ज
म्भेदध्मः ॥ २५ ॥ अयन्दक्षिणाव्विश्वकर्म्मातस्यंरथ-
स्वनश्च रथेचित्रश्चसेनानीग्रामण्यौमेनकाचसहजन्याचा-
प्सरसौ यातुधानाहेतीरक्षांᳬसि प्प्रहेतिस्तेभ्योनमोऽ-
अस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनो द्वेष्टितमे-
षाञ्जम्भेदध्मः ॥ २६ ॥ अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य
रथप्रोतश्चासमरथश्चसेनानीग्रामण्यौप्रम्लोचन्तीचानुम्लो
चन्तीचाप्सरसौव्याघ्राहेतिःसर्पाःप्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽ-
स्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनो द्वेष्टितमे-
षाञ्जम्भेदध्मः ॥ २७ ॥ अयमुत्तरात्संयद्वसु स्तस्यता-
र्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चसेनानीग्रामण्यौव्विश्वाचीचघृताचीचा-

प्सरसावापोहेतिर्व्वातः प्रहेतिस्तेभ्योनमो ऽअस्तुनोवन्तु तेनो मृडयन्तु तेयन्द्विष्मो यश्चनो द्वेष्टितमेषाञ्जम्भे दध्मः ॥ २८ ॥ अयमुपर्य्यर्वाग्वसुस्तस्य सेनजिच्चसुषेणश्च सेनानीग्रामण्यौऽविश्वाचीचपूर्वचित्तिश्चाप्सरसांववस्फूर्ज्जन्हेतिर्व्विद्युत्प्रहेतिस्तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवंतु तेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मो यश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ॥ २९ ॥ ॐ सप्तऽऋषयः प्रतिहिताः शरीरे सप्तरक्षन्तिसदमप्रमादम् । सप्तापः स्वपतोलोकमीयुस्तत्र जागृतोऽ अस्वप्नजौसत्रसदौचदेवौ ॥ ३० ॥ मन्त्रोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥ (वंशानां वाचनम्) अथवंशः समानमासांजीवीपुत्रात्सांजीवीपुत्रोमांडूकायनेर्माण्डूकायनिर्माण्डव्यान्माण्डव्यः कौत्सात्कौत्सोमाहित्थेर्माहित्थिर्व्वामकक्षायणाद्वामकक्षायणो व्वात्स्याद्वात्स्यः शांडिल्याच्छांडिल्यः कुश्रेः कुश्रिर्यज्ञवचसो राजस्तंबायनाद्यज्ञवचा राजस्तंबायनस्तुरात्कावषेयात्तुरः काव-

षेयः प्रजापतेः प्रजापतिर्ब्रह्मणो ब्रह्मस्वयंभुर्ब्रह्मणे नमः ॥
वंशोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् १ अथ वंशस्तदिदंवयं
शौपर्णाय्याच्छौर्पणाय्योगौतमाद्गौतमो वात्स्याद्वात्स्यो
वात्स्याच्चपाराशर्य्याच्चपाराशर्य्यः सांकृत्याच्चभारद्वाजाच्च
भारद्वाजऽऔदवाहेश्चशाण्डिल्याच्चंशाण्डिल्योवैजवापाच्च
गौतमाच्चगौतमोवैजपायनाच्च वैष्टपुरेयाच्चवैष्टपुरेयः शा-
ण्डिल्याच्चरौहिणायनाच्चरौहिणायनःशौनकाच्चात्रेयाच्च
रैभ्याच्च रैभ्यः पौतिमाष्यायणाच्च कौण्डिन्यायना
च्च कौण्डिन्यायनःकौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः कौण्डिन्या-
त्कौण्डिन्यःकौण्डिन्याच्चाग्निवेश्याच्च ॥ २ ॥ अग्निवे-
श्यःसैतवात्सैतवःपाराशर्य्यात्पाराशर्योजातूकर्ण्याज्जा-
तूकर्ण्योभारद्वाजाद्भारद्वाजोभारद्वाजाच्चासुरायणाच्चगौत-
माच्चगौतमोभारद्वाजाद्भारद्वाजोवैजवापायनाद्वैजवापा-
यनःकौशिकायनेःकौशिकायनिर्घृतकौशिकाद्घृतकौशि-
कःपाराशर्य्यायणात्पाराशर्य्यायणःपाराशर्य्यात्पाराशर्यो

जातूकर्ण्याज्जातूकर्ण्यो भारद्वाजाद्भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च यास्काच्चासुरायणस्त्रैवणेस्त्रैवणिरौपजन्धनेरौपजन्धनिरासुरेरासुरिर्भारद्वाजाद्भारद्वाजऽआत्रेयात् ३॥ आत्रेयादात्रेयो माण्टेर्माण्टिर्गौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याद्वात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कैशोर्यात्काप्यात्कैशोर्य्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो विदर्भीकौण्डिन्याद्विदर्भीकौण्डिन्यो वत्सनपातो बाभ्रवाद्वत्सनपाद्बाभ्रवः पथः सौभरात्पन्थाः सौभरोऽयास्यादाङ्गिरसादयास्य आङ्गिरसऽआभूतेस्त्वाष्ट्रादाभूतिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विश्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनौ दधीचऽआथर्वणाद्दध्यङ्ङाथर्व्वणो दैवादथर्वा दैवो मृत्योः प्राध्वंसनान्मृत्युः प्राध्वंसनः प्रध्वंसनात्प्रध्वंसनऽएकर्षेरेकर्षिर्विप्रचित्तेर्विप्रचित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः सनातनात्सनातनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः॥ वंशोक्ता ऋषयस्तृप्यं

ताम् ॥ ४ ॥ अथ वंशस्तदिदं वयं शौर्पणाय्याच्छौर्पणाय्यो गौतमाद्गौतमो वात्स्याद्वात्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च पाराशर्यः साङ्कृत्याच्च भारद्वाजाच्च भारद्वाज औदवाहेश्च शाण्डिल्याच्च शांडिल्यो वैजवापाच्च गौतमाच्च गौतमो वैजवापायनाच्च वैष्टपुरेयाच्च वैष्टपुरेयः शांडिल्याच्च रौहिणायनाच्च रौहिणायनः शौनकाच्च जैवन्तायनाच्च रैभ्याच्च रैभ्यः पौतिमाष्यायणाच्च कौंडिन्यायनाच्च कौंडिन्यायनः कौंडिन्याभ्यां कौंडिन्य और्णवाभेभ्य और्णवाभाः कौंडिन्यात्कौंडिन्यः कौंडिन्यात्कौंडिन्यः कौंडिन्याच्चाग्निवेश्याच्च ॥५॥ आग्निवेश्यः सैतवात्सैतवः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्याज्जातूकर्ण्यो भारद्वाजाद्भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजो वलाकाकौशिकाद्वलाकाकौशिकः काषायणात्काषायणः सौकरायणात्सौकरायणस्त्रैवणेस्त्रैवणिरौपजन्घनेरौपजन्घनिः सायकायनात्सा-

यकायनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्घृतकौशिकाद्घृत कौशिकः पाराशर्यायणात्पराशर्यायणः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्याज्जातूकर्ण्यो भारद्वाजाद्भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च यास्काच्चासुरायणस्त्रैवणेस्त्रैवणिरौपजङ्घनेरौपजङ्घ निरासुरेरासुरिर्भारद्वाजाद्भारद्वाजोऽआत्रेयात ॥ ६ ॥ आत्रेयादात्रेयोमांटेर्मांटिर्गौतमाद्गौतमोगौतमाद्गौतमोव्वात्स्याद्वात्स्यः शांडिल्याच्छांडिल्यः कैशोर्यात्काप्यात्कैशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमारहारितोगालवाद्गालवो व्विदर्भीकौंडिन्याद्विदर्भीकौंडिन्यो व्वत्सनपातोबाभ्रवाद्वत्सनपाद्बाभ्रवः पथः सौभरात्पन्थाः सौभरो यास्यादाङ्गिरसादयास्यऽआङ्गिरसऽआभूतेस्त्वाष्ट्रादाभूतिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विश्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनौ दधीचऽआथर्वणाद्दध्यङ्ङाथर्वणो दैवादथर्वादैवो मृत्योःप्राध्व-

ꣳसनान्मृत्युःप्राध्वꣳसनःप्रध्वꣳसनात्प्रध्वꣳसनऽएकर्षे-
रेकर्षिर्विप्रचित्तेर्विप्रचित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिःसनारोः सनारुः
सनातनात्सनातनःसनगात्सनगः परमेष्ठिनःपरमेष्ठीब्रह्म-
णोब्रह्मस्वयम्भुब्रह्मणेनमः वंशोक्ताऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥७॥
अथर्ववंशस्तदिदंवंशं भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रोवा-
त्सीमाण्डवीपुत्राद्वात्सीमाण्डवीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पारा-
शरीपुत्रोगार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रःपाराशरीकौण्डिनीपुत्रात्पा-
राशरीकौण्डिनीपुत्रो गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रोवाडेयीपुत्राद्वा-
डेयीपुत्रोमौषिकीपुत्रान्मौषिकीपुत्रोहारिकर्णीपुत्राद्धारि-
कर्णीपुत्रोभारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पैङ्गीपुत्रात्पैङ्गी-
पुत्रःशौनकीपुत्राच्छौनकीपुत्रः ॥ ८ ॥ काश्यपीबा-
लाक्यामाठरीपुत्रात्काश्यपी बालाक्या माठरीपुत्रः-
कौत्सीपुत्रात्कौत्सीपुत्रोबौधीपुत्राद्बौधीपुत्रःशालंकायनी
पुत्राच्छालङ्कायनीपुत्रोवार्षगणीपुत्राद्वार्षगणीपुत्रोगौत-
मीपुत्राद्गौतमीपुत्रऽआत्रेयीपुत्रादात्रेयीपुत्रोगौतमीपुत्राद्गौ

तमीपुत्रोव्वात्सीपुत्राद्वात्सीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पाराशरीपुत्रो व्वार्कारुणीपुत्राद्वार्कारुणीपुत्रऽआर्तभागीपुत्रादार्त्तभागीपुत्रः शौंगीपुत्राच्छौंगीपुत्रःसाङ्कृतीपुत्रात्सांकृतीपुत्रः ॥ ९ ॥ आलम्बीपुत्रादालम्बीपुत्रऽआलम्बायनीपुत्रादालम्बायनीपुत्रो जायन्तीपुत्राज्जायन्तीपुत्रो माण्डूकायनीपुत्रान्माण्डूकायनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रान्माडूकीपुत्रः शाण्डिलीपुत्राच्छाण्डिलीपुत्रो राथीतरीपुत्राद्राथीतरीपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्राभ्यां क्रौञ्चिकीपुत्रो वैदभृतीपुत्राद्वैदभृतीपुत्रो भालुकीपुत्राद्भालुकीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्प्राचीनयोगीपुत्रः साञ्जीवीपुत्रात्साञ्जीवीपुत्रः कार्शकेयीपुत्रात्कार्शकेयीपुत्रः ॥ १० ॥ प्राश्नीपुत्रादासुरिवासिनः प्राश्नीपुत्रऽआसुरायणादासुरायणऽ आसुरेरासुरिर्याज्ञवल्क्याद्याज्ञवल्क्यऽ उद्दालकादुद्दालकोरुणादरुणऽ उपवेशेरुपवेशिः कुश्रेः कुश्रिर्व्वाजश्रवसो वाजश्रवाज्जिह्वा-

वतो बाध्योगाज्जिह्वावान्बाध्योगोसिताद्वार्षगणादुसितोव्वार्षगणो हरितात्कश्यपाद्धरितः कश्यपः शिल्पात्कश्यपाच्छिल्पः कश्यपः कश्यपान्नैध्रुवेः कश्यपोनैध्रुविर्व्वाचोव्वागम्भिण्याऽ अम्भिण्यादित्यादादित्यानिमानिशुक्लानि यजूᳬषि व्वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥११॥ वंशोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥ इमावेव गौतमभरद्वाजावयमेव गौतमोयं भारद्वाजऽ इमावेव विश्वामित्रजमदग्नी अयमेवविश्वामित्रोयं जमदग्निरिमावेव व्वसिष्ठकश्यपा वयमेवव्वसिष्ठोयं कश्यपोव्वागेवात्रिर्व्वाचाह्यन्नमद्यतेतिर्हवै नामैतद्यदत्रिरिति सर्व्वस्यात्ताभवति सर्व्वमस्यान्नम्भवति यऽएवंव्वेद ॥ १२॥ ब्राह्मणोक्ता ऋषयस्तृप्यंताम् ॥ ॐ तत्सवितुरिति चतुर्वारं गायत्रीं पठेत् ॥ इति प्रति वंशवंशोक्तानामृषीणांतर्पणम् ॥ ततः सर्वे ॐ विरताः स्म इति सकृदुच्चैर्ब्रूयुः ॥

॥ अथाध्ययनक्रमः ॥

चत्वारिंशत् ४० अध्यायमंत्राः ॥ ॐ इषेत्वोर्जेत्वा वायवस्थदेवोवः सविता प्रार्पयतुश्रेष्ठतमायकर्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशंꣳसोध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौस्यातबह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि ॥१॥ कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नयेत्वाजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ वेदिरसि बर्हिषेत्वाजुष्टम्प्रोक्षामिबर्हिरसिस्रुग्भ्यस्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामि ॥२॥ समिधाग्निन्दुवस्यतघृतैर्बोधयतातिथिम् ॥आस्मिन्हव्याजुहोतन ॥३॥ एदमगन्मदेवयजनम्पृथिव्यायत्रदेवासोऽअजुषन्त विश्वेऽऋक्सामाभ्याꣳसन्तरन्तोयजुर्भीरायस्पोषेण समिषामदेमऽइमाऽआपःशमुमे सन्तु देवीरोषधे त्रायस्व स्वधितेमैनꣳहिꣳसीः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसि विष्णवे त्वा सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वातिथेरातिथ्यमसि विष्णवेत्वाश्येनायत्वासोमभृतेविष्णवेत्वाग्नयेत्वारायस्पोषदेविष्णवेत्वा

॥ ५ ॥ देवस्यत्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्-पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ आददेनार्य्यसिइदमहरठरक्षसांग्री-वाअपिकृन्तामि ॥ यवोसियवयास्मद्द्वेषोयवयारातीः॥ दिवेत्वान्तरिक्षायत्वापृथिव्यैत्वाशुन्धन्ताँल्लोकाः पितृ-षदनाः पितृषदनमसि ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेपवस्ववृष्णो अठशुभ्याङ्गभस्तिपूतोदेवोदेवेभ्यः पवस्वयेषाम्भागोऽसि ॥ ७ ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यस्त्वाविष्णऽउरु-गायैषतेसोमस्तठरक्षस्वमात्वादभन् ॥ ८ ॥ देव-सवितः प्रसुवयज्ञम्प्रसुवयज्ञपतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्ध-वः केतपूः केतन्नः पुतातुवाचस्पतिर्वाजन्नः स्वदतु स्वाहा ॥ ९ ॥ अपोदेवामधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वतीरा-जस्वश्चितानाः ॥ याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्या-भिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ १० ॥ युञ्जानः प्रथम-म्मनस्तत्त्वायसवितावियः अग्नेर्ज्योतिर्निचाय्यपृथि व्याऽअध्याभरत ॥ ११ ॥ इशानोरुकमऽउर्व्यायवो

दुर्मर्षमायुः श्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयो भिर्यदेनंद्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १२ ॥ मयि गृह्णाम्य ग्रेऽअग्निॅरायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय मामु देवताः सचन्ताम् ॥ १३ ॥ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासि ध्रुवँय्योनिमासीदसाधुया ॥ उख्यस्यकेतुम्प्रथमञ्जुषा णाऽअश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्वा ॥ १४ ॥ अग्ने जातान्प्रणुदानः सपत्नान्प्रत्यजातान्नुदजातवेदः॥ अधि नोब्रूहि सुमनाऽ अहेडँस्तवस्यामशर्मं त्रिवरूथऽ उद्भौ ॥ १५ ॥ नमस्ते रुद्र मन्यवऽउतोतऽइषवेनमः ॥ बाहुभ्यामुतते नमः ॥ १६॥ अश्मन्नूर्जं पर्वतेशिश्रियाणा मद्भ्यऽओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽअधिसम्भृतम्पयः ॥ तान्नऽइषमूर्जन्धत्त मरुतः सॅरराणाऽ अश्मंस्तेक्षुन्म यितऽऊर्ग्यंद्विष्मस्ततेशुगृच्छतु ॥ १७ ॥ वाजश्चमेप्रस वश्चमेप्रयतिश्चमेप्रसितिश्चमेधीतिश्चमेक्रतुश्चमेस्वरश्चमेश्लो कश्चमेश्रावश्चमेश्रुतिश्चमेज्योतिश्चमेस्वश्चमे यज्ञेनकल्प-

न्ताम् ॥ १८ ॥ स्वाद्वीन्त्वास्वादुनातीव्रान्तीव्रेणामृताममृतेन । मधुमतीम्मधुमतासृजामिसठ्ठंसोमेन सोमोऽस्यश्विभ्याम्पच्यस्वसरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व ॥ १९ ॥ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभिरसिमात्वाहिंठ्ठंसीन्मामाहिंठ्ठंसीः ॥ २० ॥ इमम्मेव्वरुणश्रुधीहवमद्याचमृडयत्वामवस्युराचके ॥ २१ ॥ तेजोऽसि शुक्रममृतमायुष्पाऽआयुर्मेपाहि ॥ देवस्यत्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यामाददे ॥ २२ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रेभूतस्यजातः पतिरेकऽ आसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मैदेवायहविषा विधेम ॥ २३ ॥ अश्वस्तूपरोगोमृगस्तेप्राजापत्याः ॥ कृष्णग्रीवऽआग्नेयो रराटेपुरस्तात्सारस्वतीमेष्यधस्ताद्धन्वोराश्विनावधोरामौबाह्वोः सौमापौष्णः श्यामोनाभ्याठ्ठंसौर्य्ययामौश्वेतश्चकृष्णश्च पार्श्वयोस्त्वाष्ट्रौलोमशसक्थौसक्थ्योर्वायव्यः श्वेतः पुच्छऽ इन्द्रा-

यस्वप्रस्थायवैहद्वैष्णवोवामनः ॥ २४ ॥ शादन्द्
द्भिरवकान्दन्तमूलैर्मृदम्वस्वैस्तेगान् दष्ट्राभ्या७ सर-
स्वत्या ऽ अग्रजिह्वञ्जिह्वाया ऽ उत्सादमवक्रन्देनता-
लुव्वाज७हनुभ्यामपआस्येन वृषणमाण्डाभ्यामादित्याँ-
श्मश्रुभिः पन्थानम्भ्रूभ्यान्द्यावापृथिवीवर्तोभ्याँ विद्यु-
तङ्कनीनकाभ्या७ शुक्लाय स्वाहा कृष्णायस्वाहा
पार्याणि पक्ष्माण्यवार्या ऽ इक्षवो ऽ वार्याणि पक्ष्माणि
पार्या ऽ इक्षवः ॥ २५ ॥ अग्निश्च पृथिवीच सन्नतेतेमेसन्न-
मतामदो वायुश्चान्तरिक्षञ्चसन्नतेतेमेसन्नमतामद ऽ आदि
त्यश्च द्यौश्च सन्नतेतेमेसन्नमतामद ऽ आपश्च वरुणश्चसन्नते
तेमेसन्नमतामदः ॥ सप्तस७सदो ऽ अष्टमीभूतसाधनी ॥
सकामा २ अध्वनस्कुरुसञ्ज्ञानमस्तुमे ऽ मुना ॥ २६ ॥
समास्त्वाग्न ऽ ऋतवोवर्धयन्तुसँव्वत्सरा ऽ आऋषयोयानिस
त्या ॥ सन्दिव्येनदीदिहिरोचनेनविश्वा ऽ आभाहिप्र-
दिशश्चतस्रः ॥ २७ ॥ होतायक्षत्समिधेन्द्रमिडस्प-

देनांभाम्पृथिव्या॒ऽ अधि॑ ॥ दि॒वोव॒र्ष्मन्त्सामि॑ध्यत॒ओ॒ऽ जिंष्ठश्चर्षणी॒सहा॒म्बेत्वाज्य॑स्य॒ह्होत॒र्य्यज ॥ २८ ॥ समि॑द्धो॒ऽअ॒ञ्जन्कृद॑रम्मतीनाङ्घृतम॑ग्ने॒मधु॑म॒त्पिन्व॑मानः॥ वा॒जी व॒हन्वा॒जिन॑ञ्जातवेदो॒देवाना॑ंव्वक्षिप्रि॒यमा॒सध॑स्थम् ॥२९॥ देव॑सवितः प्रसु॑व य॒ज्ञम्प्रसु॑व य॒ज्ञप॑तिंभगा॑य॥ दि॒व्योग॑न्ध॒र्वः केतपूः केत॑न्नः पु॒नातु॒वा॒चस्पति॒र्वाज॑न्नः स्वदतु ॥ ३० ॥ स॒हस्र॑शीर्षा॒पुरु॑षः सहस्रा॒क्षः ॥ स॒हस्र॑पात् ॥ सभूमि॑ꣳस॒र्वत॑स्पृ॒त्वात्य॑तिष्ठद्दशाङ्गु॒लम् ॥ ३१ ॥ तदे॒वा॒ग्निस्तदा॑दि॒त्यस्तद्वा॒युस्तदु॑ च॒न्द्रमाः॑ ॥ तदे॒व शु॒क्रन्तद्ब्र॒ह्मता॒ऽआपः॒ सप्र॒जाप॑तिः ॥ ३२ ॥ अ॒स्याज॒रा॒सो॒दमा॑मरि॒त्रा॒ऽअ॒र्चद्धू॑मासो॒ऽअ॒ग्नय॑ः पाव॒काः ॥ श्विती॒चय॑ः श्वा॒त्रासो॑भु॒रण्यवो॑वन॒र्षदो॑वा॒यवो॒नसोमाः॑ ॥ ३३॥ यज्जाग्र॑तोदू॒रमु॒दैति॒दैवन्तदु॑सु॒प्तस्य॒तथै॒वैति॑ ॥ दू॒र॒ङ्ग॒मञ्ज्योति॑षा॒ञ्ज्योति॒रेक॒न्तन्मे॒मनः॑ शि॒वस॑ङ्कल्पमस्तु ३४॥ अपे॒तोय॑न्तु प॒णयो॒ सुम्ना॑देव पी॒यव॑ः ॥ अस्य लोकः

सुतावतः ॥ द्युभिरह्णोभिरक्तुभिर्व्यक्तम्वसमोदंदात्ववसानमस्मै ॥३५॥ ऋचंवाचम्प्रपद्ये मनोयजुःप्रपद्येसामप्राणम्प्रपद्ये चक्षुः श्रोत्रम्प्रपद्ये वागोजः सहौजोमयि प्राणापानौ ॥३६॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो-हस्ताभ्याम् ॥ आददेनारिरसि ॥ ३७ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ आद-देऽदित्यैरास्नासि ॥ ३८ ॥ स्वाहा प्राणेभ्यः साधिप-तिकेभ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहाग्नयेस्वाहान्तरिक्षायस्वाहा ॥ वायवेस्वाहादिवेस्वाहासूर्य्यायस्वाहा ॥ ३९ ॥ ईशा-वास्यमिदꣳसर्वंय्यत्किञ्चजगत्याञ्जगत् ॥ तेनत्यक्ते-नभुञ्जीथामागृधः कस्यस्विद्धनम् ॥ ४० ॥ हिर-ण्मयेनपात्रेणसत्यस्यापिहितम्मुखम् ॥ योसावादित्ये-पुरुषः सोऽसावहम् ॥ ४१ ॥ ॐ ३ खम्ब्रह्म । अध्यायोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥

अथ शतानि ॥ ॐइषेत्वोर्जेत्वा० ॥ १ ॥ परि-

तेधन्वं नोहेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः ॥ अथोयइषुधिस्तवारेऽअस्मन्निधेहितम् १६ । १२ ॥ २ ॥

अग्नेनयसुपथारायेऽ अस्मान्विश्वानि देववयुनानि विद्वान् ॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिं विधेम ५ । ३६ ॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोसिसुशर्मासिसुप्रतिष्ठानोबृहदुक्षायनमः ॥ विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यऽ एषतेयोनिर्विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यः ८ । ८ ॥ ४ ॥

सोमस्यत्विषिरसितवेवमेत्विषिर्भूयात् । मृत्योःपाहिऽ-ओजोसिसहोस्यमृतमसि १० । ५ ॥ ५ ॥ परस्याऽअधि सँव्वतो वराँ २ ॥ ऽअभ्यातर ॥ यत्राहमस्मि ताँ २ ॥ ऽअव ॥ ११ । ७१ ॥ ६ ॥

अघ्न्यावोऽअघ्न्यामेवत्वघ्न्यान्यस्याऽउपावत ॥ता: सर्वाः सँव्विदानाऽइदम्मेप्रावताव्वचः १२ । ८८ ॥ ७ ॥

राज्ञ्यसिप्राचीदिग्विराडसिदक्षिणादिक्सम्राडसिप्रतीचीदिक्स्वराडस्युदीचीदिगधिपत्न्यसिबृहतीदिक् १४ ॥

१३ ॥ ८ ॥ नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशाञ्चपतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतये नमोनमः शष्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनाम्पतये नमोनमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानाम्पतये नमोनमोबभ्लुशाय १६ । १७ ॥ ९ ॥ इन्द्रेमम्प्रतरान्नयसजातानामसद्वशी ॥ समेनंवर्चसासृजदेवानाम्भागदाऽअसत् ॥ १७ ॥ ५१ ॥ १० ॥ इमौतेपक्षावजरौपतत्रिणौ याभ्याᳬंरक्षाᳬंस्यपहᳬंस्यग्ने ॥ ताभ्यांपतेमसुकृतामुलोकंयत्रऽ ऋषयोजग्मुःप्रथमजाःपुराणाः ॥ १८ ॥ ५२ ॥ ११ ॥ अन्नात्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणा० १९ ॥ ७५ ॥ १२ ॥ अश्विनातेजसाचक्षुःप्राणेनसरस्वती वीर्यम् ॥ वाचेन्द्रोबलेनेन्द्राय दधुरिन्द्रियम् २० । ८० ॥ १३ ॥ पृथिव्यैस्वाहान्तरिक्षायस्वाहादिवेस्वाहासूर्यायस्वाहाचन्द्रायस्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहावनस्पतिभ्यः स्वाहापरिप्लवेभ्यः स्वा–

हांचराचरेभ्यः स्वाहासरीसृपेभ्यःस्वाहा २२। २९॥
॥ १४ ॥ प्रजापतयेचवायवेच गोमृगोवरुणायारण्यो
मेषोयमायकृष्णो मनुष्यराजाय मर्कटःशार्दूलायरो-
हिदृषभायगवयीक्षिप्रश्येनायवर्तिकानीलङ्गोः कृमिः
समुद्रायशिशुमारोहिमवतेहस्ती २४। ३०॥ १५॥
तेऽअस्ययोषणेदिव्येनयोनाऽउषासानक्ता ॥ इमंयज्ञम-
वतामध्वरन्नः २७। १७॥ १६॥ तनूनपात्पथऽ
ऋतस्ययानान्मध्वासमञ्जन्स्वदयासुजिह्वमन्मानिधीभि-
रुतयज्ञमृध्नन्देवत्राचकृणुह्यध्वरन्नः २९। २६॥ १७॥
अयमिहप्रथमोधायिधातृभिर्होतायजिष्ठोऽअध्वरेष्वीड्यः
यमप्नवानोभृगवाविरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वंविशेविशे
३३। ६॥ १८॥ अनुनोऽद्यानुमतिर्यज्ञन्देवेषु मन्य-
ताम् ॥ अग्निश्च हव्यवाहनो भवतन्दाशुषे मयः॥
॥ १९॥ इयत्यग्रऽ आसीन्मखस्य तेद्य शिरो-

साध्यासन्देवयजने पृथिव्याः ॥ मखायत्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्णे ३७ । ५

अथ कण्डिकाः ॥ व्रतमुपैष्यम् ॥ १ ॥ सवैक-पालान्यवान्यतर उपदधाति ॥ २ ॥ सवैस्रुचः स्रु-म्मार्ष्टि ॥ ३ ॥ हिङ्कृत्यान्वाह ॥ ४ ॥ सवैप्रवराया-श्रावयति ॥ ५ ॥ ऋतवो ह वै देवेषु यज्ञे भागमीषिरे ॥ ६ ॥ सव्वै पर्णशाखया व्वत्सानपाकरोति ॥ ७ ॥ मनवे ह व्वै प्रातः ॥ ८ ॥ सयत्राह ॥ ९ ॥ सुसम्भृद्धा इतश्चेतश्च सम्भरन्ति ॥ १० ॥ उद्धृत्याहवनीयम्पूर्णाहुतिं जु-होति ॥ ११ ॥ सूर्यो ह वा अग्निहोत्रम् ॥ १२ ॥ अथ हुतेऽग्निहोत्र उपतिष्ठते ॥ १३ ॥ प्रजापतिर्हव्वा-ऽइदमग्रऽएकऽएवास ॥ १४ ॥ पितामहा ह व्विषा ह वै देवा वृत्रञ्जघ्नुः ॥ १५ ॥ देवयजनञ्जोषयन्ते ॥ १६ ॥ दक्षिणेनाहवनीयम्प्राचीनग्रीवे कृष्णाजिनेऽउपस्तृणाति ॥ १७ ॥ सप्तपदान्यनुनिष्क्रामति ॥ १८ ॥ शिरो व्वै यज्ञस्यातिथ्यं बाहू प्रायणीयोदयनीयौ ॥ १९ ॥

तद्यऽएषपूर्वार्ध्यौत्वर्षिष्ठस्थूणराजोभवति ॥ २० ॥ उदरमेवास्यसदः ॥ २१ ॥अग्निमादत्ते ॥ २२ ॥ तंयत्रैतत्प्रवृत्तोहोताहोतृषदनऽ उपविशति ॥ २३ ॥ प्रजापतिर्वैप्रजाः ससृजानोरिरिचानऽ इमामन्यत ॥ ॥ २४ ॥ प्राणोहवाऽअस्योपांशुः ॥ २५ ॥ चक्षुषीहवाऽअस्यशुक्रामन्थिनौ ॥ २६ ॥ भक्षयित्वासमुपहूताः स्मऽइत्युक्त्वोत्तिष्ठति ॥ २७ ॥ मनोहवाऽअस्यसविता ॥ २८ ॥ आदित्येन चरुणोदयनीयेन प्रचरति ॥ २९ ॥ प्रजापतिर्वाऽएषयद्दंशुः ॥ ३० ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च ॥ ३१ ॥ अथस्रुवश्चाज्यविलापनीं चादाय ॥ ३२ ॥ अरण्योरग्नीसमारोह्य ॥ ३३ ॥ केशवस्य पुरुषस्य ॥ ३४ ॥ आग्नेयोष्टाकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ३५ ॥ असद्वाऽइदमग्रऽआसीत् ॥ ३६ ॥ प्रजापतिरग्निरूपाण्यभ्यध्यारयत् ॥ ३७ ॥ द्वितीयम् ॥ एतद्वै देवाऽ अब्रुवन् ॥ ३८ ॥

अथैनमतऽस्वनन्त्येव ॥ ३९ ॥पर्णकषाय निष्पक्काऽ एताऽ आपो भवन्ति ॥ ४० ॥ भूयाᳬंसि हवीᳬंषि भवन्ति ॥ ४१ ॥ रुक्मम्प्रतिमुञ्चबिभर्त्ति ॥ ४२ ॥ व्वनीवाह्येताग्निबिभ्रदित्याहुः ॥ ४३ ॥ गार्हपत्यं चेष्य-न्नूपलाशशाखयाव्युदूहति ॥ ४४ ॥ अथातोनैर्ऋतिर्हे-रन्ति ॥ ४५ ॥ चितोगार्हपत्योभवति ॥ ४६ ॥ आत्म-न्यग्निंगृह्णीतेचेष्यन् ॥ ४७ ॥ कूर्म्ममुपदधाति ॥ ४८ ॥ प्राणभृतउपदधाति ॥ ४९ ॥ द्वितीयांचितिमुपदधाति ॥ ॥ ५० ॥ तृतीयांचितिमुपदधाति ॥ ५१ ॥ चतुर्थींचि-तिमुपदधाति ॥ ५२ ॥ पंचमीं चितिमुपदधाति ॥ ५३॥ नाकसदऽउपदधाति ॥ ५४ ॥ ऋतव्याऽउपदधाति ॥ ॥ ५५ ॥ अथातः शतरुद्रियञ्जुहोति ॥ ५६ ॥ उप-वसथीवेहन्नमातरुदितऽआदित्ये ॥ ५७ ॥ अथातोवैश्वा-नरञ्जुहोति ॥ ५८ ॥ अथातोराष्ट्रभृतोजुहोति ॥ ५९ ॥ अथातःपयोव्रततायै ॥ ६० ॥ अग्निरेषपुरस्ताच्चीयते ॥ ॥ ६१ ॥ प्रजापतिःस्वर्गलोकमजिगाᳬंसत् ॥ ६२ ॥

प्राणोगायत्री ॥ ६३ ॥ प्रजापतिंर्विस्रस्तम् ॥ ६४ ॥ तस्यवाऽएतस्याग्नेः ॥ ६५ ॥ अथहैतेरुणे ॥ ६६ ॥ सँवत्सरोवैयज्ञःप्रजापतिः ॥ ६७ ॥ त्रिर्हवैपुरुषोजायते ॥ ॥ ६८ ॥ वागघवाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री ॥ ६९ ॥ उद्दालकोहारुणिः ॥ ७० ॥ उर्वशीहाप्सराः ॥ ७१ ॥ भृगुर्हवैवारुणिः ॥ ७२ ॥ पशुबन्धेन यजते ॥ ७३ ॥ तद्यथाह वै ॥ ७४ ॥ अयं वै यज्ञो योयं पवते ॥ ७५ ॥ समुद्रँवाऽएते प्रचरन्ति ॥ ७६ ॥ यद्वालोके ॥ ७७ ॥ दीर्घसत्रँहवाऽएतऽउपयन्ति ॥ ७८ ॥ तदाहुर्यदेषदीर्घसत्री ॥ ७९ ॥ सोमो वै राजा यज्ञःप्रजापतिः ॥८०॥ विश्वरूपँवै त्वाष्ट्रमिन्द्रोहन् ॥ ८१ ॥ इन्द्रस्य वै यत्र ॥ ॥ ८२ ॥ एतस्माद्वै यज्ञात्पुरुषो जायते ॥ ८३ ॥ ब्रह्मौदनं पचति ॥ ८४ ॥ प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत ॥८५॥प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् ॥८६॥ उत्तमंप्रजापतिरकामयत ॥८७॥अथप्रातर्गौतमस्य ॥ ८८ ॥ पुरुषोहना-

रायणोकामयत् ॥ ८९ ॥ ब्रह्म वैस्वयंभुतपोतप्यत् ॥ ॥ ९० ॥ अथास्मैश्मशानंकुर्वंतिद्यौःशान्तिः ॥ ९१ ॥ देवाहवैसत्रंनिषेदुः ॥ ९२ ॥ अथातोरौहिणौजुहोति ॥ ॥ ९३ ॥ सवैतृतीयेहन् ॥ ९४ ॥ द्वयाहप्राजापत्याः ॥ ॥ ९५ ॥ दृप्तबालाकिर्हानूचानोगार्ग्यऽआस ॥ ९६ ॥ जनकोहवैदेहः ॥ ९७ ॥ जनकर्ठ्ठहवैदेहँयाज्ञवल्क्यो जगाम ॥ ९८ ॥ पूर्णमदःपूर्णमिदम् ॥ ९९ ॥ श्वेतकेतुर्हवाऽआरुणेयः ॥ १०० ॥ प्राश्नीपुत्रादासुरिवासिनः ॥ चतुर्दशकाण्डेष्वध्यायोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥

अथ प्रपाठकाः । व्रतमुपैष्यन् ॥ १ ॥ चतुर्द्धा विहितोहवाऽअग्नेग्निरास ॥ २ ॥ तेवाऽआर्द्राः स्युः ॥ ॥ ३ ॥ सस्रुचोत्तरमाघारमाघारयिष्यन् ॥ ४ ॥ यज्ञेनवैदेवाः ॥ ५ ॥ यज्ञेनवैदेवादिवमुपोदक्रामन् ॥ ॥ ६ ॥ सवैध्रुवौव्यूहति ॥ ७ ॥ सषड्ढाऽइतश्चेतश्चसम्भरति ॥ ८ ॥ व्वरुणोहैनर्ठ्ठराज्यकामऽ आदधे ॥

॥ ९ ॥ यत्रवैप्रजापतिःप्रजाः ससृजे ॥ १० ॥ प्रजापतिर्हवाऽएतेनाग्नेयेनयज्ञेनेजे ॥ ११ ॥ महाहविषाहवैदेवाःवृत्रञ्जघ्नुः ॥ १२ ॥ ॥ देवयजनञ्जोषयन्ते ॥ ॥ १३ ॥ वाचँयच्छति ॥ १४ ॥ नीडेकृष्णाजिनमास्तृणाति ॥ १५ ॥ तद्यऽएषपूर्वोग्घ्योंव्वर्षिष्ठस्थूणाराजोभवति ॥ १६ ॥ व्विजामानोहैवास्यधिष्ण्याः ॥ १७ ॥ पाशे कृत्वा प्रतिमुञ्चति ॥ १८ ॥ सौत्युपयजति ॥ १९ ॥ प्राणो ह वाऽअस्योपांशुः ॥ ॥ २० ॥ आत्मा ह वाऽअस्याग्रयणः ॥ २१ ॥ घ्नन्ति वाऽएतद्यज्ञम् ॥ २२ ॥ स वा ऽअवभृथमभ्यवैति ॥ ॥ २३ ॥ तद्यत्रैतद्द्वादशाहेन व्यूढच्छन्दसा यजते ॥ ॥ २४ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च ॥ २५ ॥ बार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति ॥ २६ ॥ सवाऽअपः सम्भरति ॥ ॥ २७ ॥ मैत्रावरुण्यापयस्य या प्रचरति ॥ २८ ॥ असद्वाऽइदमग्रऽआसीत् ॥ २९ ॥ प्राजापत्यंचरुंकाआलम्भते ॥ ३० ॥ प्रदीप्ताऽएतेग्नयोभवन्ति ॥ ३१ ॥

त्स्याऽएतस्याऽआषाढांपूर्वांकरोति ॥ ३२ ॥ रुक्मंप्र-
तिमुञ्चबिभर्ति ॥ ३३ ॥ गार्हपत्यंचेष्यन्पलाशशाखया
व्युदूहति ॥ ३४ ॥ अथदर्भस्तम्बमुपदधाति ॥ ३५ ॥
आत्मन्नग्निगृह्णीतेचेष्यन् ॥ ३६ ॥ कूर्ममुपदधाति॥३७॥
प्राणभृतउपदधाति ॥ ३८ ॥ अथविश्वज्ज्योतिषमुपद-
धाति ॥ ३९ ॥ अथातोन्वावृतम् ॥ ४० ॥ गार्हपत्यमु-
पदधाति ॥ ४१ ॥ अथातःशतरुद्रियञ्जुहोति ॥ ४२ ॥
प्रत्येत्याग्निम्प्रहरिष्यन् ॥ ४३ ॥ अथैतान्यज्ञक्रतूञ्जु-
होति ॥ ४४ ॥ अथप्रातःप्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन् ॥
॥ ४५ ॥ अग्निरेषपुरस्ताच्चीयते ॥ ४६ ॥ अथातश्चयन-
स्यैव ॥ ४७ ॥ सँवत्सरोवैप्रजापतिरग्निः ॥ ४८ ॥ नेव-
वाऽइदमग्रेसदासीन्नेवसदासीत् ॥ ४९ ॥ सँव्वत्सरोवैयज्ञः
प्रजापतिः ॥ ५० ॥ अपिहवाऽएतर्हि ॥ ५१ ॥ प्रजाप-
तिर्वै प्रजाः सृजमानोतप्यत ॥ ५२ ॥ अथातः स्वाध्या-
यप्रशर्ठ॰सा ॥ ५३ ॥ अयँव्वैयज्ञोयोयंपवते ॥ ५४ ॥
पुरुषर्ठ॰हनारायणंप्रजापतिरुवाच ॥ ५५ ॥ सोमोवैरा-

जायज्ञुःप्रजापतिः ॥ ५६ ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥५७॥ ब्रह्मौदनंपचति ॥ ५८ ॥ नियुक्तेषुपशुषु ॥ ५९ ॥ प्रमुच्याश्वं दक्षिणेन वेदिम् ॥ ६० ॥ पुरुषो ह नारायणोऽकामयत् ॥ ६१ ॥ देवा ह वै सत्रन्निषेदुः ॥ ६२ ॥ स सत्रैताᳩंहोतान्वाह ॥ ६३ ॥ द्वयाह प्राजापत्याः॥६४॥ दृप्तबालाकिर्हानूचानोगार्ग्यऽआस ॥ ६५ ॥ अथ हैनं भुज्युर्लाह्यायनिः पप्रच्छ ॥६६॥ जनकर्ठह्वैदेहᳩंयाज्ञवल्क्यो जगाम॥६७॥भूमिरन्तरिक्षन्द्यौरिति॥६८॥प्राश्नीपुत्रादासुरी वासिनः ॥ ६९ ॥ इति चतुर्दशकांडे प्रपाठोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥ इति प्रपाठकाः ॥

अथ शतस्थानानि ॥ व्रतमुपैष्यन् ॥ १ ॥ तद्धदेवंपिनष्टि ॥ २ ॥ अथाजलिभ्याभ्यांपवित्राभ्याम्॥ ॥ ३ ॥ बृहच्छौचायंविष्ठचेति ॥४॥ त्वसूनाᳩंरात्रौस्याम ॥ ५ ॥ अग्निर्वैदेवानामद्धातमाम् ॥ ६ ॥ तद्यथायोनौरेतः सिञ्चेत ॥ ७ ॥ ताँव्वैप्राश्नन्त्येव ॥८॥ अथव्वेदपत्नीन्विस्रंठंसयति ॥ ९ ॥ असँव्वैयज्ञोयोयंपवते ॥ १० अथयदस्तमेति ॥ ११ ॥ रेवतीर-

ऽध्यमिति ॥ १२ ॥ सवाऽ आग्नेयोष्टाकपालः पुरो-
डाशोभवति ॥ १३ ॥ तद्वैसोमेनेजानाः ॥ १४ ॥
अथोत्तरेण शालांपरिश्रयन्ति ॥ १५ ॥ अथोल्लि-
खति ॥ १६ ॥ साग्राबभ्रुः पिङ्गाक्षीसासोमक्रयणी
स्यात् १७ ॥ प्रथमन्तेदेवाः ॥ ॥ १८ ॥ इंद्रघोषः
प्रोक्षणीरध्वर्य्युरादत्ते ॥ १९ ॥ साहाकद्रूरुवाच ॥
॥ २० ॥ तद्वऽएतउच्छ्रितादेवाहुवैषज्ञन्तन्वानाः ॥
॥ २१ ॥ अथपार्श्वेनवासिनावाध्रयौति ॥ २२ ॥
सजुहोतिशृणोत्वग्निः समिधाहवंमऽइति ॥ २३ ॥
इयर्ठंहवाऽउपाँशुः ॥ २४ ॥ तस्यासावेवध्रुवऽ-
आयुः ॥ २५ ॥ यत्रद्यावापृथिव्यर्ठंशस्यते ॥ २६ ॥
सऽ आज्यस्योपस्तीर्यद्विश्वरोरवद्यत्ति ॥ २७ ॥
इन्द्रोहवैषोडशी ॥ २८ ॥ तासांद्वादशगर्भाः २९ ॥
द्वितीयातद्वेहस्मपुराव्वाजपेयेनयजते ॥ ३० ॥
अथ दिशोनुवीक्ष्यमाणो जपति ॥ ३१ ॥ स वै दीक्षते ॥
॥ ३२ ॥ अथैतमभिषेकं कृष्णविषाणयानुविमृष्टे ॥ ३३ ॥

षुडेवोत्तरेचक्रः ॥ ३४ ॥ अथोऽआहुः प्रजापतिरेवविस्रस्तः ॥ ३५ ॥ अमावास्यायां दीक्षते ॥ ३६ ॥ अश्वस्य पदे जुहोति ॥ ३७ अथैनांधूपयति ॥ ३८ ॥ तमुपरिनाभिबिभर्ति ॥ ३९ ॥ अथोखान्निवपति ॥ ॥ ४० ॥ द्वितीयाचतस्रः सीतायंजुषाकृषति ॥४१॥ तंप्रत्यंचमन्तम् ॥ ४२ ॥ अपाङ्कभत्सीदेति ॥४३॥तस्यमनोऽवैश्वकर्मणमिति॥४४॥तद्वैषामध्यमास्वयामातृष्णा ॥ ४५ ॥ एकादशभिरस्तुवतेत्रि ॥ ४६ ॥ तावाऽएतादशेष्टकाऽउपदधाति ॥ ४७ ॥ अथस्वयंतृणमुपदधाति ॥ ४८ ॥ अथोत्तरार्द्धेन प्राक् ॥ ४९ ॥ सषः सव्वैश्वानरऽइमेसंलोकाः ॥ ५० ॥ यास्तेऽअग्नेसूर्येरुच ॥ ५१ ॥ नामकृत्वाथैनमुपतिष्ठते ॥ ५२ ॥ यावाऽइयं वेदिःसप्तविधस्य ॥ ५३ ॥ अयमेवाकाशोजूः ॥ ५४ ॥ सोयमात्मन्त्रेधाविहित एवं ॥ ५५ ॥ अथवर्ठंशः ॥५६॥ अथयामेतामाहुतिंजुहोति ॥ ५७ ॥ अथयदनुवाक्यामनूच्य ॥ ५८ ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याह ॥ ५९ ॥ सयत्परा-

बन्धेनसृजतेऽग्नीनेवैतत्पुनर्नवाकुरुते ॥ ६० ॥ दृशेति
होवाच ॥ ६१ ॥ अथयत्रस्कन्नर्ठंस्यात् ॥ ६२ ॥
अथयदिप्रप्लुतः ॥ ६३ ॥ सर्वेऽआश्विनाभवन्ति ॥
॥ ६४ ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत ॥ ६५ ॥ किंत्वावपनम्-
हदिति ॥६६॥ अथयोस्यनिष्कःप्रतिमुक्तोभवति॥६७॥
एतेनहेन्द्रोतोदेवापःशौनकः ॥ ६८ ॥ चतस्रःसीतायजु-
षाकृषति ॥ ६९ ॥ अथोत्तरतः सिकताऽउपकीर्णाभ-
वन्ति ॥ ७० ॥ अथ रौहिणौ जुहोति ॥ ७१ ॥ तद्देवाऽ
अब्रुवंस्तावद्वाऽइदर्ठंसर्वं यदन्तम् ॥ ७२ ॥ तानि यद्
गृह्णाति ॥ ७३ ॥ योग्नौतिष्ठन् ॥ ७४॥ कतम आत्मेति
॥७५॥अथ हैनं मनुष्या ऊचुः ॥७६॥ अथ यामिच्छेद्दु-
र्मेन्दुधीतेति ॥७७॥ सप्तसहस्रषट्शतशेषं चतुर्विंर्ठंशतिः
॥ ७८ ॥ प्राश्नीपुत्रादासुरीवासिनः ॥ ७९ ॥

इति चतुर्दशकाण्डे शतोक्ता ऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥

अथ व्रतं विसृजते ॥ १ ॥ सयास्मिन्हतांमल्लोक-
मेति ॥ २ ॥ अथ निग्राभ्यो ग्रहान् विगृह्णते ॥ ३ ॥
अथ गृहपतिः सुब्रह्मण्यामाह्वयति ॥४ ॥ ता वाऽएताः ॥

॥ ५ ॥ तास्मिंदशभवन्ति ॥ ६ ॥ ताऽएताऽअङ्गुलयः ॥ ७ ॥ मध्यमेवतृतीयांचितिः ॥ ८ ॥ सहोवाच ॥ ९ ॥ अथव्वर्ठंशः ॥ १० ॥ तस्माउहैतदुवाच ॥ ११ ॥ सवाऽएषऽआत्मैवयत्सौत्रामणिः ॥ १२ ॥ मर्यादायाऽएवलोकमाहृत्य ॥ १३ ॥ प्राश्नीपुत्रादासुरीवासिनः ॥ १४ ॥ इति अंत्यकण्डिकोक्ताऋषयस्तृप्यंताम् ॥

एवंव्रतंविसृजेत् ॥ १ ॥ परमांगतिङ्गच्छतीति ॥ २ ॥ तस्माद्धोतृचमसात् ॥ ३ ॥ तस्मिन्समुपहवमिच्छन्सम्रिधोभ्यादधति ॥ ४ ॥ द्वादशवात्रयोदशवादक्षिणाभवन्ति ॥ ५ ॥ यावानग्निर्यावंत्यस्यमात्रातावद्भवति ॥ ६ ॥ तस्मात्समानुसंबंधनाः ॥ ७ ॥ तस्मादिमेप्राणाऽउपरिष्टादसंछन्नाः ॥ ८ ॥ संवादेनैकर्त्विजोलोकाऽइति ॥ ९ ॥ ब्रह्मणोब्रह्मस्वयंभुब्रह्मणे नमः ॥ १० ॥ केशिनीरेवेमाआप्येतर्हिप्रजाजायंते ॥ ११ ॥ तस्मादिमावात्मानमभितोबाहू ॥ १२ ॥ तस्मादुहैतज्जीवाश्चपितरश्चनसंदृश्यन्ते ॥ १३ ॥ वाजसनेयेनयाज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ १४ ॥ अन्त्यपंक्तिकोक्ताऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥ इत्यन्त्यपंक्तिका ॥

॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्विजम् ॥ होतारंरत्न-

धातमम् ॥१॥ इषेत्त्वोर्जेत्वा० ॥ २ ॥ अग्नऽआयाहि-
वीतयेगृणानोहव्यदातये ॥ निहोतासत्सिबर्हिषि ॥ ३ ॥
शन्नोदेवी० ॥ ४ ॥ इत्यध्ययनम् (नमस्कारः) ततः
ॐ तदेतदृचाभ्युक्तं न मृषा श्रांतं सदवंति देवाऽइतिनहैवे-
वंविदुषः किञ्चनमृषा श्रान्तं भवति तथोहास्यैतत्सर्वेदेवाऽ
अवन्ति ॥ ४ ॥ इति नमस्कारः ॥

अथ ऋषिश्राद्धम् ॥ कृतप्राणायामो देशकालौ सं-
कीर्त्य । ॐ उत्सर्गाङ्गभूतमृषिश्राद्धमह करिष्ये । इति
संकल्प ॐ इदं विष्णु० इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ ऋषि-
श्राद्धस्योपहाराः शुचयो भवन्तु इत्युपहारप्रोक्ष
णम् । देशकालमात्रसंपदस्तु ॐ अरुंधतीसहितकश्यपा-
दिऋषीणामिदमासनंयथायथाविभागंवास्वाहानमः ॥
अरुंधतीसहितकश्यपादय ऋषयः यथादत्तगंधाद्यर्चनं
यथायथाबिभागं वः स्वाहा नमः ॥ इति गंधादिदानम्॥
ऋषिश्राद्धसांगतासिद्धयर्थं सप्तसंख्याकान् ब्राह्मणान्
यथाकालेन यथासंपन्नान्नेन तर्पयिष्ये तेन अरुन्धतीस-
हितकश्यपादयऋषयः प्रीयन्ताम् ॥ ऋषिश्राद्धसांगता-
सिद्धयर्थं हिरण्यनिष्क्रयभूतांदक्षिणामाचार्याय तुभ्य-

महं संप्रददे ॥ ततः आचार्यः । ॐ कोदादितिमंत्रं पठेत् । उपविष्टेषु ब्राह्मणेषु उदकादिदानम् ॥ तद्यथा ॥ ॐ शिवा आपः संतु ॥ सौमनस्यमस्तु । अक्षतं चारिष्टं चास्तु । अघोरा ऋषयः संतु । सन्त्विति प्रतिवचनम् । उत्सर्गकर्मणो न्यूनातिरिक्तदोषपरिहाराय भूयसीं दक्षिणां दद्यात् । तत उत्सर्गांगभूतमृषिश्राद्धं परिपूर्णमस्तु अस्तु परिपूर्णमिति विप्रा वदेयुः । ततः ॐ सहनोऽस्तुसहनोऽवतुसहनऽइद्रंवीर्यवदस्तुब्रह्मइन्द्रस्तद्वेदयेन यथा न विद्विषामह इति ॐ उभा कवीषु वा यो नोधर्मः परापततपरिसख्यस्यधर्मिणो व्विसख्यानिविसृजामह इति च सर्वे जपेयुः विरताः स्मेति प्रब्रूयुः ॥ इत्यृषिश्राद्धम् ॥ अथ विसर्जनम् । ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पतेदेवयन्तस्त्वे महे ॥ उपप्रयन्तुमरुतः सुदानवऽइन्द्रप्राशूर्भवासचा ॥ १ ॥ स्वस्वप्रधानंविसर्जयित्वाजलेप्रवाहयेत् । ॐ समुद्रङ्गच्छस्वाहान्तरिक्षङ्गच्छस्वाहा देवꣳसवितारङ्गच्छस्वाहा मित्रावरुणौगच्छस्वाहाहोरात्रेगच्छस्वाहा छंदाꣳसिगच्छस्वाहा द्यावापृथिवीगच्छस्वाहा यज्ञङ्गच्छस्वाहा

ओमंङ्गच्छस्वाहा दिव्यन्नभोगच्छस्वाहाग्निर्वैश्वानर-
ञ्च्छस्वाहा मनोमेहार्दिंयच्छ दिवन्तेधूमो गच्छतु स्वर्ज्यो
तिः पृथिवीं भस्मना पृणस्वाहा ॥ २ ॥ ततो द्विराच-
मनं कुर्युः ॥ अनेनाध्यायोत्सर्गकर्माङ्गत्वेन कृतेन
ऋषिपूजनतर्पणादिकर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः
प्रीयतां न मम ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति श्रावणी-
प्रयोगः समाप्तः ॥

अथ रक्षाबंधनमस्यामेव पूर्णिमायां भद्रारहिताय
कार्यम् ॥ तत्रादौ अपराह्णे ॥ सर्षपाक्षतहेमसहितां
विचित्रक्षौमवस्त्रैर्वा कार्पासतंतुभिर्ग्रथितां शुभां रक्षापोट-
लिकां शुद्धभाजने संस्थाप्य कुंकुमाक्षतैरभ्यर्च्य ब्राह्मणा
न्संपूज्य दक्षिणाभिः संतोष्य पूर्वमुखो ब्राह्मणद्वारा रक्षा-
बंधं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ येन बद्धो बली राजा दान-
वेंद्रो महाबलः ॥ तेन त्वामभिबध्नामि रक्षे मा चल मा
चल ॥ १ ॥ इति । अनेन विधिना यस्तु रक्षाबंधं समा-
चरेत् ॥ स सर्वदोषरहितः सुखी संवत्सरं भवेत् ॥ १ ॥
इति रक्षाविधानम् ॥

अथ गोत्रनिर्णयः ॥ तत्र चतुर्विंशतिगोत्राणि (तथा
च मनुः) । शाण्डिल्यः काश्यपश्चैव वात्स्यः सावर्णक-

स्तथा ॥ भरद्वाजो गौतमश्च सौकालीनस्तथापरः ॥१॥ कपिलश्चाग्निवेश्यश्च कृष्णात्रेयवसिष्ठकौ ॥ विश्वामित्रः कुशिकश्च लौशिकश्च तथापरः ॥ २ ॥ घृतकौशिकमौद्गल्यौ आलम्यानः पराशरः॥सौपायनश्च चित्रश्च वासुकी रोहितस्तथा ॥३॥ वैयाघ्रपद्यकश्चैव जामदग्न्यस्तथापरः॥ चतुर्विंशति वै गोत्राः कथिताः पूर्वपण्डितैः ॥ ४ ॥ (तत्रैव) जमदग्निर्भरद्वाजो विश्वामित्रात्रिगौतमाः ॥ वसिष्ठकाश्यपागस्त्या मुनयो गोत्रकारिणः ॥ १ ॥ एतेषां यान्यपत्यानि तानि गोत्राणि मन्यते ॥ (धनंजयप्रदीपे कुलदीपिकायां च) सौकालीनकमौद्गल्यौ पराशरबृहस्पती ॥ कांचनो विष्णुकौशिक्यौ कात्यायनात्रेयकाण्वकाः ॥ १ ॥ कृष्णात्रेयः सांकृतिश्च कौण्डिन्यो गर्गसंज्ञकः ॥ आंगिरस इति ख्यातः अनावृकाख्यसंज्ञितः ॥ २ ॥ अव्यजैमिनिवृद्धाख्याः शाण्डिल्यो वात्स्य एव च ॥ सावर्ण्यालम्पायनवैयाघ्रपद्यश्च घृतकौशिकः ॥ ३ ॥ शक्तिः काण्वायनश्चैव वासुकी गौतमस्तथा ॥ शुनकः सौपायनश्चैव मुनयो गोत्रकारिणः ॥ ४ ॥ एतेषां यान्यपत्यानि तानि गोत्राणि मन्यते ॥ ५ ॥ सर्वे चत्वारिंशद्गोत्राः ॥ ४० ॥ यस्य विस्मरणादिन

गोत्रनाशस्तस्य काश्यपं गोत्रम् ॥ गोत्रनाशे तु काश्यपमिति हेमाद्रौ व्याघ्रोक्तेः ॥ सर्वाः प्रजाः काश्यप्य इति श्रुतेश्च ॥ इति गोत्रनिर्णयः ॥

अथ प्रवरनिर्णयः ॥ प्रवरा गोत्रप्रवर्तकमुनिव्यावर्तको मुनिगणः ॥ तथा च ॥ जमदग्निगोत्रस्य जमदग्न्यौर्ववसिष्ठास्त्रिप्रवराः ॥३॥ भरद्वाजगोत्रस्य भरद्वाजाङ्गिरसबार्हस्पत्याः ३। विश्वामित्रगोत्रस्य विश्वामित्रमरीचिकौशिकाः ३। अत्रिगोत्रस्य अत्र्यात्रेयशातातपाः ३। गौतमगोत्रस्य गौतमवसिष्ठबार्हस्पत्याः ३। वसिष्ठगोत्रस्य वसिष्ठशक्तिपराशराः ३। केषांचिद्वसिष्ठात्रिसांकृतयः ३। काश्यपगोत्रस्य काश्यपावत्सारनैध्रुवाः ३। अगस्त्यगोत्रस्य अगस्तिदधीचिजैमिनयः ३। सौकालिनगोत्रस्य सौकालिनाङ्गिरसबार्हस्पत्यावत्सारनैध्रुवाः ५। मौद्गलगोत्रस्य और्वच्यवनभार्गवजमदग्न्याप्नवन्तः ५। पराशरगोत्रस्य पराशरशक्तिवसिष्ठाः ३। बृहस्पतिगोत्रस्य बृहस्पतिकपिलपार्वणाः ३। कांचनगोत्रस्य अश्वत्थदेवलदेवराजाः ३। विष्णुगोत्रस्य विष्णुवृद्धिकौरवाः ३। कौशिकगोत्रस्य कौशिकाऽत्रिजमदग्नयः३। कात्यायनगोत्रस्य अत्रिभृगुवसिष्ठाः ३। आत्रेयगोत्रस्य आत्रेय-

शातातपसांख्याः ३ । काण्वगोत्रस्य काण्वाऽश्वत्थदेवलाः ३। कृष्णात्रेयगोत्रस्य कृष्णात्रेयात्रेयवासाः ३ । सांकृतिगोत्रस्य अव्याहारात्रिसांकृतयः ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य कौण्डिन्यस्तिमिककौत्साः३ । गर्गगोत्रस्य गार्ग्यकौस्तुभमाण्डगार्ग्यकौस्तुभमाण्डव्याः ३ । आङ्गिरसगोत्रस्य आंगिरसवसिष्ठबार्हस्पत्याः ३। अनावृकाक्षगोत्रस्य गार्ग्यगौतमवसिष्ठाः ३ । अव्ययगोत्रस्य अव्ययबलिसारस्वताः ३ । जैमिनिगोत्रस्य जैमिन्युतथ्यसांकृतयः ३ । वृद्धिगोत्रस्य कुरुवृद्धाङ्गिरोबार्हस्पत्याः ३ । शाण्डिल्यगोत्रस्य शाण्डिल्यासितदेवलाः ३ । वात्स्यगोत्रसावर्ण्यगोत्रयोः और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नवन्तः ५ । आलम्बायनगोत्रस्य आलम्बायनशालङ्कायनशाकटायनाः ३ । वैयाघ्रपद्यगोत्रस्य सांकृतिः १ । घृतकौशिकगोत्रस्य कुशिककौशिकघृतकौशिकाः ३ । केषाञ्चित् कुशिककौशिकबंधुलाः ३ । शक्तिगोत्रस्य शक्तिपराशरवसिष्ठाः३ । काण्वायनगोत्रस्य काण्वायनाङ्गिरसबार्हस्पत्यभरद्वाजार्जमीढाः ५ । वासुकिगोत्रस्य अक्षोभ्यानन्तवासुकयः ३ । गौतमगोत्रस्य गौतमाप्सरोङ्गिरसबार्ह-

स्पत्यनैध्रुवाः ५ । केषाञ्चित् गौतमाङ्गिरसवात्साः ३ । सौपायन-शुनकगोत्रस्य शुनकशौनकगृत्समदाः ३ । गोत्रस्य और्व्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नवन्तःप्रवराः ५ । इति धनंजयकृतधर्म्मप्रदीपे गोत्रप्रवरनिर्णयः समाप्तः ॥

(उद्वाहतत्त्वे-) क्षत्रियवैश्यशूद्राणामतिदिष्टातिदिष्टगोत्र-प्रवरमत एवैतेषां पुरोहितगोत्रप्रवरमिति ॥ (तथाचाग्नि-पुराणे) क्षत्रियवैश्यशूद्राणां गोत्रं च प्रवरादिकम् ॥ तथान्यवर्णसंकराणां येषां विप्राश्च याजकाः॥ इति गोत्र-प्रवरनिर्णयः ॥ (सह्याद्रिखण्डे) क्वाहं कोऽहं कुलं किं मे संबंधः कीदृशो मम ॥ स्वस्वधर्मो न लुप्येत तर्ह्येवं चिंतयेद्बुधः ॥ (पद्मपुराणेऽपि) द्विजन्मानो भवेयुः स्म स्वात्मवृत्तांतवेदिनः । आत्मनो ज्ञातिवृत्तांतं यो न जानाति सत्पुमान्॥ ज्ञातीनां समवायार्थं पृष्टः सन्मूकतां भजेत् ॥ स्वजातिपूर्वजानां यो न विजानाति संभवम् । स भवेत्पुंश्चलीपुत्रसदृशः पितृवेदकः॥ गोत्रप्रवरशाखादि-गोत्रदैवतसंग्रहम् ॥ स्थापनास्थानतादात्म्यं स्थापकस्या-दिलक्षणम् ॥ आत्मनः सर्ववृत्तांतं विज्ञेयमिदमादरात् ॥ गोत्रशाखावटंकं च ज्ञातिप्रवरशर्मकम् ॥ देवीं गणपतिं यक्षं नवजातिस्तु वाडवः ॥ इति ॥

अथादिगौडब्राह्मणानामुत्पत्तिः॥ (१) (ब्राह्मणोत्पत्तिनिबन्धे) जनमेजयनामा वै राजा धर्मपरायणः॥ नीतिमान् सत्यसंधश्च वेदशास्त्रविचक्षणः॥ १॥ आर्यावर्ते च निवसन् पालयन् धर्मतः प्रजाः॥ वटेश्वरं मुनिवरं शिष्यवृंदैः समन्वितम्॥२॥ यज्ञं कर्तुं समाहूय वेदाब्ध्यब्धीन्दु १४४४ संमितैः॥ ततः परमसन्तुष्टो राजा यज्ञं चकार ह॥ ३॥ देवर्षींस्तोषयामास पूजास्तुत्यभिवादनैः॥ चक्रे दानान्यनेकानि तोषयामास भूसुरान्॥४॥ चकारावभृथस्नानं गुरुं नत्वातिभक्तितः॥ महापूजां चकारादौ दक्षिणां दातुमुद्यतः॥ ५ ॥ तदा स ऋषिराण्नैव प्रतिग्रहमथाकरोत्॥ आज्ञां गृहीत्वा नृपतेः स्वदेशगमनं प्रति॥ ६॥ निर्गतांश्च तदा राजा चैकैकं ग्राममुत्तमम्॥ लिखित्वा वीटिकामध्ये स्थापयित्वा च पत्रकम्॥ ७॥ एकैकं प्रददौ भक्त्या मुनिशिष्येभ्य एव च॥ ते तु तांबूलकं मत्वा गृहीत्वा प्रेमपूर्वकम्॥ ८॥ नदीतटं समायाता गम्भीरजलपूरितम्॥ जलमध्ये यदा पादौ संस्थाप्य गमनं प्रति॥ ९॥ मतिं चक्रुस्तदा पादौ मग्नौ तस्या जले ततः॥ पूर्वं जलप्रतरणं कृत्वा पादेन चागताः॥ १०॥ कथं तद्विपरीतं च जातमत्राधुना

मिथः ॥ कृत्वा विचारं चोद्धाटय पश्चात्तांबूलवीटिकाम् ॥ ११ ॥ ग्रामदानपत्रिकां वै दृष्ट्वातिविस्मयान्विताः ॥ दानप्रतिग्रहान्नष्टा गतिरस्माकमेव च ॥ १२ ॥ एवं निश्चित्य नृपतिं गत्वा प्रोचुर्द्विजातयः ॥ कथं वै गुप्तमार्गेण दानं दत्तं त्वयाधुना ॥ १३ ॥ तदा प्रोवाच नृपतिः साष्टांगं प्रणिपत्य च ॥ विना वै दक्षिणादानं यज्ञः सांगः कथं भवेत् ॥ १४ ॥ क्षमध्वं चापराधं मे कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ एवमुक्त्वा स्वदेशे वै वासयामास तान्द्विजान् ॥ १५ ॥ ते गौडब्राह्मणाः सर्वे गौडदेशनिवासिनः ॥ वेदशास्त्रपुराणज्ञाः श्रौतस्मार्तपरायणाः ॥ १६ ॥ आचारेण विहीनाश्च स्पर्शदोषविवर्जिताः ॥ शाखा माध्यंदिनी तेषां वेदः शुक्लयजुः स्मृतः ॥ १७ ॥ गोत्राणि गौतमादीनि सूत्रं कात्यायनीयकम् । (कालिकापुराणे) वंगदेशं समारभ्य भुवनेशान्तः सुंदरि ॥ गौडदेशः समाख्यातः सर्वशास्त्रविशारदैः ॥ इति गौडवंशवर्णनं समाप्तम् ।

अथ आदिगौडब्राह्मणोत्पत्तिर्लिख्यते (२)

शृणु तात प्रवक्ष्यामि ब्राह्मणोत्पत्तिनिर्णयम् । सारं च ब्रह्मज्ञातीनामादिगौडा यथाऽभवन् ॥ १ ॥ वर्त्तते सत्प्रपंचादौ ब्रह्मैकं नित्यमद्वयम् । यदेच्छति तदाद्वैतं मायामाश्रित्य लीलया ॥ २ ॥ द्विधा विभज्य स्वात्मानं पंचभूतैश्च पूर्ववत् । पिंडं निर्माय सृष्ट्यादौ विष्णुर्भूत्वा पितामहः ॥३॥ तपस्तप्त्वा चतुर्वेदान् देवान् वर्णाश्रमान्क्रमात् । पूर्वकर्मानुसारेण विश्वंसृजत्यनेकधा ॥ ४ ॥ मुखतो ब्राह्मणं सृष्ट्वा धर्माज्ञां चाददत्ततः ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखं चासील्लोकधर्मस्य गुप्तये॥५॥ आदौ ये ब्राह्मणा जाता ब्रह्मक्षेत्रे तपोधनाः। सर्वे वेदधरा लोके सदाचारप्रवर्तकाः ॥६॥ आदिगौडाश्च ते ज्ञेया ब्रह्मक्षेत्रनिवासिनः । तेभ्यो विनिर्गता भूम्यां प्रसिद्धा दश ब्राह्मणाः ॥ ७ ॥ सारस्वताः कान्यकुब्जा गौडाश्चोत्कलमैथिलाः । पंचगौडाः समाख्याता विंध्योत्तरनिवासिनः ॥ ८ ॥ कर्णाटकाश्च तैलिंगा द्राविडा गुर्जरास्तथा । महाराष्ट्राश्च पंचैते विंध्यदक्षिणवासिनः ॥ ९ ॥ तेभ्यो विनिर्गता भूम्यां चतुराशीतिज्ञातयः । अन्येपि बहवः सन्ति प्रकीर्णाश्चोपब्राह्मणाः ॥ १० ॥ गौडद्राविडभिन्नास्ते मिश्रिताः सर्वज्ञातयः । वसंति दैवयोगेन ब्राह्मणा यत्रतत्र वै ॥ ॥ ११ ॥ परस्परं च ते विप्रा ह्यभवन् भिन्नपंक्तयः । खानपानसदाचारात्संबंधोऽप्यऽभवत्पृथक् ॥ १२ ॥ आदिगौडसमीपस्थाः पंचगौडाद्विनिर्गताः । पंचद्राविडसंभूताः कथयामि यथाक्रमात् ॥ १३ ॥ चतुर्दशशता ग्रामाश्चत्वारिंशच्चतुर्युताः । गौडानां तेषु वासार्द्धे तावन्तः सात्तनाः स्मृताः ॥१४॥ जीवान्धर्म्मं च विद्याश्च विप्रा रक्षन्ति सर्वदा । गुडरक्षणइत्यस्माद्धातोर्गौडा वन्तिभते ॥१५॥ गौडा विंशविधा ज्ञेया आदिगौडाश्च निर्गताः । हीना हीनतराः केचिद्धीनकर्म्मनियोगिनः ॥ १६ ॥ वासिष्ठा मालवीगौडाः सनाढ्या वेदत्यागिनः । गंगातटस्था गौडाश्च हर्याणा गौडसौरभाः ॥ १७ ॥ माथुरश्चैव श्रीगौडास्तथा सूर्यध्वजाह्वयाः । चौराशीयेतिनामाख्या दालभ्याः सुखसेनकाः ॥ १८ ॥ भट्टनागरगौडाश्च वाल्मीका गौडगुर्जराः । कौशिकाश्च महागौडा दशगौडा धराकराः ॥ १९ ॥ हीनाः सप्तदशाः पूर्वा

स्परा हीनतराश्रयाः ॥ विद्याकर्मविहीनास्तु विप्राः शूद्रसमाः स्मृताः ॥ २० ॥ विप्रारायकवासाश्च गोमित्रा दायमास्तथा । खण्डेलग्रामवासाश्च भार्गवाश्च मरुस्थलाः ॥ २१ ॥ पराशराश्च पारीखा गिरनाराभुजकाडाः । औझ्यः पुष्करनाश्चैव गौतमाः सौतिब्राह्मणाः ॥ २२ ॥ पल्लिस्थाः शंखवासाश्च धन्वाः पांचालवासिनः सारस्वताभिधाश्चैते हीना हीनतराः परे ॥ २३ ॥ शिवब्रह्मोपपाञ्चालाः सिंधुदेशनिवासिनः । काम्बोजा महतामीराः काश्मीरा गिरिवासिनः ॥ २४ ॥ तीर्थमण्डा हवासीयाः व्रात्याश्च सर्वयाचकाः । नामसारस्वताश्चान्ये बहवो मांसभक्षकाः ॥२५॥ आभीराः पीलवासाश्च लेटवासाः सुनोडियाः।पाराशराश्च सरवर्यास्तथा सोमपुरोद्भवाः ॥२६॥सूर्यपाराः कनोजाश्च द्विपाठाश्च त्रिपाठकाः।कान्यकुब्जाभिधाश्चैते हीना मांसाशिनोपरे ॥ २७ ॥ मित्रमोडाश्चकापिल्लास्तलाजग्रामवासिनः । खड्डुवा नारदीयाश्च चंद्रसारा वलादराः॥२८॥गयास्था वंगगौडाश्च गौडिया याचकास्तथा॥ घाटिया भाटियाश्चैते मध्यस्था मांसभक्षकाः॥२९॥कांबोदसिद्धा नादोर्या भारतीयाश्च पुष्कराः भार्गवा गारुडीयाश्च नंद्वान्नर्मदीयकाः ॥ ३० ॥ द्वित्रिपाठाश्चतुष्पाठा भट्टाध्यास्तीर्थयाचकाः ॥ हीना हीनतराश्चान्ये मैलिना मांसभक्षकाः ॥ ३१ ॥ मैथिला ब्राह्मणाश्चैते त्रिविधाः कर्मभेदतः । उत्तमा मध्यमाश्चैवाऽधमाश्च कथिताः परे॥३२॥पण्डाःपांड्याश्च जावालास्तथा मैत्राणीयकायः॥माध्यंदिनास्तथाऽभिल्ला गोटवल्काः प्रभासजाः ॥३३॥ वादराश्चैव [illegible]काश्च सैव्या वैमाण्डका द्विजाः ॥ ऋमुक्देवलाश्चैव कौशला लेखकास्तथा ॥ ३४ ॥ कापौण्ड्राः श्रेणपानर्वा नगमा पडिकाः खराः । आवन्त्याः कांचिगाश्चैव गोमांताः सिंधुतीरजाः॥३५॥ वैष्णवाश्च जगन्नाथब्रह्मस्थाः सर्वभक्षकाः । उत्कला कथिताश्चैते हीना हीनतराः परे ॥३६॥ घोरकर्मरताः पापा निर्दयाश्छद्मकारिणः । नानाभेदगता विप्रा ग्रामस्त्रा उदंभराः ॥३७॥ ज्ञातयः पंचगौडानां कथिता देशभेदतः। ब्राह्मणाश्चोपविप्रास्ते हीना हीनतराऽभवन् ॥ ३८ ॥ प्रसिद्धस्तेषु सर्वेषु चतुराशीतिब्राह्मणाः । हीना हीनतराश्चान्ये ह्यधमाश्चोपब्राह्मणाः ॥ ३९ ॥ नानाभेदगतान् विप्रान् वक्ष्येहं पंचद्राविडान् ।

कर्णाटकाश्च तैलंगाः षड्विधाश्च नियोगिनः ॥ ४० ॥ द्राविडाब्राह्मणाश्चैव दशधा पंचधा स्मृताः । मेडता महता औजा ओरपालाश्च तैलियाः ॥४१॥ मोरता लाशिरः पौरा मौक्तिकाद्विविधाः स्मृताः। विप्राः कर्णाटकाश्चैते हीना हीनतराः परे॥४२॥औ-देवराश्च कापित्थास्तापिनीतीरवासिनः।सृगालवाटकाश्चैव ववटमूलाश्च ह्यौरगाः॥४३॥ गोकुलस्थाश्च गोस्वामाः संप्रदायविभेदकाः । सन्न्यासाश्च पुनर्जाता शिखासूत्रस्य धारिणः ॥ ४४ ॥ नियोगकारिणः सर्वे कृष्णगोपालतन्मयाः । तैलंगा द्वादशाश्चैते हीना हीनतराः परे ॥ ४५ ॥ चित्पावनाश्च हर्षाणाः कराष्ट्राः कोंकणस्थलाः । सौराष्ट्राश्च त्रिहोत्राश्च दशा गोत्रास्तथापरे॥४६॥ द्वात्रिंशग्रामवासाश्च हातिस्थग्राम-वासिनः । मैथुनहराश्च गोराष्ट्रविलजिपुरवासिनः ॥ ४७ ॥ यम्वरा वेरला-स्तौला दशपंचविधा द्विजाः । द्राविडाः कथिताश्चैते हीना हीनतमाः [illegible] ॥ ४८ ॥ हेवाः कंदावराः कोटाः शिवह्लिखैम्बुरास्तथा । दर्शनस्थाश्च दिक्पाला मेवाडास्त्रि-विधाः स्मृताः ॥ ४९ ॥ भट्टहारास्त्रिपाठीयाश्चतुराशीतिकास्तथा । नागराः षड्विधाः प्रोक्ताश्चमत्कारपुरोद्भवाः ॥ ५० ॥ वृद्धप्रासाश्च विंशत्याः साटो-दराश्च भारडाः।चित्रोडाश्चैव प्रश्नोरा महाराष्ट्रांतरा द्विजाः॥५१॥प्रोक्ताः पंचदशाश्च-ते महाराष्ट्राश्च ब्राह्मणाः । हीना हीनतराश्चान्ये व्रात्या हीनतमाः परे ॥ ५२ ॥ गुर्जराः सहस्रौदीच्याः टोलकौदीच्यब्राह्मणाः। श्रीमालिगुर्जराश्चैव औदीच्यास्त्रिविधाः स्मृताः ॥ ५३ ॥ ईरालेः खेदवालाश्च पुद्गलाश्च खडायताः । कलादास्त्रागडा विप्रा सैधवा वायडास्तथा ॥५४ ॥ जांबुवासाश्च कंडोला गुर्जरा अन्तर्वेदिनः । द्विवेदीया-स्त्रिवेदीयाश्चतुर्वेदीयब्राह्मणाः ॥५५॥ मल्लमोडाश्च ह्योडाख्याः पार्श्वाणा ह्योडगुर्जराः । धेनुह्योडाश्च विख्याता भट्टाला माधुरास्तथा ॥ ५६ ॥ ऊणवासाश्च गिर्नारा गुग्गुलीयाजटाधराः ॥ व्यासभट्टाश्च श्रीगौडा जीर्णनूतनभेदतः ॥ ५७ ॥ त्रिंश-धा गुर्जराश्चैते कथिताः कर्मभेदतः । हीना हीनतराश्चान्ये व्रात्था हीनतरा द्विजाः ॥ ५८ ॥ प्रसिद्धास्तेषु सर्वेषु चतुराशीतिज्ञातयः । हीनकर्मरता

गूढा अपराश्चोपब्राह्मणाः ॥ ५९ ॥ वर्णिता देशभेदेन ब्राह्मणाः पंचद्राविडाः । तथोपब्राह्मणाश्चोक्ता न पारं प्राप्नुयान्नरः ॥ ६० ॥ यत्संख्या सर्वविप्राणां ज्ञातीनां वर्णनं भवेत् । सपादलक्षमेकं तत् ग्रंथो विस्तरतां नयेत् ॥ ६१ ॥ अतः संक्षेपतः प्रोक्तं ब्राह्मणोत्पत्तिनिर्णयम् । सारसारांशमादाय द्विजानां ज्ञानहेतवे ॥ ६२ ॥ सर्वे गोत्रपदाःसन्ति सर्वब्राह्मणज्ञातिषु। शाखाप्रवरसूत्राढ्याःप्रत्येकं सन्त्यनेकधा॥ ६३ ॥ आसमुद्रात्तुवै पूर्वादासमुद्रात्तुपश्चिमात्। हिमवद्विंध्ययोर्मध्यमार्यावर्त्त प्रकथ्यते ॥ ६४ ॥ सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदंतरम् । तं देवरचितं देशं ब्रह्मदेशं प्रचक्षते ॥ ६५ ॥ ब्रह्मक्षेत्रं गुडारण्यं मत्स्यपांचालमाथुरा । एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तसमं वरम् ॥ ६६ ॥ ब्रह्मक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं ब्रह्मदेशः प्रकथ्यते । आदिगौडर्षिदेशन्तं हर्यारण्यमिहोच्यते ॥ ६७ ॥ यत्र गौडाः जीवानां रक्षां कुर्वंति सर्वदा। गुडारण्यं द्विजारण्यं गौडदेशस्ततोऽभवत् ॥ ॥ ६८ ॥ ब्रह्मर्षिदेशजातानां सकाशादग्रजन्मनाम् । शिक्षेरन्मानवा भूम्यां सदाचारान् स्वकान्स्वकान् ॥ ६९ ॥ तस्मिन् देशेय आचारः पारंपर्यक्रमागतः । वर्णानां सांतरालानां सदाचार स उच्यते ॥ ७० ॥ इतिश्रीपरमेश्वराचार्यविरचिते ब्राह्मणोत्पत्तिनिबंधे गौडब्राह्मणोत्पत्तिनिर्णयाध्यायः समाप्तः ॥ ९ ॥
